

Moderní společnost a její proměny

Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti

program Moderní společnost a její proměny TP5 - DP1,
registrační číslo projektu: 1J 047/05-DP1
(průběžná zpráva za rok 2005)

Magdalena Kotýnková
Ivo Baštýř
Daniela Bruthansová
Jaroslav Novák

VÚPSV Praha
2006

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí,
Praha 2, Palackého náměstí 4
Vyšlo v roce 2006, 1. vydání, náklad 26 výtisků, počet stran 115
Tisk: VÚPSV

ISBN 80-87007-23-9

Obsah

Shrnutí poznatků z průběžného (ročního) řešení projektu v roce 2005	5
1. Sociálně-ekonomické charakteristiky osob samostatně výdělečně činných v mezinárodním kontextu.....	5
2. Vývoj struktury výdělečné činnosti se zaměřením na postavení (rolí) OSVČ v rámci ekonomicky aktivního obyvatelstva.....	7
3. Analýza činnosti OSVČ z hlediska právních norem.....	9
4. Analýza rozdílného zatížení příjmů OSVČ a zaměstnanců a modelové výpočty.....	12
5. Závěr.....	14
1. Sociálně-ekonomické charakteristiky osob samostatně výdělečně činných v mezinárodním kontextu	16
1.1 Základní charakteristiky - mezinárodní kontext.....	16
1.2 Mezinárodní vývojové tendence.....	19
1.3 Základní charakteristiky postavení a vývoje OSVČ v ČR.....	22
2. Vývoj struktury výdělečné činnosti se zaměřením na postavení (rolí) osob samostatně výdělečně činných v rámci ekonomicky aktivního obyvatelstva	27
2.1 Metodologické souvislosti využití disponibilních dat.....	27
2.2 Vývoj naturálních ukazatelů charakterizujících postavení OSVČ.....	28
2.3 Kvantitativní vyhodnocení vývoje nových naturálních ukazatelů tržní ekonomiky.....	43
Příloha.....	48
3. Analýza činnosti osob samostatně výdělečně činných z hlediska právních norem	51
3.1 Historický úvod.....	51
3.2 Osoby samostatně výdělečně činné - současný stav.....	53
3.2.1 Osoby samostatně výdělečně činné - vymezení pojmu.....	53
3.2.2 Nejvýznamnější právní vymezení pojmu OSVČ.....	53
3.3 Druhy výkonu samostatné výdělečné činnosti.....	55
3.3.1 Živnostenské podnikání.....	56
3.3.2 Osoby vykonávající tzv. svobodná povolání.....	62
3.3.3 Výkon tvůrčí činnosti (umělecké profese).....	75
3.4 Výkon jiných činností.....	75
3.4.1 Znalci, tlumočníci.....	75
3.4.2 Vrcholoví sportovci a trenéři.....	77
3.5 Výkon činností (podnikání) definovaných obchodním zákoníkem.....	77
3.5.1 Veřejná obchodní společnost.....	77
3.5.2 Komanditní společnost.....	78
3.5.3 Společnost s ručením omezeným.....	79
3.5.4 Akciová společnost.....	79
3.5.5 Družstva.....	80
3.5.6 Podnikání zahraničních osob v ČR definované obchodním zákoníkem.....	81
3.6 Provozování zemědělské výroby, hospodaření v lesích a na vodních plochách.....	81
3.6.1 Zemědělec - cizinec.....	83
Shrnutí - závěr.....	83

4. Analýza rozdílného zatížení příjmů osob samostatně výdělečně činných a zaměstnanců a modelové výpočty	86
4.1 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ.....	86
4.1.1 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ na základě zákona o daních z příjmů	86
4.1.2 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ na základě zákona o pojistném na sociální zabezpečení	88
4.1.3 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ z hlediska pojistného na zdravotní pojištění	90
Shrnutí	91
4.2 Základ daně z příjmu a vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění u zaměstnanců a OSVČ.....	92
4.2.1 Zaměstnanci	92
Shrnutí	93
4.2.2 OSVČ	94
4.3 Sazby daně z příjmu, pojistného na sociální zabezpečení a pojistného na zdravotní pojištění	100
4.3.1 Sazba daně z příjmu a odečitatelné položky ze základu daně.....	100
4.3.2 Sazby pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění	102
Shrnutí	104
4.4 Modelové výpočty zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ.....	104
4.4.1 Zatížení mezd zaměstnanců	104
4.4.2 Zatížení příjmů OSVČ	107
4.4.3 Porovnání zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ	108
Shrnutí	111
 Příloha	 113
 Literatura	 115

Shrnutí poznatků z průběžného (ročního) řešení projektu v roce 2005

1. Sociálně-ekonomické charakteristiky osob samostatně výdělečně činných v mezinárodním kontextu

(1) Osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ, charakterizované též jako sebezaměstnané, resp. zaměstnané ve vlastním podniku) jsou osoby tvořící část zaměstnané složky ekonomicky aktivního obyvatelstva. Jde o osoby, které při své výdělečné činnosti nemusí dbát žádných příkazů,¹ činnost vykonávají samostatně, vlastním jménem a na vlastní odpovědnost a zpravidla za vzniklé závazky ručí celým svým majetkem.

(2) OSVČ tvoří v každé národní ekonomice založené na tržních vztazích **významnou sociální skupinu a segment hospodářské činnosti** se specifickými, vnitřně značně diferencovanými charakteristikami:

- jsou nositeli podnikatelských aktivit, ekonomické pružnosti a kreativity,
- zásadně ovlivňují rozsah zaměstnanosti,
- působí ve značně rozdílných a variabilních sociálních a hospodářských podmínkách; to vyúsťuje v diametrálně odlišnou konjunkturální pozici, konkurenceschopnost a rozdílnost dosahovaných příjmů, výnosů a zisku jednotlivých osob,
- mají vyhraněné sociální postavení; jejich podstatná, stabilizovaná část tvoří základ středních společenských vrstev.

(3) Hlavním **motivem** samostatné výdělečné činnosti (dále jen: „SVČ“) je dosahovat **vlastní práci, podnikatelskými aktivitami a využitím vloženého kapitálu co nejvyššího výdělku (výnosu)** umožňujícího dosáhnout solidní životní úrovně OSVČ a na něm závislých osob a **zisku** jako zdroje pro rozvoj dalšího podnikání.

Základním předpokladem pro úspěšný dlouhodobý výkon SVČ je **plná osobnostní autonomie a kompetentnost umožňující aktivně uplatňovat duševní a/nebo fyzický potenciál k samostatnému podnikání**. To vyžaduje zdokonalovat profesionální znalosti, přijímat rizika plynoucí z ekonomické samostatnosti a konkurenčního prostředí, odpovědně aplikovat vysokou míru svobody a nezávislosti v rozhodování při výběru podnikatelských strategií a flexibilně využívat příležitosti vznikající na trhu produktů, práce a kapitálu.

(4) Pro část OSVČ není forma samostatného podnikání relativně svobodnou volbou životní orientace, ale je **důsledkem ekonomického donucení**.

(4.1) Zejména v málo rozvinutých národních ekonomikách dlouhodobě existují situace, kdy zaměstnanecký pracovní trh je chronicky omezený a reprodukuje se vysoká nezaměstnanost, v těchto podmínkách je SVČ jedinou možností získání alespoň nějakého, často minimálního výdělku. Značný počet OSVČ v těchto extrémně tvrdých životních, ekonomických a pracovních podmínkách působí hlavně v zemědělství a rybolovu, dále také v řemeslech, obchodních, osobních a dalších službách.

(4.2) Specifická forma ekonomického donucení k SVČ existuje rovněž v situacích, kdy osoby nenacházející uplatnění na zaměstnaneckém trhu práce jsou ekonomicky aktivní jako OSVČ, avšak s faktickým postavením zaměstnance (tzn. pracují dlouhodobě podle příkazů, používají prostory, zařízení a nástroje osoby je zaměstnávající atd.); zaměstnávající dosahuje úspory nákladů - za tyto OSVČ zejména neplatí povinné příspěvky na sociální a zdravotní pojištění a realizuje výhody plynoucí z flexibility vztahů.

(5) OSVČ se podle postavení v podnikání člení na dvě základní skupiny:

- **osoby pracující ve vlastním podniku a zaměstnávající zaměstnance**; označují se obvykle jako „pracující zaměstnavatelé“ nebo „podnikatelé“,

¹ Rozumí se přímých příkazů nadřízených osob; OSVČ jsou povinny dbát ustanovení zákonů (právních předpisů) státu, v němž působí.

- **osoby pracující ve vlastním podniku jako jednotlivci (tj. bez zaměstnanců);** jsou označovány jako „**pracující na vlastní účet**“.

Souhrn podnikatelských subjektů, které vlastní a provozují OSVČ, tvoří **sektor samostatné výdělečné činnosti („sektor sebezaměstnání“)**. Jeho součástí jsou podnikatelé, tj. pracující zaměstnavatelé, jejich zaměstnanci, osoby pracující na vlastní účet a pomáhající rodinní příslušníci.

V každé národní ekonomice představuje **sektor samostatné výdělečné činnosti a sektor velkých společností²** celkový **souhrn podnikatelských subjektů**; z hlediska trhu práce je celková zaměstnanost dána souhrnem OSVČ³ a zaměstnanců.⁴

Převážný **podíl** OSVČ tvoří osoby pracující na vlastní účet,⁵ profesně představují velmi různorodé struktury (viz dále). Podnikatelé - pracující zaměstnavatelé vlastní a provozují převážnou část subjektů zahrnovaných do **drobného a středního podnikání**. Jde zejména o minipodniky do 10 a malé podniky v rozmezí 11 až 50 zaměstnaných. Z hlediska velikosti podnikatelských subjektů podle počtu zaměstnaných však existuje rozsáhlé prolínání podniků sektoru SVČ a rozsahu sektoru velkých společností.

(6) Pro sektor SVČ je, vzhledem k obvykle omezeným finančním možnostem jednotlivců charakteristické, že **převážná část podnikání se orientuje na obory s nízkou kapitálovou náročností, s rychlou obrátkou vložených prostředků a - zejména v zemích s nízkou úrovní mezd a celkových nákladů práce - s vysokým vkladem práce**. Komoditně jde zejména o různé druhy řemesel, malé rodinné zemědělské farmy, opravárenství, drobnou stavební činnost, obchodní, pohostinské, ubytovací, rekreační a další osobní služby; významnou část představují rovněž svobodná povolání poskytující odborné služby vyžadující vysokou kvalifikaci (lékaři, advokáti, architekti, daňoví, finanční, investiční poradci, překladatelé apod.).

S podnikatelskými aktivitami velkých společností je sektor SVČ propojen rozsáhlými komerčními vztahy, jako jsou různé subdodávky, oblužné činnosti, individuální dotváření produktů apod. a je na nich významně závislý. Současně existuje mezi sektory SVČ a velkých společností silné konkurenční napětí, zejména na trzích, kde působí souběžně (např. obchod, pohostinství, doprava apod.); všestranná konkurence probíhá v oblasti financí, nákladů, sortimentu, kvality a dostupnosti produktu apod. Podnikatelské subjekty OSVČ mají zcela převážně vůči velkým společnostem slabší pozici, jsou častěji ohroženy ekonomickými potížemi a zánikem.

(7) Souhrnně je pro **ekonomické a sociální postavení osob samostatně výdělečně činných a jejich podnikatelského sektoru typická dvojakost a rozpornost**.

Z ekonomického hlediska jsou na jedné straně jednotlivé podnikatelské subjekty OSVČ často a podstatně ohrožovány ve svém fungování. Část z nich živoří, přerušují nebo ukončují svou samostatnou činnost. Na druhé straně má sektor SVČ trvalou schopnost se reprodukovat, nahrazovat zaniklé subjekty novými, pronikat do dalších oblastí podnikání, rozvíjet se a v určité části subjektů dosahovat vysokých výnosů a zisků. Sektor SVČ se vyznačuje výraznou nezávislostí na fázi hospodářského cyklu probíhajícího v jednotlivých národních ekonomikách; při vzestupné fázi je rozvoj sektoru a růst počtu OSVČ podněcován poptávkou, při poklesu ekonomiky počet OSVČ obvykle neklesá, neboť zužující se trh práce vede ke snaze části osob získávat obživu samostatnou výdělečnou činností.

² Jde o společnosti označované též jako „korporace“, v nichž jsou odděleny funkce vlastnictví, řízení a provozování podnikatelské činnosti

³ Zahrnují rovněž pomáhající rodinné příslušníky.

⁴ Zahrnují též učně a (obvykle) členy produkujících družstev (ti jsou v některých státech zařazováni do OSVČ

⁵ Např. v ČR se v posledních letech pohybuje poměr mezi OSVČ pracujícími na vlastní účet a pracujícími zaměstnavateli zhruba 75:25 %

V širších sociálních souvislostech je zřejmé, že pracovní aktivita OSVČ jako báze jejich výdělečné činnosti je sblížuje se zaměstnanci (s osobami vykonávajícími závislou pracovní činnost). Souběžně vybavení OSVČ hmotným a peněžním kapitálem a ziskové cílení jejich výdělečné činnosti je spojuje a prolíná se s dalšími kapitálově vybavenými společenskými vrstvami, jako jsou vlastníci nemovitostí a půdy a rentiéři.

(8) Od vzniku a postupného rozvoje sektoru velkých společností⁶ probíhá povlnně **všeobecný dlouhodobý pokles podílu samostatné výdělečné činnosti na celkové zaměstnanosti**. Mezi státy je tento proces výrazně **diferencovaný**; čím nižší je úroveň hospodářského rozvoje, tím, s velkou pravděpodobností, je podíl sektoru SVČ vyšší. Rozsah sebezaměstnanosti dále významně ovlivňuje podíl státního sektoru (snižuje podíl SVČ), odvětvová struktura a stupeň industrializace; daňová politika a institucionální prostředí může pozitivně nebo negativně ovlivňovat rozsah sektoru SVČ.

(9) Vliv velkého rozsahu státního vlastnictví a direktivního řízení, nepřátelského soukromému podnikání, se projevoval do roku 1989 ve všech státech tehdejšího sovětského bloku. Zákony a mocensko-politická regulace omezovaly zaměření a rozsah soukromého podnikání. Koncem období „reálného socialismu“ (1989) byl podíl OSVČ na zaměstnanosti mezi těmito státy značně diferencovaný; činil zhruba v Rumunsku 27 %, Polsku 26 %, Maďarsku 8 %, v bývalém Československu 1 % (obdobně v průměru tehdejšího Sovětského svazu).⁷ Rozdíly byly ovlivněny mírou státní regulace a výrazně též rozsahem malých hospodářských jednotek v zemědělství.

Sociálně-ekonomické reformy probíhající po politických změnách od roku 1990 byly založeny na zrovnoprávnění forem vlastnictví, odstranění centrálně příkazových mechanismů, na liberalizaci cen, obchodu a svobodném rozhodování hospodářských subjektů. Pro sektor SVČ byly významné zejména tyto reformní kroky - tzv. „malá privatizace“ drobných jednotek v oblasti výroby, řemesel, opravárenství, obchodu, pohostinství, automobilové dopravy, restrukturalizace velkých státních podniků (spočívající ve vyčlenění pomocných, údržbových, opravárenských a různých služeb), navrácení zestátněného majetku (produkčních fondů) bývalým vlastníkům nebo jejich dědicům, „legalizace“ řady ekonomických činností, které v období komunistických režimů působily v neformální sféře.

V prvním transformačním období (do roku 1993) měl vzestup sebezaměstnaných ve všech postsocialistických státech střední Evropy expanzivní charakter, byl pozitivně ovlivňován jejich pružností v krytí potřeb v období poklesu reálných příjmů, rozvojem koupěschopné poptávky v některých komoditách (cestovní ruch a s tím spojené obory) a v té době malou konkurencí velkých společností (např. absence obchodních řetězců). V dalším období (do roku 2000) podíl OSVČ na zaměstnanosti stagnuje, popř. se zvyšuje jen velmi povlnně; po tomto roce dochází ve většině států k poklesu tohoto podílu; jeho výraznější růst byl zaznamenán jen v České republice a na Slovensku.

2. Vývoj struktury výdělečné činnosti se zaměřením na postavení (roli) OSVČ v rámci ekonomicky aktivního obyvatelstva

(1) Vzhledem ke skutečnosti, že o počtech a strukturách OSVČ neexistují v ČR metodicky plně konzistentní statistická data, je nutno využívat údaje z různých zdrojů dat, které jsou metodicky rozdílné, popř. i kvalifikovaných odhadů. Mezi základní zdroje dat patří:

- **registr ekonomických subjektů**, v němž Český statistický úřad (dále jen: „ČSÚ“) eviduje všechny fyzické a právnické osoby, které mají postavení podnikatele,

⁶ Zhruba od poloviny 19. století se sektor společností dynamicky rozvíjí a v průběhu 20. století dospěl k existenci gigantických nadnárodních společností.

⁷ Údaje podle národních, metodicky rozdílných statistik.

- **výběrové šetření pracovních sil**, které provádí ČSÚ (šetřený vzorek je převeden na celou populaci starší 15 let); výsledky tohoto šetření jsou hlavním zdrojem informací o odvětvové, regionální a dalších strukturách OSVČ,
- **statistika práce a mezd** zpracovávaná ČSÚ, která je hlavním zdrojem informací o počtu a struktuře zaměstnanců,
- doplňkové zdroje, mezi které patří:
 - data o **OSVČ - cizincích**, zdrojem dat je MPO a ČSÚ,
 - data o **počtu pojištěnců** platících **pojistné na sociální zabezpečení**, zdrojem dat je ČSSZ.

Významné místo v rámci využitelných disponibilních dat mají údaje **Výběrového šetření o pracovní síle**, které sice vycházejí z dopočtu výběrového zjišťování, pojímají však sledovaný jev v celém komplexu a skýtají tak možnost hlubšího analytického využití.

(2) Samostatná výdělečná činnost, jejímiž nositeli jsou OSVČ, se v průběhu **devadesátých let** minulého století značně **dynamicky rozvíjela**; období relativní stabilizace nastalo až v posledních několika letech. Od roku 1990 se rychle zvyšoval **počet pracujících na vlastní účet**, tj. OSVČ bez zaměstnanců (od roku 1993 průměrně ročně o cca 6,6 %), pomaleji rostl **počet zaměstnavatelů se zaměstnanci** (průměrně ročně o 4,2 %). **Rychle rostl** také počet **pomáhajících rodinných příslušníků** (roční růst o 8,7 %) a **živnostníků - cizinců** (4,6 %).

Souhrnně to znamená, že OSVČ byly jedinou složkou ekonomicky aktivního obyvatelstva, které zaznamenaly **přírůstek zaměstnanosti**, zatímco zaměstnanecká (námezdní) zaměstnanost se snížila s následným dopadem do nárůstu nezaměstnanosti a v určité míře i do nárůstu počtu neaktivních osob. Podíl OSVČ na celkové zaměstnanosti trvale rostl (zatímco v roce 1990 tvořily OSVČ zanedbatelný podíl na zaměstnanosti, v roce 1996 dosáhl podíl OSVČ na zaměstnanosti 14,6 % a v roce 2004 se tento podíl zvýšil na 18,8 %). Navíc s ohledem na **delší odpracovanou dobu OSVČ** než zaměstnanců je jejich přepočtený počet o cca **jednu pětinu vyšší než fyzický**; podíl OSVČ na celkovém počtu zaměstnaných v přepočtených stavech proto roste rychleji než ve stavech fyzických.

Vytlačování pracovní síly z trhu práce, ke kterému došlo od roku 1990, směřovalo - spolu se zvýšením počtu nezaměstnaných - k přesunu **zaměstnanců do sektoru SVČ**. V rámci tohoto přesunu však částečně také docházelo k **přeměně zaměstnanců na OSVČ, kteří však mají faktické postavení zaměstnance** (tzv. „zaměstnávání podnikatelů“); podíl samostatné výdělečné činnosti na celkové zaměstnanosti se tak do značné míry zvýšil na vrub závislé činnosti a nestal se zdrojem razantního rozšiřování sféry zaměstnanosti jako celku.

(3) Růst počtu aktivně podnikajících OSVČ vedl k tomu, že se **zvyšovala míra podnikání** (tj. poměr počtu aktivních OSVČ k počtu obyvatel v produktivním věku či k počtu obyvatel nad 18 let), a to i přesto, že podíl celkového počtu zaměstnaných na počtu obyvatel nad 18 let klesal (míra nezaměstnanosti a neaktivity rostla rychleji); podíl aktivních OSVČ na obyvatelstvu starším 18 let se zvýšil z 9,3 % v roce 1996 na 10,9 % v roce 2004.

I když číselné vyjádření skutečně aktivních OSVČ na jejich celkovém počtu není snadné, je možné na základě příslušných propočtů odvodit, že došlo k postupnému poklesu skutečně aktivních OSVČ na jejich celkovém počtu, a to cca na jednu polovinu. Z údajů Registru ekonomických subjektů vyplývá, že podíl skutečně aktivních OSVČ na jejich nominálně evidovaném počtu **klesl mezi roky 1996 - 2004 ze zhruba 60 % na 50 %**; je to pravděpodobně důsledek zrealnění podmínek podnikání soukromých osob. Rychleji rostl podíl obchodních společností, které jsou zřejmě stabilní podnikatelskou formou; klesá počet družstev. Na vývoj počtu OSVČ včetně právních forem jejich ekonomického zapojení má značný vliv **platná legislativa** (daně, pojištění, rozsah různých povinností nepeněžního charakteru) a její stabilita.

(4) V souladu s tendencemi zjištěnými v mezinárodním měřítku je v odvětvové struktuře podíl OSVČ v ČR **soustředěn do odvětví s nižší kapitálovou náročností a vyšší koncentrací převážně jednodušší pracovní síly**; jde o odvětví, pro která je rovněž typický velký počet malých podniků. Téměř třetina OSVČ působí v odvětví obchodu, opravách motorových vozidel a spotřebního zboží, pětina ve stavebnictví a necelých 14 % v oblasti nemovitostí; v odvětvích terciární sféry se také počet OSVČ zvyšoval nejrychleji. Velmi nízký rozsah OSVČ naopak působí v kapitálově náročných odvětvích (těžba nerostných surovin, výroba elektřiny, plynu a vody). Specifická situace existuje v zemědělství, kde v zahraničí působí obvykle vysoký podíl OSVČ; v ČR převládají v tomto odvětví výrobní družstva a obchodní společnosti a podíl OSVČ je nízký. Souhrnně vyúsťuje analýza odvětvové struktury OSVČ v poznání, že jejich podíl na počtu zaměstnaných v jednotlivých odvětvích je v ČR oproti státům EU vyšší s výjimkou zemědělství a další výrazný **růst podílu OSVČ na počtu zaměstnaných nelze zřejmě předpokládat**.

Regionální pohled ukázal, že rozsah podnikání je přímo úměrně (nikoli však těsně) **závislý na kvalitě podnikatelského prostředí** jako nutné podmínce (úroveň poptávky, dostatek vstupního kapitálu atd.) - a nepřímo úměrně (avšak těsněji) na míře nezaměstnanosti; **obecně platná zákonitost - zintenzivnění samostatné výdělečné činnosti při růstu nezaměstnanosti a poklesu příjmů obyvatelstva se v ČR, pravděpodobně z důvodu přerušování, resp. deformace samostatné výdělečné činnosti po dobu několika desetiletí, nepotvrdila**.

Významným poznatkem je rovněž skutečnost, že se postupně snižuje **rozsah míry „překrývání“ jednotlivých skupin aktérů tvorby a užití hodnot** v souladu s ustalováním ekonomických podmínek v relativně pokročilejším stadiu vývoje tržní ekonomiky.

3. Analýza činnosti OSVČ z hlediska právních norem

(1) Analýza právních předpisů upravujících postavení a činnost OSVČ v ČR prokázala, že v české legislativě neexistuje jednotná definice pojmu osoba samostatně výdělečně činná. Každý příslušný právní předpis obsahuje poněkud odlišnou definici tohoto pojmu.

(2) Činnost OSVČ prodělala od počátku 90. let minulého století svou renesanci. Historicky-právně vzato, skupina OSVČ, až na drobné rudimenty, přestala v období let 1948 - 1989 v tehdejší Československu existovat, neboť tehdejší **ústavní pořádek soukromé vlastnictví neupravoval; přípustné bylo kromě dominantního státního vlastnictví pouze vlastnictví družstevní a osobní vlastnictví občanů**.

Pracovní právo v období let 1948 - 1989, až na drobné výjimky (hospodyně umělců, farské hospodyně apod.), **neumožňovalo zaměstnávání osob jinými fyzickými osobami**; ve druhé polovině 80. let minulého století došlo k poměrně nevýznamnému uvolnění v této oblasti, přesto se však ČSSR stále odlišovala od okolních států bývalé socialistické soustavy (např. NDR, Maďarsko), kde drobné podnikání občanů zůstalo zachováno. Charakter samostatně výdělečně činné osoby měla tehdy poměrně nevýznamná skupina soukromých zemědělců, do jisté míry někteří významní umělci a snad jedinou kompaktní skupinu osob samostatně výdělečně činných představovali advokáti.

(3) Výše uvedená situace se změnila po listopadu 1989. **Ústavním zákonem č. 100/1990 Sb.** bylo zrušeno dosavadní členění vlastnictví, byl vytvořen jeho jednotný systém; **všem vlastníkům je poskytována rovnocenná ochrana. Zákon č. 103/1990 Sb.** umožnil společné podnikání fyzických osob formou obchodních společností a **zákon č. 105/1990 Sb.**, o soukromém podnikání občanů umožnil podnikateli zaměstnávat neomezený počet pracovníků, nabývat majetek v jakémkoliv rozsahu a vstupovat i do oblastí dříve vyhrazených pouze organizacím.

(4) Od počátku 90. let minulého století došlo k přijetí řady právních předpisů upravujících právní postavení fyzických či právnických osob samostatně výdělečně činných podle jednotlivých předmětů podnikání. **Zjednodušeně je lze rozdělit do čtyř skupin (dle Social Protection in the EU, Luxemburg, European Commission), a to:**

- **živnostníci a řemeslníci (živnostenské podnikání),**
- **osoby vykonávající tzv. svobodná povolání,**
- **podnikatelé v oblasti průmyslu a obchodu,**
- **podnikatelé v zemědělství.**

(4.1) Osoby **provozující podnikání podle živnostenského zákona** tvoří největší skupinu osob samostatně výdělečně činných. Po právní stránce je živnostenské podnikání upraveno zákonem č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání a na něj navazujícím zákonem č. 570/1991 Sb. o živnostenských úřadech. Živnostenský zákon vymezuje podmínky pro vznik, změnu a zánik živnostenských oprávnění a dále upravuje pravidla pro výkon kontroly tohoto podnikání; tento zákon ze všech právních předpisů upravuje problematiku podnikání nejkomplexněji ze všech právních předpisů zabývajících se samostatnou výdělečnou činností, nikoliv však vyčerpávajícím způsobem.

Živností je podle zákona soustavná činnost provozovaná samostatně, vlastním jménem na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku a za podmínek stanovených zákonem.

Zákon rozlišuje dvě základní kategorie živností, a to:

- **živnosti ohlašovací**, které při splnění stanovených podmínek smějí být provozovány na základě ohlášení,
- **živnosti koncesované**, které smějí být provozovány na základě koncese. Živnosti ohlašovací se dále člení na živnosti volné, živnosti řemeslné, živnosti vázané. Okruhy těchto druhů živností jsou stanoveny zákonem resp. nařízením vlády.

U ohlašovacích živností (pokud subjekt splňuje všechny zákonem předepsané podmínky provozování činnosti) je k založení živnostenského oprávnění postačující, aby subjekt zamýšlené provozování činnosti předepsaným způsobem ohlásil u příslušného živnostenského úřadu.

V případě koncesovaných živností je pro vznik oprávnění nezbytné, aby příslušný živnostenský úřad posoudil žádost uchazeče o toto oprávnění a na tomto základě výkon živnostenské činnosti povolil, a to rozhodnutím o udělení tzv. koncese.

(4.2) Okruh osob vykonávajících tzv. **svobodná povolání** zahrnuje poměrně široké spektrum činností. **Jedná se o skupiny samostatně výdělečně činných osob, které podnikají na základě jiných právních předpisů** než živnostenského zákona. Kromě odborné profesní způsobilosti bývá podstatnou podmínkou pro výkon takové činnosti i povinné členství v **odborné profesní komoře**; jde např. o činnost soukromých lékařů, auditorů, daňových poradců, notářů, advokátů. U soukromých lékařů se jedná o Českou lékařskou komoru, u auditorů o Komoru auditorů, u daňových poradců jde o Komoru daňových poradců, u notářů se jejich činnost řídí notářským řádem a u advokátů je to Česká advokátní komora. U každé profese se upravuje jejich činnost na základě specifického právního předpisu, popř. několika právních předpisů.

Mezi tzv. svobodná povolání lze ještě dále zahrnout **umělecké profese**. Uměleckými profesemi rozumíme zejména činnost sochařů, malířů, restaurátorů, řezbářů, herců, zpěváků, kabaretních umělců apod. Takovéto činnosti bylo do jisté míry možno vykonávat jako tzv. svobodná povolání i v dobách před rokem 1989. V současné době získávají umělci své zakázky zpravidla prostřednictvím specializovaných uměleckých agentur nebo v případě sochařských či malířských, příp. dalších prací na základě výběrových řízení (konkurzů) vypisovaných zadavateli zakázky. Právní režim se řídí buď obchodním nebo občanským zákoníkem.

Specifickou skupinu samostatně výdělečně činných osob blízkou svobodným povoláním tvoří **vrcholoví sportovci a trenéři**. Jejich činnost je buď upravena **živnostenským zákonem** nebo mají se sportovními kluby uzavřenu tzv. **profesionální smlouvu podle občanského zákoníku**. Tato forma je využívána především v případě osob do 18. let. Ty totiž nemohou podnikat podle živnostenského zákona.

Samostatné postavení mají mezi OSVČ rovněž znalci a tlumočníci. Jejich právní postavení je upraveno téměř 40 let starým, nikdy **nenovelizovaným** zákonem o znalcích a tlumočnících; předpis vymezuje jejich činnost poměrně úzce. Ostatní znalecké a tlumočnické služby je per analogia možno poskytovat podle jiných právních předpisů, především podle živnostenského zákona.

(4.3) Velmi rozmanitou skupinu OSVČ tvoří osoby podnikající formami, které definuje **obchodní zákoník**. Toto podnikání vedle osob fyzických ve značné míře provozují i osoby právnické. Formy podnikání mohou být různé (např. komanditní společnost, akciová společnost, veřejná obchodní společnost, společnost s ručením omezeným). Kromě těchto forem podnikání obchodní zákoník rovněž upravuje problematiku družstev, a to jak zemědělských, tak jiných, např. bytových.

(4.4) **Zemědělci** představují další skupinu osob, které provozují samostatnou výdělečnou činnost. Ta je právně upravena **zákonem č. 252/1997 Sb., o zemědělství**. Zemědělská výroba zahrnuje celé spektrum činností včetně hospodaření v lesích a na vodních plochách. Zemědělský podnikatel je oprávněn rovněž poskytovat práce, výkony nebo služby, které souvisejí výhradně se zemědělskou výrobou a při kterých se využijí prostředky nebo zařízení sloužící zemědělské výrobě.

(5) Všechny výše uvedené osoby však kromě „základních právních předpisů“ upravujících jejich činnost jsou povinny dodržovat i široké spektrum dalších právních předpisů. **Právní vymezení osob samostatně výdělečně činných není v české legislativě jednotné**. Každý právní předpis obsahuje vlastní definici, která ve větší či menší míře vymezuje pojem OSVČ. Je to do jisté míry dáno účelem, pro který je OSVČ definována; jinou definici obsahuje zákon o zdravotním pojištění, jinou pro účely sociálního zabezpečení a odlišné jsou rovněž definice uvedené v zákoně o dani z příjmu a v živnostenském zákoně.

Na rozdíl od řady zemí EU, **kde je OSVČ formulována negativně** (v právních předpisech je uvedeno, že se jedná o osoby, které nejsou v zaměstnaneckém poměru), **v našich právních předpisech je OSVČ definována pozitivním výčtem, který je místy doplněn negativní definicí**.

(6) Vzhledem k tomu, že prakticky všechny právní předpisy upravující postavení OSVČ byly stanoveny v 90. letech minulého století, reflektují možnosti výkonu SVČ **zahraničním subjektem**. V případě subjektů z členských zemí EU (popř. Švýcarska a Norska) je staví na roveň tuzemským, musí však zpravidla úspěšně složit zkoušku z českého jazyka. Pokud jde o jiné zahraniční subjekty mimo členskou zemi EU, ty kromě jazykové zkoušky ještě v některých případech (např. lékaři) dokládají osvědčení o své kvalifikaci.

Snad jediným povoláním, jehož výkon se v České republice cizincům neumožňuje, je povolání notáře. Podle zákona č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (v platném znění) totiž notářem může být pouze občan České republiky.

(7) **Obecně lze konstatovat, že právní předpisy upravující postavení osob samostatně výdělečně činných jsou značně rozsáhlé a nepřehledné, někdy i komplikované**. I když jsme si vědomi velké šíře celé problematiky, měly by některé z nich být zjednodušeny, popřípadě provázány. Vymezení pojmu OSVČ by podle našeho názoru mělo být jednotné alespoň pro účely zdravotního pojištění, sociálního pojištění a daně z příjmu.

4. Analýza rozdílného zatížení příjmů OSVČ a zaměstnanců a modelové výpočty

(1) Z hlediska trhu práce vytváří OSVČ a zaměstnanci celkový objem zaměstnanosti. Jedním z faktorů, který ovlivňuje podíl OSVČ na zaměstnanosti, je rovněž **legislativa v oblasti daní a pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti** (dále jen: „pojistné na sociální zabezpečení“) a **pojistného na veřejné zdravotní pojištění** (dále jen: „pojistné na zdravotní pojištění“).

(2) Legislativa, na základě které je prováděn výpočet daně z příjmu, pojistného na sociální zabezpečení a pojistného na zdravotní pojištění zahrnuje:

- zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů v platném znění,
- zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v platném znění,
- zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v platném znění,
- zákon č. 48/1997 Sb., o všeobecném zdravotním pojištění v platném znění,
- zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění v platném znění.

(3) Podstata rozdílu mezi kategoriemi OSVČ a zaměstnanců je pro účely daňového zatížení příjmů dána §6 zákona o dani z příjmu, ve kterém je specifikována **závislá činnost a funkční požitky** a §7 zákona o dani z příjmu, ve kterém je specifikováno **podnikání a jiná samostatná výdělečná činnost**.

(3.1) Závislá činnost je vymezena jako taková činnost (práce), při jejímž výkonu je poplatník **povinen dbát příkazů plátce**, případně je členem statutárních orgánů a dalších orgánů právnických osob. Dále však do závislé činnosti patří i taková činnost, při níž poplatník při výkonu práce **není povinen dbát příkazů plátce**. Jedná se o poplatníky, kteří jsou v pozici společníka nebo jednatele společnosti s ručením omezeným, komandisty komanditní společnosti nebo člena družstva, tj. jsou v takové pozici, kdy za závazky společnosti (družstva) **neručí** svým majetkem. Na roveň závislé činnosti jsou dány funkční požitky.

(3.2) Podnikání a samostatná výdělečná činnost je vymezena na základě zákona o dani z příjmu jako činnost, při které **nemusí poplatník dbát příkazů plátce**, neboli jedná se o činnost vykonávanou pod vlastním jménem, na vlastní odpovědnost a za účelem dosažení zisku. Samostatnou výdělečnou činnost vykonávají také společníci veřejné obchodní společnosti a komplementáři komanditní společnosti, tj. poplatníci, kteří při výkonu práce nejsou povinni dbát žádných příkazů a jsou v takové pozici, kdy za závazky společnosti **ručí** svým majetkem.

Výše uvedený přístup při vymezení závislé a samostatné výdělečné činnosti vymezený zákonem o daních z příjmů je promítnut do vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ v zákonech, které upravují placení pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění.

(4) Výše daně z příjmu je stanovena procentní sazbou ze zdanitelného základu daně z příjmu, výše pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění je stanovena procentní sazbou z vyměřovacího základu pro výpočet pojistného za rozhodné období. Stanovení zdanitelného základu daně a vyměřovacích základů je odvozeno ze **stanovení zdanitelných příjmů a pravidel pro stanovení vyměřovacích základů**, což má pro zaměstnance a pro OSVČ svá specifika. Odtud následně vyplývají **rozdíly v zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ**.

(4.1) **Příjmy zaměstnanců** vymezené zákonem o dani z příjmu jako **zdanitelné příjmy ze závislé činnosti** jsou také příjmy, které zakládají **úcast na nemocenském pojištění** a zahrnují se do **vyměřovacích základů** pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a

zdravotní pojištění se stanovenými výjimkami.⁸ Základ daně a vyměřovací základy pro výpočet pojistného **nemají** minimální ani maximální hranici, s výjimkou vyměřovacího základu pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění, kde je minimální hranicí minimální mzda.⁹

(4.2) **Příjmy OSVČ**, které jsou zákonem o dani z příjmu vymezeny jako **zdanitelné příjmy z podnikání a jiné samostatné činnosti** a jsou **po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení, zajištění a udržení** základem pro výpočet daně z příjmu, jsou také příjmy, z nichž se odvozuje **vyměřovací základ** pro výpočet pojistného na důchodové pojištění a zdravotní pojištění. Vyměřovacím základem osoby samostatně výdělečně činné pro pojistné na důchodové pojištění a zdravotní pojištění je částka, kterou si určí sama, **ne však méně než stanovený procentuální podíl příjmu ze samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení, zajištění a udržení**. Procentuální podíl byl stanoven v roce 1993, ve kterém byla přijata nová daňová soustava **ve výši 35 %**. Od roku 2004 se procentuální podíl začal zvyšovat s jeho cílovým navýšením na **50 %** v roce 2006.

Základ daně z příjmu a vyměřovací základy pro pojistné **mají** pro OSVČ své hranice. Základ daně z příjmu z podnikání má pouze minimální hranici, vyměřovací základy pro výpočet pojistného mají jak minimální, tak maximální hranici.

Od 1.1.2004 došlo k zavedení minimálního základu daně a ke změnám při stanovení minimálních vyměřovacích základů pro výpočet pojistného:

- **zavedení minimálního základu daně** s cílem snížit daňové úniky vyplývající často z tzv. daňové optimalizace, kterou poplatníci daně z příjmu z podnikání dosahují především pomocí výdajů účelově zaměřených na snížení základu daně,
- **zvýšení minimálního vyměřovacího základu pro výpočet pojistného na důchodové pojištění**. Samostatná výdělečná činnost byla rozdělena na činnost hlavní a vedlejší a u činnosti hlavní došlo k výraznému navýšení minimálního vyměřovacího základu z důvodu snížení rozdílu mezi platbami zaměstnanců a OSVČ do důchodového systému. Minimální hranice vyměřovacího základu je stanovena i pro činnost vedlejší,
- **zvýšení minimálního vyměřovacího základu pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění**. Z hlediska placení pojistného na zdravotní pojištění není samostatná výdělečná činnost výslovně rozdělena na hlavní a vedlejší. Minimální vyměřovací základ se nevztahuje na ty OSVČ, které souběžně vykonávají závislou činnost a z té odvádí pojistné, přičemž minimálním vyměřovacím základem stanoveným pro zaměstnance je minimální mzda.

(5) Zatímco stanovení základu daně z příjmu a vyměřovacích základů pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění má pro zaměstnance a OSVČ svoje specifika, **sazby daně z příjmu a pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění jsou jak pro zaměstnance, tak pro OSVČ shodné**. Sazba pojistného u zaměstnanců je rozdělena na dvě části, neboť pojistné je placeno společně zaměstnancem a zaměstnavatelem a ta část pojistného, která je placena zaměstnavatelem zatěžuje náklady práce zaměstnavatele.

⁸ Příjmy, které se zahrnují do zdanitelných příjmů, ale nezakládají účast na nemocenském pojištění se také nezahrnují do vyměřovacích základů pro výpočet pojistného. Mezi tyto příjmy především patří: příjmy vyplacené zaměstnanci zaměstnavatelem na základě dohody o provedení práce, příjmy vyplacené na základě pracovního poměru, v jehož rámci vykonává zaměstnanec nepravidelnou výpomoc, tj. vykonává sjednané práce jen občas a nepravidelně podle potřeb zaměstnavatele; nemocensky pojištěn je pouze v případě (tzn. zaměstnavatel je povinen odvádět pojistné), že pracovní poměr trvá alespoň 8 po sobě jdoucích pracovních dnů a započitatelný příjem činí alespoň 400,- Kč, a další drobné výjimky.

⁹ Zákonem o pojistném na zdravotní pojištění je stanoven minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění, který se vztahuje na zaměstnance, kterému bylo po celý kalendářní měsíc poskytnuto pracovní volno bez náhrady příjmu nebo v němž po celý kalendářní měsíc trvala neomluvená nepřítomnost v práci. Je-li **vyměřovací základ zaměstnance nižší než minimální mzda, je zaměstnanec povinen prostřednictvím zaměstnavatele pojistné z rozdílu základu doplatit**.

(6) Modelové výpočty rozdílného zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ prokazují, že zatížení mezd zaměstnanců je vysoké především v důsledku **vysokého zatížení mezd pojistným** na sociální zabezpečení a pojistným na zdravotní pojištění, u kterého je **vyměřovacím základem celá hrubá mzda**; vysoké mzdy jsou zatíženy vysokou daní z příjmu, která je progresivní a vysokým pojistným, u kterého **není stanovena maximální hranice**.

(6.1) Vysoké zatížení mezd motivuje zaměstnavatele ke snaze **minimalizovat nemzdové náklady práce**, tj. pojistné na sociální zabezpečení a pojistné na zdravotní pojištění, a proto se v některých případech uchylují **k částečnému nelegálnímu vyplácení mezd**, což je výhodné i pro zaměstnance; zaměstnanec může při nízkém legálním příjmu čerpat sociální dávky ze systému sociálního zabezpečení (především ze státní sociální podpory: příspěvek na bydlení a v závislosti na složení domácnosti také přídavek na dítě, případně sociální příplatek apod., případně dávku sociální péče z důvodu sociální potřeby). Snaha **minimalizovat nemzdové náklady práce** vede zaměstnavatele k tomu, že u krátkodobých pracovních poměrů využívají možnosti nákupu práce na základě **dohody o provedení práce**, která nezakládá účast na nemocenském pojištění, a proto zaměstnavatel nepodléhá povinnosti odvádět z vyplacených mezd za práci konanou na základě dohody o provedení práce pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění.

(6.2) Zatížení příjmů OSVČ je **vysoké u nízkých příjmů**, u kterých je povinnost uplatnit **minimální základ daně a minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění, a to zvláště, je-li vykonávána samostatná výdělečná činnost jako činnost hlavní**. Pokud je vykonávána samostatná výdělečná činnost jako činnost vedlejší, jsou příjmy sice také zatíženy minimálním pojistným, ale minimální pojistné na sociální pojištění je nižší, než je-li vykonávána samostatná výdělečná činnost jako činnost hlavní. Pokud se týká minimálního základu daně v případě, že OSVČ má příjmy z podnikání pouze jako vedlejší zdroj příjmů, pak je povinnost uplatnit minimální základ daně naplněna již tehdy, dosáhne-li součet všech příjmů výše alespoň minimálního základu daně.

Zatížení příjmů OSVČ, které jsou **na úrovni průměrné mzdy a vyšších, je nízké**, což je dáno způsobem výpočtu vyměřovacích základů pro výpočet pojistného, který je stanoven jako **procentuální podíl z příjmu sníženého o výdaje na dosažení, zajištění a udržení příjmů**,

(7) Porovnáme-li zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ (s možností snížit příjem OSVČ o výdaje v paušální výši 25 %), pak u **nízkých příjmů je zatížení příjmů OSVČ vyšší než zatížení mezd**; u příjmů na úrovni **mzdy průměrné a vyšší je zatížení mezd zaměstnanců vyšší**, vezmeme-li v úvahu hledisko zaměstnavatele, který k minimalizaci úplných nákladů práce využije tzv. „zaměstnání podnikatelů“, pak **náкуп práce od OSVČ je výhodný, neboť zaměstnavatel šetří nemzdové náklady práce, které je povinen odvést z mezd zaměstnanců**.

5. Závěr

V průběhu prvního roku 1. etapy řešení výzkumného projektu byly provedeny analytické práce, které byly zaměřeny na filosoficko - ekonomicko právní vymezení terminologie samostatné výdělečné činnosti, na zmapování vývoje statistických ukazatelů zachycujících vývoj samostatné výdělečné činnosti v průběhu let 1990 - 2004 v širších souvislostech trhu práce (tj. včetně vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti) a na zachycení rozdílů v zatížení příjmů osob samostatně výdělečně činných a zaměstnanců daní z příjmu a pojistným na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti a pojistným na zdravotní pojištění.

Analytické práce především prokazují, že samostatnou výdělečnou činností, jejímiž nositeli jsou OSVČ, je nezbytné chápat v širokých souvislostech, neboť v každé národní

ekonomice tvoří **sektor samostatné výdělečné činnosti a sektor velkých společností celkový souhrn podnikatelských subjektů a zároveň souhrn osob samostatně výdělečně činných** (včetně pomáhajících rodinných příslušníků) a **souhrn zaměstnanců** (včetně členů produkčních družstev) **tvoří celkovou zaměstnanost**. Pomocí statistických ukazatelů bylo prokázáno, že od počátku 90. let minulého století došlo k dynamickému rozvoji samostatné výdělečné činnosti a k **její relativní stabilizaci v posledních několika letech**. Vývoj počtu OSVČ byl mimo jiné ovlivněn **platnou legislativou** (pracovně - právní vztahy, daně, pojištění, rozsah různých povinností nepeněžního charakteru).

1. Sociálně-ekonomické charakteristiky osob samostatně výdělečně činných v mezinárodním kontextu

1.1 Základní charakteristiky - mezinárodní kontext

(1) Sebezaměstnaní (OSVČ)¹⁰ tvoří v každé národní ekonomice založené na tržních vztazích **významnou sociální skupinu a segment hospodářské činnosti** se specifickými, vnitřně značně diferencovanými charakteristikami:

- jsou nositeli podnikatelských aktivit, ekonomické pružnosti a kreativity,
- zásadně ovlivňují rozsah zaměstnanosti,
- působí ve značně rozdílných a variabilních sociálních a hospodářských podmínkách; to vyúsťuje v diametrálně odlišnou konjunkturální pozici, konkurenceschopnost, dosahované výnosy a příjmy jednotlivých subjektů (osob).

Základním **osobnostním** předpokladem pro úspěšný dlouhodobý výkon sebezaměstnaní (samostatné výdělečné činnosti) je **plná autonomie a kompetentnost umožňující aktivně uplatňovat duševní a/nebo fyzický potenciál k samostatnému podnikání**, aby byl dosažen příjem a výdělek odpovídající vynaloženému úsilí a výdajům (nákladům).

Od sebezaměstnaných (OSVČ) to vyžaduje zejména schopnost flexibilně se přizpůsobovat podmínkám trhu, nalézat a využívat příležitosti, které se na konkrétním trhu výrobků, služeb, práce a kapitálu vytvářejí, zdokonalovat své profesní a podnikatelské znalosti a zkušenosti, samostatně se rozhodovat a přijímat podnikatelská rizika plynoucí z ekonomické samostatnosti a konkurenčních tlaků.

Hlavním **motivem** orientace na sebezaměstnaní je dosahovat **vlastní práci, podnikatelskými aktivitami a využitím vloženého kapitálu** příjmu, který vedle krytí vynaložených nákladů (výdajů) znamená **výdělek** představující co nejvyšší výnos zhodnocující vloženou práci a kapitál; tento výdělek by měl umožňovat (a pro převážnou část sebezaměstnaných také fakticky umožňuje) solidní životní úroveň sebezaměstnaného a jeho rodiny (na něm závislých osob) a přinášet **zisk** vytvářející finanční základ pro zkvalitnění nebo rozšíření podnikatelských aktivit. Vzhledem k tomu, že dosažený výdělek je výslednicí souběžného působení práce a kapitálu a že jeho část spotřebovávaná na osobní potřebu („revenu“) a část vkládaná na rozšířenou reprodukci podnikání jsou spojeny a nelze je exaktně rozdělit, ustálil se pro něj v ekonomické terminologii pojem „**smíšený důchod**“.

Pro podstatnou část sebezaměstnaných, zejména v národních ekonomikách států s vyšší hospodářskou a příjmovou úrovní (charakterizovanou reálným HDP, resp. příjmem na obyvatele), jsou - vedle výnosové (ziskové) motivace - **významným podnětem** pro tento typ zaměstnání:

¹⁰ Terminologická poznámka:

„Samostatná výdělečná činnost“ a „osoba samostatně výdělečně činná“ jsou pojmy používané v české sociální, ekonomické a právní terminologii. V dokumentech, statistice a analýzách mezinárodních organizací, mezi které např. patří: ILO, OECD, OSN, se pro hospodářskou činnost samostatně a osobně vykonávanou na vlastní účet a odpovědnost za účelem dosažení výdělku a zisku používá termín „sebezaměstnaní“, resp. personálně „osoba sebezaměstnaná“; mezinárodní statistická kvalifikace postavení v zaměstnání (International Classification of Status in Employment - ISCE) používá jako synonymum „sebezaměstnaných“ termín „zaměstnaní ve vlastním podniku“. Podstatné věcné, sociální a ekonomické rozdíly mezi pojmem „samostatná výdělečná činnost“ a „sebezaměstnaní“, „osoba samostatně výdělečně činná“ a „osoba sebezaměstnaná“ neexistují; vystupují teprve v podrobnějších právních úpravách a statistických metodikách, které jsou ovlivňovány konkrétními hledisky uplatňovanými v jednotlivých státech a věcným zaměřením úprav a metodik.

V předloženém textu zaměřeném na mezinárodní souvislosti je v souladu s použitými prameny přednostně používán termín „sebezaměstnaní“ a „sebezaměstnaný (-á osoba)“, v ostatních částech je základním termínem „osoby samostatně výdělečně činné“.

- vysoká míra nezávislosti a samostatnosti (svobody) v rozhodování, ve výběru technických, organizačních a obchodních alternativ a strategií, ve volbě osobního pracovního režimu a podmínek),
- tvůrčí charakter a uplatňování inovací v podnikatelské činnosti.

Pro část sebezaměstnaných (OSVČ) není tato forma ekonomické činnosti dána jejich relativně svobodnou volbou mezi zaměstnaneckým pracovním vztahem a samostatným podnikáním, ale je **důsledkem ekonomického donucení**. Sebezaměstnaný je v situaci, kdy zaměstnanecký pracovní trh je chronicky omezený nebo se zužuje a kdy existuje vysoká a rostoucí nezaměstnanost, jedinou možností zaměstnání a získání alespoň nějakého výdělku. Tato sociálně-ekonomická pozice existuje u významného rozsahu sebezaměstnaných v málo rozvinutých národních ekonomikách, kdy značný počet osob působí v řemeslech, obchodních, osobních a pohostinských službách, v zemědělství, rybářství a dosahuje nízkých, často minimálních, výdělků, které jsou často nižší než výdělky dosahované zaměstnanci v jejich dolní výdělkové (mzdové) škále; přitom u sebezaměstnaných neexistuje zaměstnanecká pracovně právní ochrana (včetně garance minimálního příjmu).

Specifická forma ekonomického donucení k samostatné výdělečné činnosti existuje v situacích, v nichž sebezaměstnaní bez dostatečného kapitálového a materiálového vybavení (zpravidla bývalí zaměstnanci) jsou nuceni podnikateli se silnější kapitálovou a tržní pozicí přijmout a vykonávat zaměstnání, v němž mají fakticky postavení zaměstnance, tzn. že dlouhodobě pracují podle příkazů podnikatele (jeho manažerů) v jeho prostorách, na jeho zařízeních, vybavení a materiálu. Ekonomická (nákladová) výhodnost pro zaměstnávajícího podnikatele spočívá ve snížení nákladů na sociální a zdravotní pojištění a další pracovněprávní ochrany; výhodnost je rovněž ve flexibilitě ukončení vztahu - může být ukončen s okamžitou platností bez výpovědních lhůt a s nimi spojených nákladů (např. odstupného). Právně jsou tyto vztahy zakládány různě koncipovanými občanskoprávními smlouvami; často se tyto formy zaměstnávání nazývají „zaměstnávání podnikatelů“ nebo „skrytý pracovní poměr“.

(2) Sebezaměstnaní se člení na dvě základní skupiny:

- **osoby pracující ve vlastním podniku a zaměstnávající zaměstnance**; označují se obvykle jako „pracující zaměstnavatelé“ nebo „podnikatelé - fyzické osoby“,¹¹
- **osoby pracující ve vlastním podniku jako jednotlivci (tj. bez zaměstnanců)**; jsou označovány jako „pracující na vlastní účet“.

Souhrn všech podnikatelských subjektů, které vlastní a provozují sebezaměstnané osoby, tvoří „**sektor sebezaměstnanosti**“ („**sektor samostatné výdělečné činnosti**“). Sektor sebezaměstnanosti tedy zahrnuje:

- pracující vlastníky ve vlastním podniku a ve společnostech, které nejsou uspořádány korporativně,
- všechny osoby, které v podnikatelských subjektech pracujících zaměstnavatelů pracují jako **stálí a příležitostní (dočasní) zaměstnanci, pomáhající (neplacení) rodinní příslušníci a učni**.¹²

Podniky sebezaměstnaných a korporativně uspořádaných společností („velkých společností“ - právnických osob, v nichž je odděleno vlastnictví, řízení a podnikatelská činnost) představují **celkový souhrn podnikatelských subjektů** v národní ekonomice.

¹¹ V publikaci „The promotion of self-employment“, International Labour Office, Ženeva 1990 se tyto osoby označují jako „employer-working owner of unincorporated business“, tj. doslovně „zaměstnavatel - pracující vlastní podniku, který není korporativně označovanou společností. V korporativně označované společnosti jsou odděleny funkce vlastnictví a řízení a provozování podnikatelské činnosti; prakticky plně jde o různé formy kolektivního investování a podnikání typu akciových společností, výrobních družstev apod.

¹² Rozporně charakterizují mezinárodní dokumenty a analýzy postavení členů produkčních družstev. Jsou začleňovány buď do postavení pracujících vlastníků (to je objektivnější) nebo do pozice zaměstnanců (to je praktičtější).

Souhrnná zaměstnanost v každé národní ekonomice je dána součtem sebezaměstnaných¹³ a zaměstnanců¹⁴ (ve všech podnikatelských subjektech).

Převážný **podíl** sebezaměstnaných tvoří osoby, **kteří ručí celým svým majetkem**.¹⁵ Z hlediska profesního zaměření jde o velmi různorodé struktury; zejména řemeslníky různých komodit, osoby poskytující relativně jednoduché služby, odborníky (tzv. svobodná povolání). Podniky pracujících zaměstnavatelů - podnikatelů představují, z hlediska zaměstnanosti, podstatnou část drobného a středního podnikání; převažují minipodniky do 10 a malé podniky v rozmezí 11 až 50 zaměstnaných.¹⁶

(3) Mezi podnikatelskými sektory - sektorem sebezaměstnanosti a sektorem společností **existují mnohonásobné vazby**; jde jak o specifickou **dělbou trhu** (dělbu práce), tak o **vzájemnou konkurenci**.

Pro sektor sebezaměstnanosti je vzhledem k převážně omezeným finančním možnostem jednotlivců charakteristické, že převážná část podnikání se orientuje na obory a oblasti s nízkou kapitálovou náročností, s rychlým obratem vložených prostředků, zejména v národních ekonomikách s nízkou úrovní mezd a odborných nákladů práce, s vysokým vkladem práce. Jde především o různé druhy řemesel, opravárenství, drobnou stavební činnost, obchodní činnost, stravování a ubytování, rekreační, sportovní a osobní služby. Významnou část představují rovněž různé odborné služby vyžadující vysokou kvalifikaci sebezaměstnaných (lékařské, pedagogické, právní služby, peněžní, investiční a daňové poradenství aj.).

Podnikatelskému sektoru společností, soustředěním kolektivních zdrojů financování je prakticky plně vyhrazeno podnikání v oborech vysoce náročných a investiční a provozní kapitálové vybavení (těžební průmysl, velké podniky těžkého a zpracovatelského průmyslu, dopravní, inženýrského stavitelství, velké výzkumné, konstrukční a projekční, zdravotnické, vzdělávací instituce apod.). S těmito podnikatelskými aktivitami velkých společností, tvořících páteř (základní strukturální profil) ve většině národních ekonomik, je sektor sebezaměstnanosti propojen rozsáhlými komerčními vztahy, jako jsou různé subdodávky, obslužné činnosti (údržba, dopravní, stravovací, zdravotní, rekreační služby), individuální dotváření produktů apod. a je tedy na sektoru velkých společností významně závislý.

Konkurence mezi sektory sebezaměstnaných a velkých společností existuje intenzivně na komoditních a územních trzích, na nichž **oba sektory působí souběžně**. Jde např. o oblasti obchodu, dopravy, zemědělství, opravárenství. Konkurenční procesy mají všestranný charakter; týkají se úrovně nákladů, šíře sortimentu a kvality produktů, jejich dostupnosti apod. Prakticky všechny podnikatelské subjekty sebezaměstnaných mají vůči podnikům velkých společností slabší pozici, jsou silněji a častěji ohroženy ekonomickými potížemi, konkurzem, zánikem. Je to důsledek jak ekonomických faktorů (menšího rozsahu fungujícího kapitálu a jeho dostupnosti, nižšího počtu zaměstnaných aj.), tak faktorů sociálně-demografických, plynoucích ze životních osudů (nahodilostí) jednotlivých OSVČ (vlivy rodinného zázemí, soukromého života, zdravotního stavu, věku apod.).

Trvalou charakteristikou podnikání OSVČ je přitom skutečnost, že:

- na jedné straně jsou jednotlivé subjekty často a podstatně ohrožovány ve svém fungování a existenci a mnohé z nich žijí jako outsideři na okraji hospodářského života (včetně neformální, šedé, popř. černé ekonomiky), zanikají nebo přerušují činnost,

¹³ Zahrnují rovněž pomáhající rodinné příslušníky.

¹⁴ Zahrnují též učně a obvykle členy produkčních družstev.

¹⁵ Např. v ČR se v posledních letech pohybuje poměr mezi sebezaměstnanými, kteří ručí celým svým majetkem, a zaměstnavateli, kteří ručí majetkem společnosti v rozsahu stanoveném obchodním zákoníkem, zhruba 75:25 % (2004 sebezaměstnaných - OSVČ 760,7 tis.osob a z toho pracujících na vlastní účet 573,2); údaje ČSÚ (VŠPS 2004).

¹⁶ Existují jednotlivé podniky pracujících zaměstnavatelů, v nichž pracuje více než 250 osob a naopak existují subjekty - právnické osoby s malým počtem zaměstnanců (např. dceřinné subjekty akciových společností apod.).

- na druhé straně souhrn sektoru samostatné výdělečné činnosti má trvalou schopnost se reprodukovat, nahrazovat zaniklé subjekty novými, rychle a pružně pronikat do dalších oblastí podnikání.

Tyto souvislosti vedou k zásadní odolnosti a elastičnosti rozvoje sektoru samostatné výdělečné činnosti jako celku. Rozvoj sektoru se vyznačuje výraznou nezávislostí, resp. „dvojakostí“ ve vztahu k fázi hospodářského cyklu probíhajícího v jednotlivých národních ekonomikách. V počtu sebezaměstnaných se projevuje značná setrvačnost, resp. vzestup v kterékoli fázi cyklu. Při vzestupu hospodářství je rozvoj sektoru podněcován rostoucí poptávkou, v etapě ekonomického poklesu počet OSVČ stagnuje nebo se dokonce zvyšuje. Jde o vliv snahy osob nenacházejících uplatnění na zužujícím se zaměstnaneckém trhu práce i části zaměstnanců ohrožených nezaměstnaností získávat obživu sebezaměstnáním.

V tomto směru má zvláštní postavení sebezaměstnanost v zemědělství. Je spojeno s věcným charakterem zemědělské produkce (popř. rybolovu) - umožňuje přežívání malých zemědělských podnikatelů a jejich rodin s malými tržními vazbami; toto výrazně nebo převážně naturální hospodaření je rozsáhle rozšířeno ve většině málo rozvinutých zemí a představuje v nich často podstatnou část samostatné výdělečné činnosti i celkové zaměstnanosti.

1.2 Mezinárodní vývojové tendence

(4) V dlouhodobém historickém vývoji probíhá, od dob vzniku a postupného rozvoje sektoru velkých společností, pokles podílu sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti.¹⁷ Tento pokles je výrazně diferencovaný mezi státy. Hlavním diferenciativním faktorem je úroveň hospodářského rozvoje státu; všeobecně platí, že čím vyšší je tvorba reálného HDP, resp. příjmu na obyvatele, tím pravděpodobně je nižší podíl sektoru sebezaměstnanosti a recipročně tím vyšší je podíl sektoru společností na zaměstnanosti. V méně rozvinutých ekonomikách je obvykle vyšší podíl zaměstnanosti v zemědělství (primárním sektoru), v němž je podíl sebezaměstnanosti vyšší.

Orientační charakteristiky vztahu mezi podílem sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti a stupněm hospodářského rozvoje státu jsou uvedeny v tabulce 1.

T a b u l k a 1 Podíl sebezaměstnání na celkové zaměstnanosti v členění podle států s různou výší příjmu na hlavu (rok 1987, v %)

	podíl sebezaměstnanosti na zaměstnanosti	podíl sebezaměstnanosti na zaměstnanosti v zemědělství	podíl sebezaměstnanosti na zaměstnanosti mimo zemědělství
nízkopříjmové země	48	58	37
nižší středněpříjmové země	29	44	25
vyšší středněpříjmové země	23	47	18
nižší vysokopříjmové země	14	55	13
vysokopříjmové země	9	43	6

Pramen: „The promotion of self-employment“, International Labour Office, Ženeva 1990, str. 8

(5) Značná rozdílnost v rozsahu (podílu) sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti existuje i mezi rozvinutými státy; působí zde řada faktorů, z nichž nejvýznamnější jsou:

- **rozsah státního sektoru** - při vysokém podílu státního vlastnictví v ekonomice je podíl sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti nízký (sebezaměstnanost se realizuje samozřejmě pouze v privátním sektoru),

¹⁷ První formy kolektivního investování a podnikání vznikají v Evropě ve 13. století (německé hanzy, vlámská gilda) a od 17. století se utvářejí zárodečné formy akciových společností; zhruba od poloviny 19. století se sektor společností dynamicky rozvíjí a v průběhu 20. století dospěl ke vzniku gigantických nadnárodních společností.

- **odvětvová struktura ekonomiky a stupeň industrializace** - rozsah sebezaměstnání je vyšší v těch odvětvích, ve kterých je provozována kapitálově nenáročná činnost a v nichž je vstup na trh výrobků a služeb pro podnikatele poměrně snadný, s rozvojem industrializace spojené s vytvářením velkých společností a placených zaměstnaneckých pracovních míst dochází ke snížení sebezaměstnanosti,
- **míra nezaměstnanosti** - zúžený rozsah zaměstnaneckých pracovních míst vytváří ekonomický tlak na zvyšování sebezaměstnanosti,
- **daňový systém a ekonomické institucionální prostředí** - daňový systém ovlivňuje výhodnost (nevýhodnost) sebezaměstnání, ekonomické prostředí, pravidla a instituce usnadňují nebo naopak ztěžují sebezaměstnání.

Různorodost podílu sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti a jeho vývojové tendence v členských státech Evropské unie v období od devadesátých let do současnosti charakterizují údaje uvedené v tabulce 2; pořadí států je uvedeno podle podílu sebezaměstnanosti na zaměstnanosti v roce 2004 samostatně v souboru „původních“ států a v souboru „nových“ států a za státy EU-25 celkem.

T a b u l k a 2 Podíl sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti v roce 1993^{a)} a 2004

stát	rok		pořadí 2004 států EU-25
	1993	2004	
EU-15 (původní státy)			
Řecko	44,5 ¹⁾	40,2	1.
Itálie	26,7	25,2	3.
Portugalsko	25,2 ²⁾	24,1	4.
Rakousko	21,0	18,9	6.
Irsko	20,5 ¹⁾	17,4	9.
Belgie	18,2	16,2	11.
Španělsko	19,2	14,8	12.
Nizozemsko	15,6	14,1	14.
V. Británie	13,5	12,8	16.
Finsko	13,9	11,5	18.
Německo	9,7	10,9	19.
Francie	11,6	8,8	21.
Dánsko	9,2	7,0	23.
Lucembursko	8,3	6,7	24.
Švédsko	5,5	4,9	25.
EU-10 (nově přijaté státy)			
Polsko	36,9 ³⁾	29,0	2.
Kypr	25,2 ²⁾	24,0	5.
Česko	10,5 ⁴⁾	18,8	7.
Litva	12,6	18,4	8.
Slovinsko	18,9 ¹⁾	16,7	10.
Maďarsko	17,8 ¹⁾	14,2	13.
Lotyšsko	14,9	13,3	15.
Slovensko	6,3 ⁴⁾	12,3	17.
Malta	12,6	8,7	22.
Estonsko	8,3	8,6	20.
EU-25	16,2	14,9	x
EU-10	16,9 ¹⁾	15,9	x

Pramen: Eurostat: EU Labour Force Survey and National Accounts

Poznámky a vysvětlivky: ¹⁾ 1995, ²⁾ 1999, ³⁾ 1996, ⁴⁾ 1994.

Údaje v tabulce 2 naznačují, že tendence k postupnému poklesu podílu sebezaměstnaných na celkové zaměstnanosti se ve státech EU zřetelně prosazuje. Z původních členských států EU-15 se podíl sebezaměstnaných na celkové zaměstnanosti v průběhu devadesátých let do současnosti mírně zvýšil jen v Německu; z nově přijatých deseti zemí se tento podíl zvýšil ve čtyřech (Česko, Litva, Slovensko, Estonsko). Rozdíly podílů sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti jsou násobkové; je zřejmé, že výše uvedené faktory působí diferencovaně a značně složitě se v jednotlivých státech prolínají.¹⁸

(5) Vliv velkého rozsahu státního vlastnictví a direktivního řízení, nepřátelského soukromému podnikání, se projevoval do roku 1989 ve všech státech tehdejšího sovětského bloku. Sebezaměstnaní se zde omezovali na rodinné farmy v zemědělství, nevelký rozsah činností řemeslného a uměleckého charakteru a v oblasti speciálních služeb (svobodných povolání). Překážky, které kladly státní a politické mocenské orgány samostatné výdělečné činnosti, byly mnohostranné. Právní regulace a zákony omezovaly zaměření a rozsah soukromého podnikání. Samostatně výdělečně činní se často nemohli svobodně rozhodovat, od koho koupí vstupy a komu a za kolik prodají výstupy, měli omezený nebo žádný přístup k bankovním úvěrům na rozšíření výroby a většinou nesměli přijímat zaměstnance mimo okruh své rodiny.

Podíl sebezaměstnaných (OSVČ) na zaměstnanosti byl koncem období „reálného socialismu“ mezi státy značně diferencovaný; podle národních statistik (metodicky rozdílných) činil v roce 1989 tento podíl v Rumunsku zhruba 27 %, v Polsku 26 %, v Maďarsku cca 9 %, v tehdejší Československu jen 1 % a v průměru Sovětského svazu rovněž cca 1 %. Rozdíly byly ovlivněny mírou politicko-mocenské státní regulace a rozsahem malých hospodářských jednotek v zemědělství, který byl závislý na míře prosazení zemědělského družstevnictví a rozsahu podílu naturálního uspokojování potřeb v tomto sektoru v jednotlivých státech.

(6) Sociálně-ekonomické reformy probíhající po politických změnách od roku 1990 byly založeny na zrovnoprávnění forem vlastnictví, odstranění centrálních příkazových mechanismů, na liberalizaci cen, obchodu a rozhodování podnikatelských subjektů. Pro sektor sebezaměstnanosti (SVC) byly určující zejména tyto reformní kroky:

- **tzv. „malá privatizace“** drobných jednotek v oblasti výroby, řemesel, opravárenství, obchodu, pohostinství, automobilové dopravy; tento transformační proces probíhal ve všech zemích poměrně rychle a vytvořil významnou základnu samostatné výdělečné činnosti,
- **restrukturalizace velkých státních podniků** (před, v průběhu nebo po jejich privatizaci) spočívající ve vyčlenění pomocných, údržbových, opravárenských provozů a různých služeb (stravovací, zdravotní, rekreační zařízení apod.); tento proces zvyšoval konkurenceschopnost a produktivnost jak velkých, tak vyčleněných subjektů provozovaných OSVČ; probíhal v jednotlivých státech s různou intenzitou, ve všech znamenal impulz pro rozvoj sebezaměstnání,
- **navrácení zestátněného majetku** (produkčních fondů) bývalým vlastníkům nebo jejich dědicům, kteří buď zahájili vlastní výdělečnou činnost nebo fondy pronajali, popř. prodali zájemcům o samostatnou výdělečnou činnost; tento proces probíhal jen v některých státech, zejména v bývalém Československu,
- **„legalizace“ řady ekonomických subjektů a činností**, které v období komunistických režimů působily v šedé (neformální) sféře.

Vytvořené podmínky znamenaly významný impulz pro rozvoj sektoru sebezaměstnanosti. V prvním transformačním období (1990-1993) měl vzestup

¹⁸ Vzhledem ke skutečnosti, že obsáhlý pramen Evropské komise (Employment and Social Affairs, 2005), v němž jsou uvedeny údaje obsažené v tab. 2, je k dispozici teprve od poloviny listopadu 2005, bude podrobnější analýza provedena po jeho prostudování v další etapě prací.

sebezaměstnaných ve všech postkomunistických státech střední Evropy expanzivní charakter; pro státy Visegrádské smlouvy jsou k dispozici tyto odborné odhady (přijaté na podkladě národních statistik):

stát	podíl (%) sebezaměstnanosti na celkové zaměstnanosti	
	1989	1993
Česko	1	12,8
Slovensko	1	6,6
Maďarsko	8,5	14,6
Polsko	25,9	31,2

Pramen: Cazes, S., Nešporová, A.: *Transformace trhů práce a střední a východní Evropy*, MPSV, Praha 2003, str. 44

Pokud jde o strukturu podnikání, se SVČ soustředila - v souladu s obecnými tendencemi oborové struktury sebezaměstnaní - do oborů s nízkou kapitálovou náročností, rychlým obratem prostředků a vysokou pracovní náročností (maloobchod, stravování, ubytovací a osobní služby, řemesla, doprava, drobné stavební, údržbové a opravářské práce). Rodinné zemědělské farmy měly a mají větší váhu v zaměstnanosti ve státech, kde jejich podíl byl vysoký již před rokem 1990 (Polsko) a přechodně ve státech, v nichž transformační poklesy ekonomické aktivity a úrovně byly značně hluboké a vedly k vysoké nezaměstnanosti (Litva, Lotyšsko; šlo o naturální hospodaření zaměřené na zajištění základních výživových potřeb domácností sebezaměstnaných).

Rozvoj podnikání OSVČ byl v počátečním období pozitivně ovlivňován pružností, kterou se jejich sektor od počátku transformace vyznačoval (krytí základních potřeb v období poklesu reálných příjmů), rozvojem koupěschopné poptávky v některých komoditách (cestovní ruch a s tím spojené obory) a v té době malou konkurencí velkých společností (např. absence obchodních řetězců). V dalším období (do roku 2000) podíl sebezaměstnaných na zaměstnanosti stagnuje, popř. se zvyšuje jen velmi pomalu; po tomto roce dochází ve většině států k poklesu tohoto podílu výraznější růst byl zaznamenán jen v České republice a na Slovensku (viz tab. 2).

1.3 Základní charakteristiky postavení a vývoje OSVČ v ČR

(7) Totalitní režimy negativně tlumily rozvoj v České republice téměř po tři generace. Prakticky nepřetržitě existovaly padesát let (nacismus 1939 - 1945, komunismus 1948 - 1989). Přinesly především útlum životní motivace občanů způsobený úplnou likvidací vlastnických práv a podnikatelských aktivit; konkrétně působily tyto vlivy - válečná ekonomika, konfiskace majetku židovského obyvatelstva a perzekuovaných osob za druhé světové války, vyvlastnění majetku, zestátnění a kolektivizace prostředků k podnikání na principech antagonismu společenských tříd v komunistickém režimu. Zákonem uznávaná majetková práva občanů se postupně omezovala prakticky jen na oblast spotřebních předmětů, zatímco prostředky a zdroje k podnikání byly vlastnický vyhrazeny státu a státem uznávaným družstvům. Soukromé podnikatelské aktivity byly politickými a státně mocenskými a právními mechanismy potlačovány a kriminalizovány.

Tato majetková a podnikatelská omezení vůči obyvatelstvu byla v České republice (Československu) uplatňována nejdůsledněji ze všech států sovětského bloku. Důsledky byly mnohostranné. Zjevné byly především v odcizení soukromého vlastnictví, jeho zneužívání a zcizování s dlouhodobým negativním působením na morálně-etické postoje občanů, rozvinutí rozsáhlé stínové ekonomiky zejména v oblasti služeb (řemesla, opravárenství, tzv. „melouchaření“). Byla narušena mezigenerační dědičná, majetková a podnikatelská kontinuita, což vedlo nejen k oslabení rodinných vztahů, ale i ke ztrátě praktických návyků a morálních principů samostatné výdělečné činnosti.

(8) Podmínky pro rozvoj soukromého podnikání byly v ČR v prvních letech společenské transformace po roce 1989 příznivé.

(8.1) Impulzem rozvoje soukromého podnikání byly procesy **privatizace státního majetku**.

Výrazně pozitivní byl pro samostatnou výdělečnou činnost proces **restitucí** spočívající v bezúplatném vydání majetku zestátněného v letech komunistického režimu původním vlastníkům - fyzickým osobám nebo jejich dědicům. Materiálně představovaly restituce navrácení zhruba 70 tis. nájemních domů a objektů s nebytovými prostory, 30 tisíc průmyslových, dílenských a administrativních objektů, značné části státních lesů, zemědělské půdy a majetku.

Pozitivní působení restitucí lze shrnout takto:

- u občanů - restituentů existuje nesporně hluboký pocit satisfakce plynoucí z odstranění křivd zestátnění a z obnovení základních mezigeneračních vlastnických vztahů,
- restituce se staly svým majetkovým přínosem významným faktorem při obnovení středních společenských a majetkových vrstev, tj. transformačního procesu, který má z hlediska stabilizace a pozitivního vývoje sociálně-ekonomické struktury obyvatelstva České republiky podstatný význam,
- restituce znamenaly impulz pro rozvoj podnikání, zejména drobného a středního. Bezúplatné vydání majetku znamenalo vybavení restituentů materiálními předpoklady podnikání a proti ostatním občanům - podnikatelům vedlo obvykle k určitému snížení úvěrového a úrokového zatížení. Faktorem potenciální podnikatelské úspěšnosti přitom byla i schopnost řady restituentů navázat na zkušenosti z podnikatelské činnosti před zestátněním, ať již šlo o zkušenosti vlastní (starší generace) nebo plynoucí z rodinných (rodových) tradic (dědicové).

Tzv. „malá privatizace“ se stala i v ČR podstatnou základnou rozvoje SVČ; spočívala v úplatném převodu vlastnictví na fyzické osoby, převody byly založeny na aukcích. V průběhu aukčních řízení sice došlo k řadě korupčních afér, podvodů a jiných kriminálních činů, které umožnily pronikání nelegálních aktivit (praní špinavých peněz, vliv různých zahraničních mafií aj.), souhrnně však převážila pozitiva.

Rozsah malé privatizace souhrnně měřený hodnotou převedeného majetku nebyl příliš velký. Jeho základní význam spočíval v územní plošnosti a rychlosti realizace. Počet objektů, které změnilo vlastníky, a počet účastníků malé privatizace nebyl přesně centrálně statisticky podchycen; šlo o desetitisíce objektů a statisíce účastníků. Realizací malé privatizace se vytvořila významná část materiální základy pro soukromé podnikání v oblasti drobných a středních obchodních, opravárenských a výrobních činností a pro poskytování nejrůznějších služeb. V tomto typu a formách podnikání se vytvořili adresní a odpovědní vlastníci; sociálně se upevnily nižší střední a střední vrstvy.

Pro vytvoření báze podnikání OSVČ měly význam i procesy **velké privatizace**. Významnou část aktivních účastníků privatizace prostřednictvím tzv. „privatizačních projektů“ představoval management tehdejších státních podniků (předkládal zhruba 75 % privatizačních projektů); jeho výhodou byla znalost podniků, osobní vazby na banky, státní orgány, dodavatele a prodejce, které nebyly zpřetrhány po listopadu 1989. Celá tato skupina občanů dosáhla, i při plné legalitě postupu, významných majetkových a příjmových přínosů a účasti na podnikání; jde o relativně úzkou skupinu podnikatelů, statisticky ji nelze identifikovat, lze odhadnout, že na zaměstnaných v národním hospodářství se pohybuje v řádu dolních jednotkových procent.

(8.2) Počáteční rozvoj samostatného výdělečného podnikání dále podněcovala **značná neuspokojená společenská a ekonomická poptávka**.

Dlouhodobé strukturální deformace vedly ke značným deficitům v nabídce, zejména v oblasti řemesel, opravárenství, bytové a stavební údržby, v obchodě, pohostinství, ubytovacích a dalších službách; rozsáhlé impulzy dala neuspokojená poptávka po

zahraničním zbožím, prudce se rozvinul rovněž obrat cestovního ruchu, který se přímo překotně stal odvětvím s velkým obratem. OSVČ prokázaly v prvních transformačních letech, v nichž probíhal prudký vzestup spotřebitelských cen a reálná kupní síla příjmů obyvatelstva klesala, schopnost **pružně reagovat na požadavky trhu výrobků a služeb**. Významným faktorem byla též skutečnost, že státní podniky, výrobní a spotřební družstva se v té době transformovaly a restrukturalizovaly a investice zahraničních společností (např. obchodních řetězců) se teprve rozbíhaly. Rovněž počáteční právní úpravy podmínek pro soukromé podnikání napomáhaly rozvoji sektoru samostatné výdělečné činnosti. Dlouhodobá přetržka jeho existence vedla ke snaze zajistit dobré podmínky rozvoje; to se promítlo v celkové vysoké liberalizaci hospodářského života, poměrně příznivé úrovni daňové a odvodové zátěže OSVČ, spíše měkké finanční státní kontrole atd.

(9) Příznivé podmínky ve svém souhrnu vedly k expanzivnímu růstu počtu soukromých podnikatelů (OSVČ); mezi rokem 1990 a 1993 vzrostl počet aktivně fungujících soukromých podnikatelských subjektů téměř 7x.¹⁹

V dalších obdobích se kvantitativní růst počtu soukromých podnikatelů postupně zpomaloval; počet aktivních soukromých podnikatelů se v období 1993 až 2000 zvýšil o cca 44 % (meziročně v průměru cca 5,4 %) a mezi roky 2000 až 2004 o cca 18 % (průměrně meziročně o 4,2 %); v posledních dvou letech se zřetelně prosazuje tendence ke stagnaci jejich absolutního počtu.²⁰ Nadále však po celé období zůstává vzestup OSVČ nejdynamičtější oblastí zaměstnanosti v ČR; míra podnikání²¹ a rovněž podíl OSVČ na celkové zaměstnanosti se postupně zvyšoval a v roce 2004 dosahuje 18,8 % (viz tab. 2).

Na zpomalení dynamiky růstu počtu soukromých podnikatelů (OSVČ) působí komplex faktorů - prakticky byla ukončena privatizace majetku státu v té části, v níž vytváří materiální základnu samostatné výdělečné činnosti, nesporně všestranně zesílilo konkurenční prostředí jak uvnitř sektoru sebezaměstnanosti (upevnění tržně a kapitálově silnějších subjektů např. v dopravě a stavebnictví aj.), tak rozvojem velkých společností (obchodní řetězce, velké stavební společnosti apod.). Rovněž vytváření prostředí pro soukromé podnikání (daňové a odvodové zatížení, podmínky pro zakládání firem) nevytvářelo impulzy pro jeho další kvantitativní rozvoj.²²

Souhrnně lze vyslovit hypotézu, že v současné době vstupuje podnikatelský sektor samostatné výdělečné činnosti do další vývojové fáze, v níž se bude - pravděpodobně - reprodukovat jeho relativně stabilní postavení v ekonomice.

(10) Analýzy směřující k hlubšímu poznání sociálně-ekonomického postavení OSVČ a jejich fungování v procesu tvorby, rozdělování a spotřeby hodnot vyžaduje primárně porovnání s postavením a úlohou ostatních skupin obyvatelstva.

Na sociálně-ekonomické struktuře společnosti lze především rozlišit **dvě rozhodující skupiny - osoby ekonomicky aktivní a ekonomicky neaktivní** (pro tyto skupiny lze použít pracovní termín „sektory obyvatelstva“).

V rámci těchto sektorů lze dále rozlišovat skupiny osob charakterizované shodným nebo blízkým postavením v tvorbě a/nebo užití hodnot. Tyto skupiny lze rozdělit na skupiny hlavní a skupiny vedlejší; jako vedlejší lze klasifikovat skupiny s relativně méně významným či přechodným postavením, a to zejména ve sféře užití hodnot.

¹⁹ Podle údajů registru ekonomických subjektů (RES) činil počet soukromých podnikatelů, kteří aktivně podnikali v roce 1990, 91,4 tis. osob a v roce 1993 dosáhl 613,1 tis. osob; jejich nominální počet, tj. včetně těch, kteří aktivní činnost nevykazují, činil 124,5 tis., resp. 1 044,6 tis. osob.

²⁰ Absolutní počet aktivních soukromých podnikatelů podle údajů RES činila po roce 2000 890,5 tis. osob, v roce 2003 1 044,5 tis. osob a v roce 2004 1 046,0 tis. osob. Podrobnější a širší analýza vývoje počtu a struktury soukromých podnikatelů (OSVČ) včetně dalších informačníchází obsahuje příloha II a souhrn poznatků výzkumu (část II tohoto shrnutí).

²¹ Poměr aktivních soukromých podnikatelů k obyvatelstvu.

²² Analýzy těchto souvislostí budou realizovány v dalších fázích výzkumu.

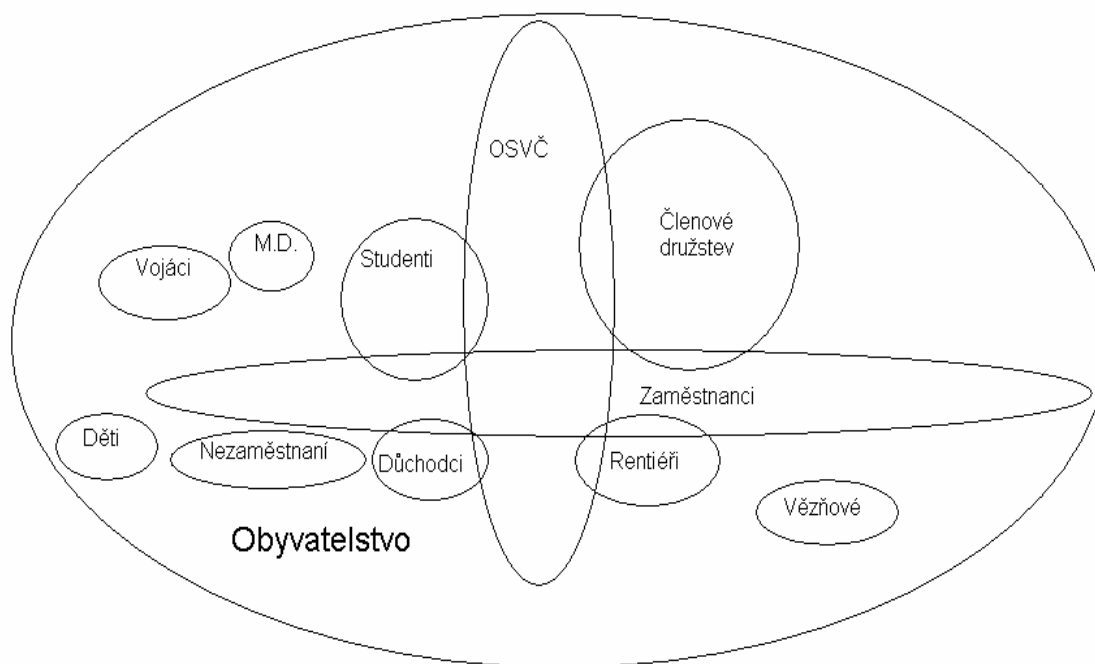
Dalším významným kritériem pro vymezení sociálně-ekonomických skupin obyvatelstva je vlastnictví podmínek jejich tvorby.

Z hlediska vlastnictví hmotných i nehmotných faktorů hospodářské činnosti lze rozlišit skupinu vlastníků, do které patří OSVČ, společníci kapitálových a obchodních společností, členové družstev, majitelé nemovitostí a půdy, rentiéři apod. Skupiny „nevlastníků“ tvoří zejména zaměstnanci, nezaměstnaní a důchodci.

Dle účasti na tvorbě a spotřebě hodnot patří do skupin „tvůrců“ (i „producentů“) OSVČ a společníci, dále zaměstnanci a členové družstev; k nim lze přiřadit i vedlejší skupiny majitelů nemovitostí a půdy a rentiérů. Do skupin „čistých spotřebitelů“ lze zahrnout nezaměstnané, důchodce a členy vedlejších skupin, do kterých patří děti, studenti VŠ, osoby na další mateřské či rodičovské dovolené, vězňové atd.

Na grafu 1 je naznačeno schéma vzájemných vztahů mezi sektory a skupinami obyvatelstva v členění podle uvedených kritérií. Ze schématu plyne, že centrálními skupinami „tvůrců“ jsou představitelé výdělečné činnosti - OSVČ a zaměstnanci. S nimi se, z hlediska zaměření aktivity a změn v čase, prolínají ostatní skupiny (včetně vedlejších). Některé skupiny např. nezaměstnaní nebo vězňové jsou mimo centrální skupiny jen dočasně, skupiny dětí a studentů se s postupem času přetvářejí na centrální skupiny; důchodci jsou skupinou, která plynutím času z centrální skupiny v převážné míře vystoupila.

G r a f 1

Rozdíl mezi „modelovým“ přístupem členícím poměrně jednoznačně zmíněné účastníky hospodářského života do sektorů a charakterizujícím jejich aktivity dostupnými daty na jedné a realitou „promísení skupin“ včetně neformalizovaných finančních a jiných transferů na straně druhé, je třeba při vyvozování závěrů vždy brát v úvahu.

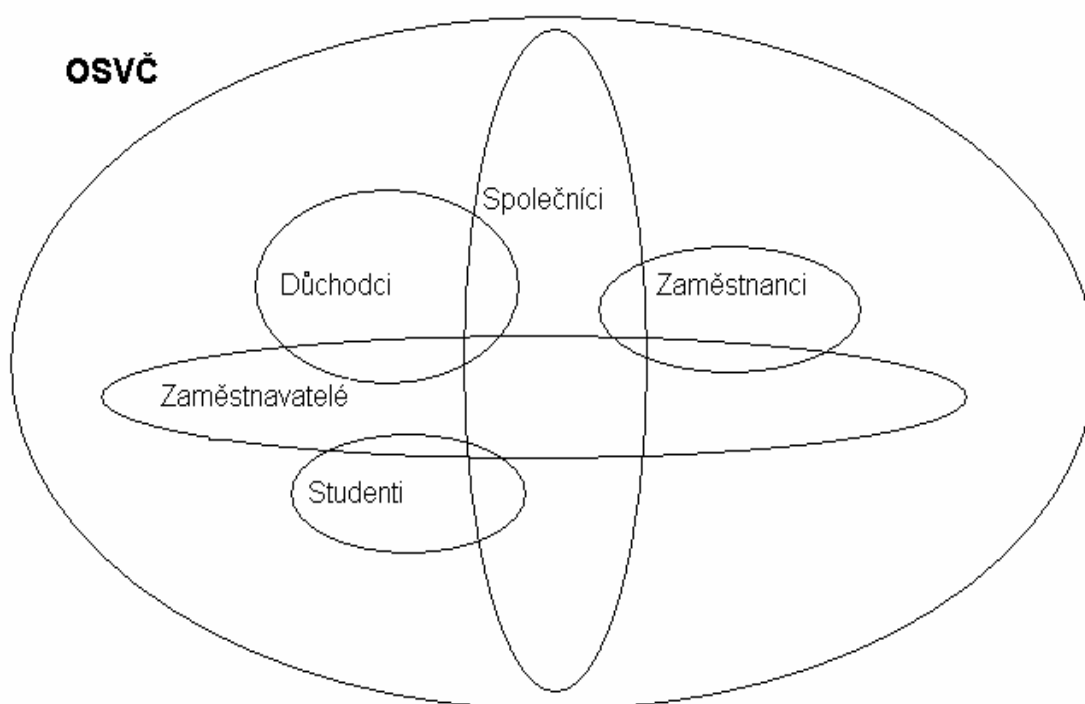
Sociálně-ekonomické vztahy, které vznikají při samostatné výdělečné činnosti, jsou mnohostranné. OSVČ může vystupovat jako fyzická či právnická osoba zapsaná do obchodního rejstříku. Podnikání může být jeho jediným zdrojem obživy, může však být současně zaměstnancem či příjemcem důchodu. Může podnikat zcela sám, být členem

sdružení, družstva či společnosti (společník) s pracovní smlouvou se svou společností nebo bez ní, mohou mu vypomáhat rodinní příslušníci, může či nemusí zaměstnávat zaměstnance.

Poznání těchto složitých vazeb je omezováno dosažitelností úplných a co nejpřesnějších údajů. K postižení nebo alespoň věrohodnému přiblížení se realitě je nutné si vypomáhat odbornými odhady, konfrontacemi a porovnáváním informací a dat z různých, často neúplných zdrojů.

Jak je patrné z grafu 2, v rámci skupiny OSVČ tvoří centrální skupiny prolínající se všemi ostatními skupinami, zaměstnavatelé a společníci. Bezsporně jsou to právě tyto OSVČ, které zaměstnáváním zaměstnanců či spojováním vlastních sil „násobí“ své individuální omezené možnosti a získávají tak spolu s ekonomickou silou i odpovídající společenské postavení.

G r a f 2

Přestože se postupně rozšiřuje rozsah sledovaných statistických údajů týkajících se OSVČ, nelze zatím dostatečně hodnotit všechny naznačené varianty a nuance jejich postavení a fungování. Převážná většina analýz a z nich zjišťovaných poznatků a vyvozovaných závěrů se vztahuje na osoby samostatně výdělečně činné, které v podstatě jsou abstraktním váženým průměrem všech naznačených forem zapojení do soukromého podnikání.

2. Vývoj struktury výdělečné činnosti se zaměřením na postavení (rolí) osob samostatně výdělečně činných v rámci ekonomicky aktivního obyvatelstva

2.1 Metodologické souvislosti využití disponibilních dat

Zdroje číselných dat o osobách samostatně výdělečně činných (dále jen: „OSVČ“) jsou nejen různorodé, ale lze říci, že se za vývojem předmětu svého zkoumání časově opožďují. Disponibilní kvantitativní údaje naturálního charakteru lze čerpat zejména ze zdrojů ČSÚ a MPSV ČR. V prvním případě připadají v úvahu registr ekonomických subjektů, výběrové šetření pracovních sil a statistika práce a mezd. Druhým zdrojem jsou zejména data ze systému sociálního zabezpečení.

Registr ekonomických subjektů (dále také „RES“) je spravován ČSÚ podle zákona o č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě ve znění pozdějších předpisů. Jsou v něm evidovány právnické osoby a fyzické osoby, které mají postavení podnikatele. RES slouží zejména jako opora statistických šetření a je měsíčně aktualizován na základě informací z různorodých zdrojů - z obchodních a jiných rejstříků, živnostenských úřadů a z výsledků statistických zjišťování.

Z pohledu využití dat je důležité, že registr je svým způsobem úplným seznamem ekonomických subjektů, a to i těch, které ještě samostatnou výdělečnou činnost nezačaly či již ukončily.

Vymezení různých skupin či podskupin ekonomicky aktivního obyvatelstva, které je používáno ve **výběrovém šetření pracovních sil** (dále také „VŠPS“), vychází z doporučení Mezinárodní organizace práce (ILO) a z mezinárodní klasifikace postavení v zaměstnání (ICSE). Co se skupiny OSVČ týče, lze zde získat údaje o podnikatelích se zaměstnanci (zaměstnavatelích) a o podnikatelích bez zaměstnanců (sebezaměstnaných či pracujících na vlastní účet). Za zaměstnané ve vlastním podniku se považují i pomáhající rodinní příslušníci. Na druhé straně jsou zaměstnanci (placení zaměstnaní) mající formální vazbu k zaměstnání, mezi které patří také příslušníci armády.

Při využívání dat z VŠPS je třeba si uvědomit, že výběrový soubor zahrnuje zhruba 25 tis. bytů a o něco více než 63 tis. respondentů všech věkových skupin. Pro zařazení respondenta do odpovídající skupiny osob je mnohdy rozhodující pouze jeho ekonomická aktivita v tzv. referenčním týdnu. Známa je nemalá odchylka mezi počtem nezaměstnaných dle VŠPS (osoby nad 15 let bez práce, zároveň však hledající aktivně práci a připravené nejpozději do 14 dnů k nástupu do práce) v porovnání s počtem registrovaných uchazečů o zaměstnání na úradech práce.

Důležitou okolností také je, že toto zjišťování věrohodně neodráží počet cizinců (bydlících v mnoha případech v ubytovacích zařízeních), kteří jsou samostatně výdělečně činní, zejména pak v rychle vznikajících obchodních společnostech.

Dalším problémem práce s časovými řadami údajů - začínajícími až rokem 1993 - je skutečnost, od roku 1998 se šetření prováděla v kalendářních, nikoliv v sezónních čtvrtletích. Data přepočtená dle nové metodiky s daty publikovanými do roku 1997 nelze proto porovnávat.

Údaje statistiky práce a mezd vycházejí ze statistických zjišťování ČSÚ prováděných u ekonomických subjektů v závislosti na počtu zaměstnanců buď plošným či výběrovým způsobem. Zjištěná data jsou obvykle dopočítávána na základní soubor s využitím znalostí o ekonomické aktivitě jednotek zařazených v RES.

Problémem je, že do roku 1997 byly údaje o počtu pracovníků, popř. aktivitě ekonomických subjektů čerpány ze čtvrtletních statistických zjišťování (korigovaných

ročními výsledky), později se vycházelo zejména z výsledků ročního výkaznictví a nemalý prostor zaujímaly i kvalifikované odhady. Od roku 2002 byly pro stanovení ekonomické aktivity respondentů využívány administrativní zdroje (údaje ČSSZ, MF ČR). Také počet zaměstnanců, který byl rozhodný pro uplatnění plošného či výběrového zjišťování, nebyl vždy stejný. Do roku 1992 to bylo 25 a více zaměstnanců (některých odvětvích v letech 1995 a 1996 až 100 a více zaměstnanců), od roku došlo ke změně zmíněného počtu na 20 a více zaměstnanců. Ve vybraných odvětvích (finanční zprostředkování) bylo však prováděno plošné šetření bez ohledu na počet zaměstnanců. Z předcházejícího je patrné, že takto zjištěné časové řady nejsou zcela metodicky stejnorodé, a proto ani věcně srovnatelné.

Další zdroj dat souvisí s platbami pojistného sociálního pojištění. ČSSZ vymezuje OSVČ v souladu se zákonem č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění ve znění pozdějších předpisů. Od roku 2004 zmíněný zákon zavádí v pohledu na samostatnou výdělečnou činnost dosti významný prvek spočívající v jejím členění na hlavní a vedlejší. V souladu s platbami pojistného jsou data v zásadě dostupná v měsíčních intervalech a časová řada začíná v roce 1993.

Jak už je i výše uvedeno, **vycházejí dostupné statistické údaje týkající se OSVČ z různých metodických přístupů závisících zejména na konkrétních potřebách příslušných uživatelů dat.** V průběhu času navíc - se změnou legislativy i poznání sledovaného objektu - **docházelo k nezanedbatelným metodickým změnám.**

Podstatnou skutečností však je, že **k dispozici jiná data nejsou a je proto nutné akceptovat nedostatky a omezení výše zmíněných informačních zdrojů** (včetně určitého subjektivního a relativizujícího prvku). Je však třeba postupovat tak, aby výše uvedené problémy co nejméně ovlivnily výsledné poznatky o postavení OSVČ. Znamená to - mimo jiné - porovnávat data o stejných jevech z více dostupných zdrojů, a to včetně využívání dat naturálních i finančních. Také je vhodné vyhnout se detailním jednoznačným hodnocením meziročních změn a spíše brát s určitým nadhledem v úvahu dlouhodobé tendence vývoje vyjadřované průměrnými ročními tempy propočtenými z delších časových řad apod.

2.2 Vývoj naturálních ukazatelů charakterizujících postavení OSVČ

a) Vývojové etapy od roku 1990

Podle statistických údajů bylo v ČR před rokem 1990 pouze 2 206 osob zabývajících se samostatnou výdělečnou činností. V souladu s údaji z RES se koncem roku 1990 této činnosti věnovalo 124,5 tis. osob a v roce 2004 více než 1 886 tis. osob (viz tab. 1 v příloze). Mezi zmíněnými lety **počet podnikajících fyzických osob** (přesněji řečeno s možností podnikat) podle živnostenského zákona či jiných zákonů **vzrostl více než patnáctinásobně** (průměrným ročním tempem růstu 21,4 % v období 14 let). Uvedené období však nebylo z ekonomického pohledu a ani z pohledu vývoje počtu soukromých podnikatelů zcela homogenní.

První léta, zhruba **do roku 1993, jsou charakterizována nebývale rychlým růstem počtu OSVČ** (ročně průměrně o 103 %), současně se stabilně zvyšoval podíl neaktivních OSVČ (z 26,6 % na 41,3 %) a rychle klesala relace počtu vzniklých a zaniklých ekonomických subjektů (z 15,8 nově vzniklých subjektů na jeden zaniklý v roce 1991 na pouhých 3,1 v roce 1993). V neposlední řadě se také rychle snižoval počet státních podniků (průměrně ročně o 5 %). Co se výkonosti ekonomiky týče, v roce 1993 se zastavil pokles HDP (průměrně ročně mezi roky 1989 - 1992 činil 4,7 % - měřeno ve stálých cenách).

Rok 1993 lze označit za předělový i proto, že je spojen s rozsáhlými legislativními změnami v oblasti daňových zákonů (zejména zavedení DPH) a zákonů týkajících se sociálního a zdravotního pojištění. V tomto legislativně rušném období vstoupila také v

platnost povinná přeregistrace živností, která způsobila načekané snížení počtu podnikajících fyzických osob v roce 1994 v porovnání s rokem 1993 (o 80 tis.).

Po zhruba čtyřletém období rozmachu soukromého podnikání na straně jedné a rozpadu starých ekonomických struktur - zejména cestou privatizace - na straně druhé, nastalo **období relativní stabilizace, které lze ohraničit roky 1993 a 1998**. V tomto období pokleslo průměrné tempo růstu počtu podnikajících fyzických osob na ekonomicky přijatelnou úroveň 7,3 % ročně, relace počtu vzniklých a zaniklých ekonomických subjektů stagnovala (nad úrovni 6,0), dále se začal snižovat podíl OSVČ pracujících na vlastní účet (z 37,0 % v roce 1994 na 31,1 % v roce 1998) i počet podnikatelů - zaměstnavatelů (z 18,8 % na 13,7 %) a naopak vzrostl podíl neaktivních fyzických osob (z 38,4 % na 41,4 %). Počátek uvedeného období byl charakterizován ekonomickým oživením a přírůstek HDP tak v letech 1994 - 1996 překročil úroveň roku 1993, v dalších dvou letech však opět došlo k ekonomickému poklesu.

Období od roku 1999, ve kterém se tržní ekonomika již plně rozvinula, je ve znamení ekonomického růstu a zastavení míry nezaměstnanosti na úrovni cca 9 - 10 %. Počet podnikatelů - fyzických osob se zvyšuje značně pomaleji (do roku 2004 průměrně ročně o 4,1 %). Stabilizovala se relace počtu nově vzniklých a zaniklých ekonomických subjektů (na úrovni 3 - 4 subjektů vzniklých na jeden zaniklý), podobně počet i podíl podnikatelů - zaměstnavatelů na celkovém počtu podnikajících fyzických osob (mezi 10 % až 11 %) a podíl podnikatelů pracujících na vlastní účet (okolo 30 %). Podobně se ustálil podíl aktivních podnikatelů (zaměstnavatelů, společníků a pracujících na vlastní účet) na celkovém počtu podnikajících fyzických osob (na zhruba 54 %). Počet OSVČ provádějících samostatnou výdělečnou činnost v rámci tzv. druhého zaměstnání se začal dynamicky snižovat.

b) Počet ekonomicky aktivních OSVČ

Nutno říci, že ukazatel počtu soukromých podnikatelů - fyzických osob, je do určité míry „prázdným“ ukazatelem. Zahrnuje držitele oprávnění k samostatné výdělečné činnosti tak, jak jsou evidováni v RES, a to bez ohledu na to, zda jsou skutečně samostatně výdělečně činní. K postižení reálného počtu OSVČ je třeba uvedený ukazatel kombinovat s dalšími údaji o různých formách výdělečného zapojení těchto osob.

RES jako výchozí zdroj informací nabízí údaj o počtu (podílu) aktivních a neaktivních ekonomických subjektů z celkového počtu fyzických osob (viz ř. 2 tabulky 1 v příloze) a dále údaje o počtu vzniklých a zaniklých subjektů (ř.5 a ř.6 téže tabulky).

Vývoj počtu vzniklých a zaniklých ekonomických subjektů je konzistentní s vývojem celkového počtu soukromých podnikatelů - fyzických osob. Problémem však je, že chybí informace o složení zmíněného počtu fyzických osob co do druhu jejich činnosti (postavení). K dispozici je pouze údaj o počtu obchodních společností a družstev.

V tomto směru je pozoruhodné značně vysoké tempo růstu počtu obchodních společností - průměrně ročně 32 %, které převyšuje dynamiku všech ukazatelů tabulky a svědčí o svých mimořádných příčinách. V obchodních apod. společnostech mají bezpochyby účast OSVČ, nelze však zjistit, jaký je jejich průměrný počet připadající na jednu společnost či do jaké míry je nezbytný předpoklad živnostenského oprávnění řešen pomocí pracovního zapojení odpovědného vedoucího, který však může současně vlastnit jiný podnik či být i zaměstnancem apod. Je nutné proto vystačit s jednoduchým a zřejmě i zjednodušujícím předpokladem, že na jednu společnost připadá minimálně jedna OSVČ (podobně tomu je v případě produkčních družstev).

Struktura aktivních OSVČ je mnohem více zřejmá z výsledků VŠPS. Od roku 1993 jsou k dispozici údaje o počtu zaměstnavatelů, podnikatelů pracujících samostatně na vlastní

účet, OSVČ ve druhém zaměstnání (opět v rozdělení na zaměstnavatele a pracující na vlastní účet), pomáhajících rodinných příslušníků a počtu členů produkčních družstev.

V porovnání s údaji RES - které zahrnují také počet společností - je pozoruhodné, že počet těchto společností roste nesrovnatelně rychleji než počet zaměstnavatelů (průměrná roční tempa 32,1 % a 4,2 %) a počínaje rokem 1999 začíná počet společností počet zaměstnavatelů převyšovat. Zvyšoval se také podíl počtu společností na počtu soukromých podnikatelů - fyzických osob. Je zřejmé, že výše uvedené mimořádné příčiny jsou založeny v platné legislativě. **Velmi dynamicky roste zejména počet „prázdných“ společností tvořených pouze společníky (bez zaměstnanců)**, do velké míry se to týká společností založených cizími státními příslušníky (Ukrajinci, Rusové, Číňané atd.), pro které je relativně snadné získat živnostenský list (popř. se prohlašují za společníky i bez tohoto listu).

Zcela jiný je vývoj počtu členů produkčních družstev, jejichž počet od roku 1993 průměrnou roční dynamikou vyšší než 17 %, klesal. Klesal také průměrný počet členů na jedno družstvo. Přestože tato družstva již odpovídají dle obchodního zákoníku novým tržním podmínkám, neprojevuje se zřejmě v praxi tato právní forma pro své členy jako výhodná.

V porovnání se zaměstnavateli se také rychleji zvyšoval počet OSVČ pracujících na vlastní účet (průměrně ročně o 6,5 % v oproti 4,2 %) a ještě více počet pomáhajících rodinných příslušníků (o 8,6 % ročně). Také dynamika růstu jejich počtu je patrně ovlivňována legislativou - možností rozdělení základu daně z příjmu fyzických osob mezi OSVČ a spolupracující rodinné příslušníky. **Opět se prokazuje, jak silný má efekt legislativní úprava - zejména působí-li stejnosměrně s praktickými zájmy dotčených lidí - ve vztahu k rozvoji nových ekonomických jevů** (forem ekonomického zapojení, popř. nezapojení).

Naopak, po rychlém počátečním vzestupu mezi lety 1993 a 1996 stagnuje a později klesá počet OSVČ, které samostatnou výdělečnou činnost provádějí jako své druhé zaměstnání (ročně průměrně o 4,9 % za posledních osm let). Tento jev v zásadě „kopíruje“ výše uvedené tři etapy rozvoje samostatné výdělečné činnosti charakterizované razantním kvantitativním vzestupem, stagnací a potlačováním kvantitativních prvků ve prospěch kvalitativních a konečně relativním ustálením nové kvality.

Číselné vyjádření počtu skutečně aktivních samostatně výdělečně činných osob není kupodivu snadné. S ohledem na možnosti, které provázejí získání disponibilních dat týkajících se OSVČ, lze počet skutečně aktivních osob (což je stěžejní údaj ve vztahu k zadání tohoto projektu) s určitou nevyhnutelnou mírou nepřesnosti vyjádřit zhruba součtem podskupin OSVČ - zaměstnavatelů, pracujících na vlastní účet, provádějících samostatnou výdělečnou činnost v rámci druhého zaměstnání, cizinců s platným živnostenským oprávněním a dále počtu produkčních družstev (na každé družstvo by měl připadat nejméně jeden držitel živnostenského oprávnění, přestože členové těchto družstev včetně jednatelů jsou v rámci VŠPS považováni spíše za zaměstnance). Takto propočtený konečný údaj, který má zřejmě k realitě nejbliže, **je založen na informacích z několika nezávislých zdrojů - VŠPS, RES a z MPO ČR.**

Jak je zřejmé, takto propočtený podíl ekonomicky aktivních OSVČ na jejich celkovém počtu se snížil z úrovně cca 64 % v letech 1994 - 95 na zhruba 50 % po roce 1999 (viz ř.14 tab. 1 v příloze). V letech 1993 - 2003 tak počet ekonomicky aktivních OSVČ rostl průměrně ročně o jeden a půl procentního bodu pomaleji než celkový počet soukromých podnikatelů - fyzických osob (o 4,2 % v porovnání s 5,7 %). Vysokým tempem rostl zejména počet společností, mírněji počet družstev a počet OSVČ pracujících na vlastní účet (o 6,5 %). Počet OSVČ - zaměstnavatelů, kteří tvoří z pohledu své role (vytváření a udržení zaměstnanosti) jádro této ekonomické skupiny osob, se naopak zvyšoval nejpomaleji

(průměrně ročně o necelých 4,2 %). Tato - ne právě příznivá tendence - je zřejmě v nemalé míře ovlivněna i tím, že firmy najímají osoby pracující na vlastní účet na výkon činností dříve prováděných zaměstnanci.

Legislativní stav, úroveň jeho složitosti a zejména změny v oblasti daní, sociálního a zdravotního pojištění jsou pro vývoj v oblasti samostatné výdělečné činnosti velmi důležité. Patrně byly hlavním důvodem poklesu počtu aktivních OSVČ v roce 2004 proti roku 2003 o necelá 2 %. Důležité je, že se nejvíce snížil počet zaměstnavatelů, tj. jinými slovy i malých a středních podniků (o 4,7 %), dále počet těch, kteří pracují na vlastní účet (o 1,4 %) a jen nepatrně počet OSVČ, které tuto činnost provádějí v rámci „druhého zaměstnání“ (o 0,1 %).

Z výsledků VŠPS lze propočítat také zastoupení žen - podnikatelek v celkovém počtu OSVČ. Mezi roky 1993 a 2003 se jejich podíl na počtu zaměstnavatelů vcelku nezměnil (22 %), na počtu pracujících na vlastní účet poklesl z 30,7 % na 28,5 %. S ohledem na dynamický vývoj počtu společností a nepoměrně větší podíl mužů - cizinců, kteří je ve velké míře zakládají, lze podíl žen v celkovém počtu OSVČ odhadovat zhruba v úrovni 25 %.

V porovnání s údaji o počtu ekonomicky aktivních OSVČ z RES (viz ř.2 a ř.12 tabulky 1) je údaj propočtený z výsledků VŠPS nižší (v roce 2003 o více než 11 %). Skutečností je, že počet ekonomicky aktivních v RES se jeví jako nadsazený v porovnání jak s uvedenými výsledky VŠPS, tak - a to ještě výrazněji - v porovnání s počtem důchodově pojištěných OSVČ dle údajů ČSSZ. **Údaje VŠPS se nacházejí „někde mezi“ daty RES a ČSSZ a navíc mají tu nespornou výhodu, že člení OSVČ dle jejich „pracovního“ postavení (zaměstnavatelé, pracující na vlastní účet, OSVČ v druhém zaměstnání).**

Hlubší členění OSVČ do jednotlivých podskupin samozřejmě umožňuje neporovnatelně bohatší analytické využití dat. Spolu s pouhým počtem osob věnujících se samostatné výdělečné činnosti lze hodnotit i míru intenzity (resp. času) jejich ekonomického zapojení a odpovídajících ekonomických efektů.

Tak např. vyjdeme-li z poznatků o počtu odpracovaných hodin zjištěných některými průzkumy popř. doplněných vlastními odhady, tj. zhruba průměrně 11 hod. denně v případě zaměstnavatelů, 10 hod. denně v případě OSVČ pracujících na vlastní účet, 1 hod. denně v případě OSVČ ve druhém zaměstnání, 12 hod. v případě cizinců se živnostenským oprávněním a konečně 11 hod. denně v případě jednatelů (či odpovědných vedoucích) produkčních družstev, lze propočítat „přepočtený“ počet OSVČ na zákonnou osmihodinovou pracovní dobu. **Fyzický počet aktivních OSVČ v roce 2003 ve výši 925,1 tis. osob by v takto přepočteném stavu představoval zhruba 1 118 tis. osob, což je téměř o 21 % více.** Tento údaj zřejmě věrohodněji vyjadřuje stupeň ekonomického zapojení a váhu postavení OSVČ - zvláště v porovnání se zaměstnanci, než pouhý fyzický počet.

c) Regiony

Co se týče územního pohledu, omezuje dlouhodobé porovnávání dat územně správní reforma, která s účinností zmenšila průměrnou rozlohu krajů a zvětšila jejich počet z osmi na čtrnáct. Porovnatelné údaje jsou proto k dispozici až od r. 2000.

Proti tomuto období se o čtyři léta později celkový počet aktivních OSVČ zhruba o 10 % zvýšil (klesl ovšem počet podnikatelů ve významné podskupině zaměstnavatelů - o 4,4 %), nebylo však tomu tak ve všech krajích (viz tabulky 2 a 3 v příloze).

Vývoj počtu OSVČ v krajích byl v jednotlivých podskupinách proměnlivý. K obecnému zvýšení ve všech krajích došlo pouze v podskupině osob pracujících na vlastní účet. Počet zaměstnavatelů se ve většině krajů snížil, zvýšil se pouze ve Středočeském, Jihočeském, Libereckém, Královéhradeckém, Olomouckém a Zlínském kraji, kde tak nastaly pozitivní změny ve struktuře OSVČ.

Jak je z ř. č. 6 a č. 7 obou tabulek dále zřejmé, **počet aktivních OSVČ se mezi rokem 2000 a 2004 zvyšoval rychleji než počet osob v produktivním věku** (resp. ve věku od 18 do 60 let) **a vzrostla tak i intenzita či míra podnikání (z 12,9 % na 14,1 % - viz ř. č.8)**. Důležité pro hledání příčin regionálních rozdílů v intenzitě podnikání je, že vylučuje z uvažovaných ty, které jsou celostátně platné (zejména úroveň a stabilita legislativních podmínek).

Výchozí stav míry podnikání i její vývoj v čase je v jednotlivých krajích značně nerovnoměrný. Zatímco v Praze překračuje 20 %, v Moravskoslezském, Olomouckém a Ústeckém kraji zůstává v obou sledovaných obdobích hluboko pod celostátním průměrem. Naopak, právě tyto kraje jsou postiženy nejvyšší mírou nezaměstnanosti a relace dvou protilehlých ukazatelů - míry podnikání a míry nezaměstnanosti - odrážejících specifickým způsobem situaci na pracovním trhu (lze ji nazvat relací extrémních pozic pracovního trhu) je v uvedených krajích pod úrovní 1,00 (zatímco v Praze dosahuje v roce 2004 nejvyšší úrovně, což je 5,34).

Rychlejší růst míry nezaměstnanosti v porovnání s mírou podnikání obyvatelstva produktivního věku **vedl ke zhoršení zmíněné relace extrémních pozic pracovního trhu i v celostátním měřítku** (pokles z úrovně 1,47 na 1,37). Jak je zřejmé, i **přes případy okolnostmi „vynuceného“ podnikání (v případě nezaměstnanosti či její hrozby) jsou pro intenzitu podnikání rozhodující vhodné podmínky spočívající ve stavu podnikatelského prostředí** (úroveň příjmů obyvatel a s ním související rozsah poptávky po výrobcích a službách, poptávka klíčových firem v regionech po subdodávkách malých podniků, výše disponibilních finančních prostředků k zahájení podnikání apod.).

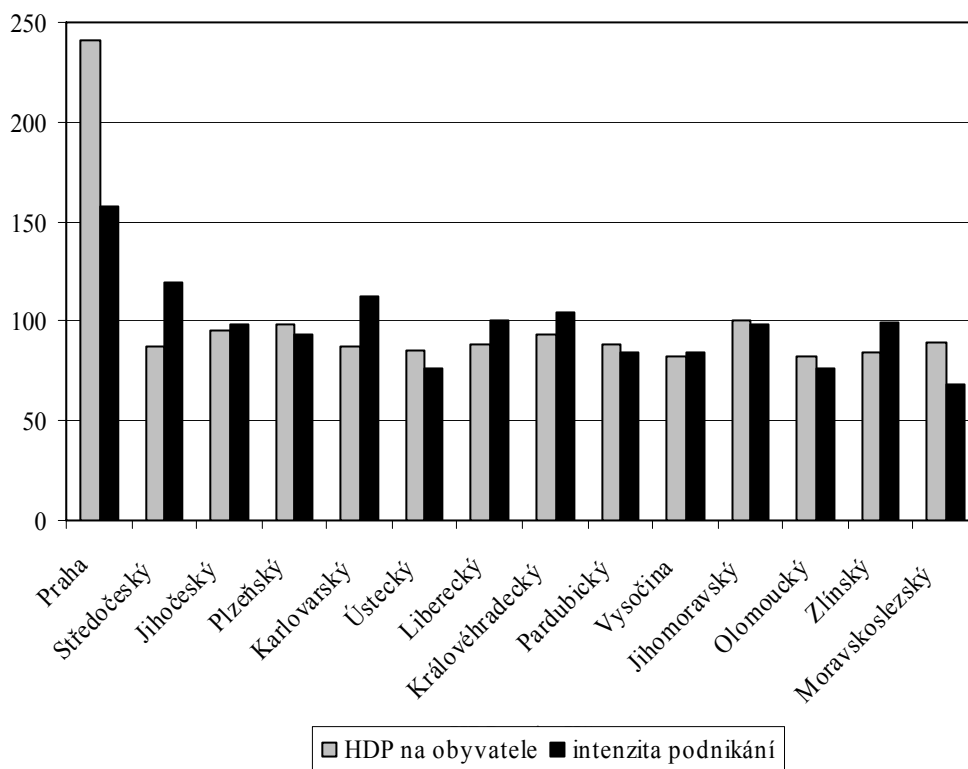
Nicméně **relativně významný vztah mezi ekonomickou vyspělostí kraje (měřenou HDP na obyvatele) a intenzitou podnikání však nelze vystopovat** (viz graf 1). Vyjma zcela výjimečného postavení Prahy, kde je HDP na obyvatele zhruba - v porovnání s průměrem - dvojnásobně vysoký a intenzita podnikání o téměř 60 % vyšší, jsou hodnoty za jednotlivé kraje soustředěny ve středu plochy grafu. Rozdělíme-li tuto plochu mezi osami na kvadranty vymezené průměrnou úrovní HDP na obyvatele a průměrnou intenzitou podnikání, najdeme v kvadrantu (obou) nadprůměrných hodnot pouze zmíněnou Prahu. V kvadrantu nadprůměrné výše HDP a podprůměrné intenzity podnikání je Jihomoravský kraj a v kvadrantu nadprůměrné intenzity podnikání a podprůměrné výše HDP na obyvatele je kraj Královéhradecký, Středočeský (jeho postavení je jistě ovlivněno blízkostí Prahy), Karlovarský a Liberecký. Ostatní kraje se nacházejí v kvadrantu podprůměrných hodnot. Nejhorší umístění v tomto směru mají kraje Severomoravský, Ústecký, Olomoucký a Vysočina.

Podobný výsledek získáme, zaměníme-li výši HDP na obyvatele jiným blízkým ukazatelem, např. tvorbou hrubého fixního kapitálu za delší období. Zcela nesrovnatelné postavení mezi kraji má Praha, ve skupině s „vyšším“ umístěním jsou opět kraje Středočeský, Královéhradecký, Karlovarský a Liberecký.

Nutno říci, **že se regionální ekonomická diferenciacce v čase závažně prohlubuje**. Zatímco v roce 1993 činil regionální HDP na 1 obyvatele Prahy 166,5 (úroveň ČR se rovnala 100), pak v roce 2003 to bylo již 225,4 (ročně se zvyšovala průměrně o 3,1 %).

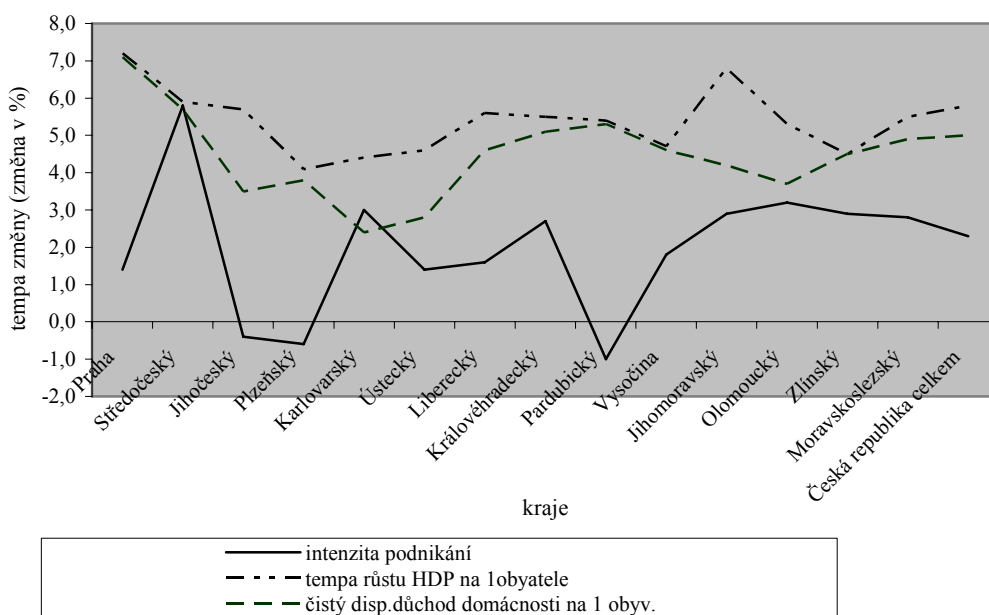
Podobně i úroveň regionálního HDP ve Středočeském kraji - těžícího z blízkosti Prahy - ve stejném období stoupla, a to z 79,8 na 81,4 (průměrně ročně o 0,2 %). Naopak relativní úroveň tohoto ukazatele ve všech ostatních krajích klesala průměrně ročně od -0,2 % v Královéhradeckém kraji až do - 2,1 v kraji Karlovarském. Není zřejmě náhodou, že nejvyšší míra podnikání byla v roce 2004 dosažena právě v Praze (22,2) a ve Středočeském kraji (16,9).

Graf 1 Vztah intenzity podnikání a výše HDP na obyvatele podle krajů ČR v roce 2003

Pokud nahradíme ukazatel úrovně dosaženého HDP na obyvatele - z pohledu času citlivějším - ukazatelem míry růstu HDP či mírou růstu čistého disponibilního důchodu domácností na obyvatele (data jsou do r. 2003), pak bude zřejmá přímo úměrná - jen nepatrně silnější - vazba (viz graf 2).

Graf 2 Průměrná roční tempa změny intenzity podnikání, HDP na obyvatele a čistého disponibilního důchodu na obyvatele v letech 2000 - 2004 (resp. 2003) (v %)

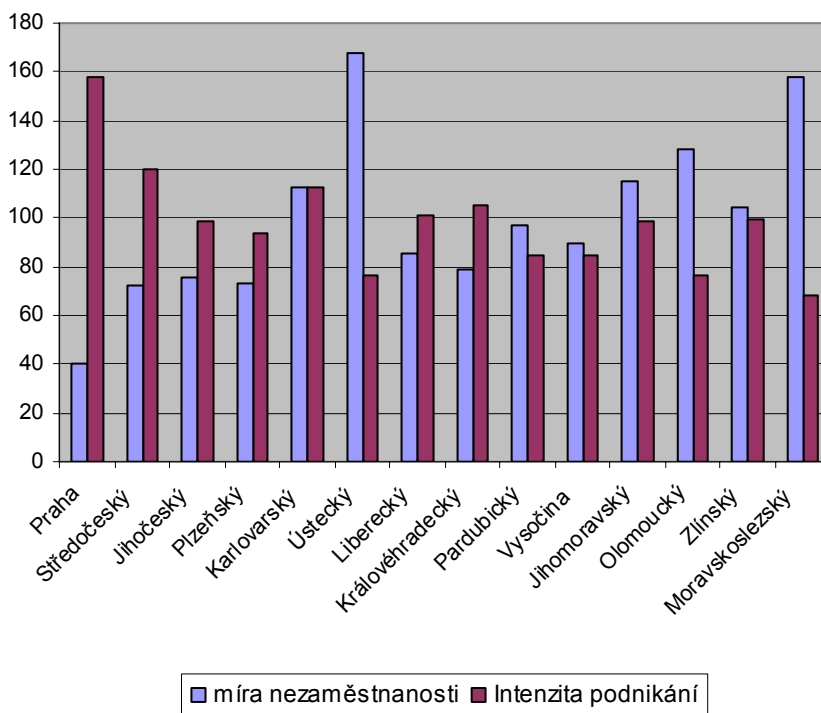
Ukazuje se, že míru podnikání, resp. počet aktivních OSVČ nelze přijatelně vysvětlit pouze dosaženou úrovní rozvoje dané oblasti (vytvořený HDP na obyvatele), podobně jako tempem přírůstků této výstupní veličiny (míra růstu HDP na obyvatele) či potenciaální úrovní spotřeby a odvozeně i koupěschopné poptávky (čistý důchod na obyvatele).

To jsou patrně jen nutné, nikoli však postačující objektivní podmínky umožňující úspěšné podnikatelské projekty.

Těsnější vztahy lze v souvislosti s vývojem počtu OSVČ předpokládat v ukazatelů odrážejících stav pracovního trhu (počet zaměstnanců a nezaměstnaných). Tyto ukazatele však z pohledu zkoumání počtu OSVČ a dynamiky jeho změn nejsou z kategorie příčin a předpokladů, mají spíše komplementární vztah (v celkovém součtu tvoří počet ekonomicky aktivních či potenciaálně aktivních osob).

Poměrně těsná je nepřímá úměrná závislost mezi intenzitou podnikání (viz graf 3, osa „x“) a mírou nezaměstnanosti (osa „y“).

Graf 3 Vztah intenzity podnikání a míry nezaměstnanosti v roce 2004 (průměr za ČR = 100)

V pozitivním postavení, tj. v kvadrantu s nadprůměrnou intenzitou podnikání a podprůměrnou mírou nezaměstnanosti, se nachází opět Praha, dále kraje Středočeský, Královéhradecký a Liberecký. Na opačné straně, v kvadrantu nízké intenzity podnikání a vysoké míry nezaměstnanosti, lze opět najít kraje Severomoravský, Ústecký a Olomoucký. Tyto poznatky potvrzují výše zmíněný předpoklad, že **vyšší míra podnikání je spojena neporovnatelně více s příznivým ekonomickým prostředím než s negativními stimuly** (nejistota zaměstnání, ukončování výroby významných podniků či nezaměstnanost).

Pokud budeme hledat souvislost mezi počtem OSVČ a počtem zaměstnanců, je zřejmé. Pro růst počtu OSVČ (z nichž je podstatná část v produktivním věku) je pokles počtu zaměstnanců nezbytným předpokladem. Podle údajů VŠPS se mezi roky 2000 a 2004 snížil počet zaměstnanců v ČR o 81,5 tis. osob, zároveň vzrostl počet aktivních OSVČ o 82,5 tis. osob. Struktura OSVČ se však nevyvíjela příznivě, zvýšil se zejména počet pracujících na vlastní účet (o 87,1 tis. osob), což by potvrzovalo předpoklad o šířícím se faktickém pracovním zapojení vlastníků živnostenského oprávnění jako zaměstnanců. **Poklesl naopak počet členů rozhodující podskupiny v rámci OSVČ - zaměstnavatelů** (o 8,7 tis. osob, tj. průměrně o 1,1 % ročně). Na druhé straně se zároveň zvýšil o zhruba 95 tis. osob počet nezaměstnaných.

Po propočtu míry podnikání, zaměstnanosti a nezaměstnanosti ze stejného základu (střední stav počtu obyvatel od 18 do 60 let) lze zjistit, že při průměrném ročním snižování míry zaměstnanosti v letech 2000 - 2004 o 0,6 % se míra podnikání zvyšovala o 2,3 %, avšak míra nezaměstnanosti až o 4,8 %. V porovnání s mírou podnikání rostla míra nezaměstnanosti rychleji ve všech krajích (včetně Prahy) s výjimkou kraje Středočeského a kraje Olomouckého (ve kterém je již nezaměstnanost nadprůměrná).

Uvolňování či spíše vytlačování **pracovní síly ze zaměstnání směřovalo zejména ke zvýšení počtu nezaměstnaných a zdá se, že i k přeměně zaměstnanců s pracovní smlouvou na pracovníky s faktickým postavením zaměstnance, avšak vlastními živnostenská oprávnění.**

Podobný **trend potvrzují i dlouhodobé údaje.** V desetiletém období let 1994 - 2004 klesal počet zaměstnanců průměrným ročním tempem 1,6 %, zatímco počet aktivních OSVČ se zvyšoval o 3,3 % (pracujících na vlastní účet o 4,9 % a zaměstnavatelů jen o 0,3 %). Mnohem vyšší byl však průměrný roční přírůstek počtu nezaměstnaných, který dosáhl až 12,5 %.

Územní pohled na stav samostatné výdělečné činnosti ukazuje složitost podmínek a příčin jejího vývoje. Rozsah podnikání ovlivňuje složitý komplex okolností. **Příznivé ekonomické a prostorové podmínky** (úroveň a tempo růstu HDP na obyvatele, výše příjmů obyvatel, dopravní spojení a vzdálenost od Prahy a vyspělejších zemí, jako je Německo či Rakousko) **dávají objektivní předpoklady** úspěšné realizace podnikatelských záměrů. **Pro subjektivní rozhodnutí jednotlivce** - zvolit si cestu samostatné výdělečné činnosti - **jsou dále důležité celostátně platné legislativní normy** (jednoduchost a stabilita legislativy, její vstřícnost k podnikání, rovné podmínky konkurence) **a v úrovni regionů také místní podpora podnikání**, činnost obecních a pracovních úřadů, **konkrétní průběh strukturálních změn v ekonomice apod.**

V ČR se - zřejmě s ohledem na přerušení vývoje tržního hospodářství - **výrazně neprosazují obecně platné zákonitosti vývoje samostatné výdělečné činnosti** (či sebezaměstnávání) - viz např. The promotion of selfemployment, ILO, Ženeva 1990, **podle kterých se samostatná výdělečná činnost stává intenzivnější zejména v podmínkách růstu nezaměstnanosti a poklesu disponibilních příjmů obyvatelstva.** Tyto „negativní či nouzové“ stimuly nebyly (či prozatím nebyly) ve sledovaném období pro vývoj rozsahu samostatné výdělečné činnosti rozhodující.

d) Odvětví

Pro postižení počtu OSVČ z odvětvového pohledu je vhodné opět využít data z VŠPS, která jsou nejen členěna podle postavení v zaměstnání (zaměstnavatel, pracující na vlastní účet, člen produkčního družstva atd.), ale odrážejí také pracovní zapojení v rámci tzv. druhého zaměstnání (ve kterém je možno nalézt jak OSVČ, tak i zaměstnance).

Rozdílná „pracovní doba“ různých podskupin OSVČ a zaměstnanců - navíc členěných do prvního (hlavního) a druhého zaměstnání - si vyžaduje spolu s prostým fyzickým počtem propočítat i počet přepočtený na společného jmenovatele osmihodinové pracovní doby. K tomu je zapotřebí přijmout některé předpoklady týkající se průměrné délky odpracované doby podskupin OSVČ a zaměstnanců, které jsou částečně podepřeny některými průzkumy v této oblasti a částečně vycházejí z vlastních odhadů. Spolu s již výše uvedenými průměrnými počty denně odpracovaných hodin podskupin OSVČ lze uvažovat, že zaměstnanci v hlavním zaměstnání odpracují 8 hodin a ve druhém (stejně jako OSVČ) pouze 1 hodinu.

Jak ukazují tab. 4 a 5, **od roku 1996 se počet aktivních OSVČ zvýšil z 745,3 tis. osob na 907,8 tis. (tj. průměrně ročně o 2,5 %).** Z pohledu národohospodářských sektorů se **nejrychleji zvyšovaly počty OSVČ působících v terciárním sektoru** (o 2,8 % ročně), mírněji v sektoru sekundárním (o 2,4 %), v primárním sektoru jejich počet stagnoval.

T a b u l k a 1 OSVČ v odvětvovém pohledu v r. 1996 (v tis. osob)

ODVĚTVÍ	OSVČ- zaměstnavatelé	OSVČ pracující na vlastní účet	počet produktivních družstev	OSVČ ve 2. zaměstnání	cizinci	CELKEM
zemědělství a myšlivost a související čin.	6,9	22,9	5,7	5,6	0,6	41,7
rybolov a související čin.	*	9,7	*	0,9	*	10,6
těžba nerostných surovin	*	*	*	*	*	0,0
zpracovatelský průmysl	31,9	47,9	0,5	12,4	3,6	96,3
výroba a rozvod elektriny, plynu a vody	1,3	1,9	*	0,9	*	4,1
stavebnictví	29,9	64,8	*	10,0	9,0	113,7
obchod	67,9	97,2	0,6	28,8	21,8	216,3
ubytování a stravování	15,5	10,5		3,1	1,3	30,4
doprava, skladování a spoje	10,0	24,4		1,9	0,4	36,7
finanční zprostředkování	*	5,0		3,8	0,1	8,9
nemovitosti a pronájem	20,8	60,9		26,3	6,0	114,0
veřejná správa a obrana; povinné soc. pojištění	*	2,0		3,0	*	5,0
vzdělávání	1,3	2,9		1,2	0,8	6,2
zdravotní a sociální péče; veterinární činnosti	13,6	5,6		9,2	0,1	28,5
ostat. veř., soc. a osob. služby	5,8	25,3			1,8	32,9
činnosti domácností	*	*			*	0,0
exteritoriální organizace a instituce	*	*			*	0,0
CELKEM	204,9	381,0	6,8	107,1	45,5	745,3

Nejvíce OSVČ působí v odvětvích obchodu, opravách mot. vozidel a spotřebního zboží (téměř 24 %), dále ve stavebnictví (více než 20 %) a v činnostech v oblasti nemovitostí (necelých 14 %), tj. v odvětvích s vysokým podílem malých podniků. Největší přírůstek počtu OSVČ byl v uvedených letech zejména v odvětví peněžnictví a pojišťovnictví, školství a stavebnictví. Naopak pokles je patrný zejména v zemědělství a myšlivosti.

T a b u l k a 2 OSVČ v odvětvovém pohledu v r. 2004 (v tis. os.)

ODVĚTVÍ	OSVČ zaměstnavatelé	OSVČ pracující na vlastní účet	počet produktivních družstev	OSVČ	cizinci	CELKEM	ø roční tempo změn 96 - 04
zemědělství a myšlivost a související čin.	6,0	18,8	11,0	2,8	0,8	39,4	-0,7
rybolov a související čin.	*	13,0	-	0,1	*	13,1	2,4
těžba nerostných surovin	*	*	*	-	*	0,0	*
zpracovatelský průmysl	28,5	65,7	1,5	8,2	5,0	108,9	1,5
výroba a rozvod elektriny, plynu a vody	0,1	3,1	-	1,1	*	4,3	0,6
stavebnictví	27,6	134,8	*	7,8	12,4	182,6	6,1
obchod	52,0	119,3	0,8	14,0	30,0	216,1	-0,1
ubytování a stravování	17,7	17,9		2,9	1,7	40,2	3,5
doprava, skladování a spoje	9,9	33,5		1,6	0,6	45,6	2,8
finanční zprostředkování	1,1	18,0		4,7	0,1	23,9	13,2
nemovitosti a pronájem	17,4	81,6		16,5	8,2	123,7	1,0
veřejná správa a obrana; povinné soc. pojištění	1,5	3,2		*	*	4,7	-0,7
vzdělávání	2,2	7,8		2,1	1,0	13,1	9,7
zdravotní a sociální péče; veterinární činnosti	17,9	10,3		1,7	0,1	30,0	0,7
ostat. veřejné, soc. a osob. služby	5,6	46,2		8,0	2,4	62,2	8,3
činnosti domácností	-	-		*	*		
exteritoriální organizace a instituce	-	-		-	*		
CELKEM	187,5	573,2	13,3	71,5	62,3	907,8	2,5
průměrné tempo změny 1996 - 04	-1,1	5,2	8,7	-4,9	4,6	2,4	

Z pohledu forem a rozsahu ekonomického zapojení je důležitá i struktura podskupin OSVČ a její vývoj. **Zatímco se počet zaměstnavatelů a OSVČ činných ve druhém zaměstnání snižoval, u ostatních podskupin je znatelný vzestup.**

Při celkovém poklesu podílu zaměstnavatelů o 6,8 procentních bodů se podíl této podskupiny snížil ve stavebnictví o 11,2 bodu, v odvětví obchodu a oprav mot. vozidel a spotřebního zboží o 7,3 bodu a ve zpracovatelském průmyslu o 6,9 bodu. Zároveň se v těchto odvětvích zvýšil podíl podskupiny pracujících na vlastní účet - ve stejném pořadí odvětví - o 16,8, 10,3 a 10,3 procentního bodu. Dále významně vzrostl podíl této podskupiny také

v pohostinství a ubytování (o 10 bodů), v činnostech v oblasti nemovitostí (o 12,6 bodů) a ve školství (o 12,7 bodů).

Podíl pracujících na vlastní účet se celkově zvýšil o 12 procentních bodů, a to nejen na úkor zaměstnavatelů, ale také na úkor OSVČ v rámci druhého zaměstnání (pokles podílu o 6,4 bodu). **Také tato tendence hovoří pro výše uvedený předpoklad rozšiřujícího se pracovního zapojení osob se živnostenským listem na místech zaměstnanců.**

Zajímavý byl vývoj struktury podskupin ve zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti. Při celkovém poklesu podílu zaměstnavatelů se v těchto odvětvích naopak podíl podskupiny zaměstnavatelů zvýšil (o 12 bodů), vzrostl také podíl pracujících na vlastní účet (o 14,7 bodu) a naopak hluboce poklesl podíl OSVČ ve druhém zaměstnání (o 26,6 bodu). Tyto změny naznačují velmi pomalou postupnou privatizaci probíhající ve zmíněných odvětvích (průměrný roční přírůstek OSVČ ve výši 0,7 %).

Při celkovém poklesu počtu zaměstnaných (zaměstnanců a OSVČ) v roce 2004 v porovnání s rokem 1996 o 4,4 % se počet zaměstnanců snížil o 10 %, zatímco počet OSVČ vzrostl o 21,8 % (viz tab. 3).

Podíl OSVČ na celkovém fyzickém počtu zaměstnaných ve zmíněných letech vzrostl z 14,57 % na 18,76 %, tj. o 4,2 procentního bodu za osmileté období. Nejvyšší úroveň dosáhl ve stavebnictví a v činnostech v oblasti nemovitostí, velmi vysoký je také v odvětvích obchodu, oprav mot. vozidel a spotřebního zboží. Velmi dynamicky se zvýšil v činnostech v oblasti nemovitostí, ve školství a ve stavebnictví. Mírně poklesl pouze v odvětvích veřejné správy a soc. pojištění a ve zdravotnictví, veterinárních a sociálních činnostech.

T a b u l k a 3 Podíl OSVČ na počtu zaměstnaných a jeho vývoj v letech 1996 - 2004 (v tis. os., v %)

ODVĚTVÍ	1996			2004			prům. roční tempo změny
	OSVČ ve 2. zaměstnání	zaměstnanci ve 2. zaměstnání	podíl OSVČ na fyz. počtu zaměstnaných	OSVČ ve 2. zaměstnání	zaměstnanci ve 2. zaměstnání	podíl OSVČ na fyz. počtu zaměstnaných	
zemědělství a myslivost a související čin.	41,7	142,5	22,64	39,4	114,8	25,55	1,5
rybolov a související čin.	10,6	44,5	19,24	13,1	26,1	33,42	7,1
těžba nerostných surovin	*	89,0	*	*	57,5	*	*
zpracovatelský průmysl	96,3	1330,9	6,75	108,9	1180,3	8,45	2,9
výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	4,1	98,6	3,99	4,3	72,1	5,63	4,4
stavebnictví	113,7	375,6	23,24	182,6	270,5	40,30	7,1
obchod	216,3	471,5	31,45	216,1	452,5	32,32	0,4
ubytování a stravování	30,4	128,6	19,12	40,2	137,4	22,64	2,1
doprava, skladování a spoje	36,7	357,9	9,30	45,6	320,1	12,47	3,7
finanční zprostředkování	8,9	91,4	8,87	23,9	75,3	24,09	13,3
nemovitosti a pronájem	114,0	185,1	38,11	123,7	185,0	40,07	0,6
veřejná správa a obrana; povinné soc. pojištění	5,0	322,2	1,53	4,7	325,8	1,42	-0,9
vzdělávání	6,2	323,6	1,88	13,1	276,7	4,52	11,6
zdravotní a sociální péče; veterinární činnosti	28,5	260,3	9,87	30,0	298,3	9,14	-1,0
ostat. veř., soc. a osob. služby	32,9	143,7	18,63	62,2	136,3	31,34	6,0
činnosti domácností	*	1,6	*	*	2,8	*	*
exteritoriální organizace a instituce	*	1,6	*	*	1,0	*	*
CELKEM	745,3	4368,6	14,57	907,8	3932,5	18,76	

Vyšší je podíl OSVČ na počtu zaměstnaných v přepočtu na osmihodinovou pracovní dobu. V roce 1996 činil 17,13 %, tj. o 2,5 procentního bodu více, s ohledem na strukturální změny v celkovém počtu OSVČ (zejména pokles OSVČ ve druhém zaměstnání) se do roku 2004 zvýšil na 21,94 % (což je o 3,2 procentního bodu více v porovnání s podílem na fyzickém počtu osob).

V porovnání se zeměmi EU je zastoupení OSVČ na počtu pracujících v jednotlivých odvětvích v našich podmínkách vyšší. Výjimku tvoří odvětví zemědělství, ve kterém stále převažuje způsob hospodaření založený na družstevním vlastnictví (83 % produkčních družstev v roce 2004 provozovalo svou činnost v zemědělství).

Jak je patrné, významnější zvýšení podílu samostatné výdělečné činnosti na zaměstnanosti, které by současně bylo formou růstu celkové zaměstnanosti, již nelze v našich podmínkách předpokládat.

e) Sektory ekonomicky aktivních a neaktivních osob

V úvodní části této práce je obsažena zmínka o sektorovém a skupinovém členění aktérů tvorby a užití hodnot. Doposud byla věnována pozornost zejména skupině OSVČ a podskupinám, které ji vytvářejí (zaměstnanci, pracující na vlastní účet atd.).

OSVČ jsou spolu se zaměstnanci jádrem sektoru ekonomicky aktivních osob, který dále v souladu s metodikou VŠPS (ILO) spoluvytvářejí tzv. pomáhající rodinní příslušníci (v rámci samostatné výdělečné činnosti) a jako součást celkové pracovní síly i nezaměstnaní (jsou však aktivní jen ve sféře rozdělování hodnot).

Níže uvedená tabulka 4 ukazuje vývoj jednotlivých skupin ekonomicky aktivních a neaktivních osob a dále obyvatelstva ve věku 18 let a výše v letech 1996 - 2004. Údaje tabulky byly převzaty částečně z VŠPS (ř. č. 1 - 3 a ř. č. 6), částečně ze zdrojů MPSV (ř. č. 4 a 5) a z demografické statistiky ČSÚ (ř. č. 9). Tento přístup byl zvolen s ohledem na předpokládaný rozdílný stupeň věrohodnosti disponibilních dat. V případě skupin „nezaměstnaní“ a „důchodci“ byla dána přednost údajům MPSV (resp. úřadů práce a ČSSZ).

Jak ukazuje tabulka 4, je sektor ekonomicky aktivních osob z pohledu pracovního zapojení dosti různorodý a jednotlivé skupiny, které jej tvoří, se v letech 1996 - 2004 vyvíjely poměrně odlišně. **Zatímco se počet zaměstnanců o 10 % snížil (průměrně ročně klesal o 1,3 %), počet OSVČ se o více než 20 % zvýšil (ročně průměrně o 2,5 %).** Ještě rychleji rostl (v absolutním vyjádření zanedbatelný) počet pomáhajících rodinných příslušníků (o 5,3 % ročně) a **zdaleka nejrychleji počet nezaměstnaných (o 14,2 % ročně).** Jen v důsledku zahrnutí nezaměstnaných do ekonomicky aktivního obyvatelstva se rozsah tohoto sektoru zvyšoval (o 0,2 % ročně). Počet ekonomicky aktivních bez nezaměstnaných, tj. počet zaměstnaných v uvedeném období, poklesl o více než 5% (průměrně ročně o 0,7 %).

Sektor ekonomicky neaktivních osob je značně nehomogenní co se věku jeho členů týče, z pohledu vývoje v čase je však poměrně stejnorodý. **Počet účastníků obou skupin - starobní a invalidní důchodci a ostatní ekonomicky neaktivní** (studenti středních škol nad 18 let, studenti vysokých škol, osoby v domácnosti, na rodičovské dovolené atd.) **se zvýšil ve sledovaném období shodně o 6,6 % (o 0,8 % ročně).**

V důsledku snížení počtu zaměstnanců a naopak zvyšování počtu nezaměstnaných a ekonomicky neaktivních **poklesl podíl zaměstnaných na celkovém počtu obyvatel starších 18 let z 64,1 % v roce 1996 na necelých 58,7 % v roce 2004,** tj. o 5,4 procentních bodů (což představuje snížení v rozsahu 1,1 % průměrně ročně). **Naopak se zvýšila míra podnikání** vyjádřená podílem aktivních OSVČ na celkovém počtu obyvatel starších 18 let z 9,3 % v roce 1996 na 10,9 % v roce 2004 (tj. průměrný roční nárůst o 2 %).

T a b u l k a 4 Sektory ekonomicky aktivních a neaktivních osob v letech 1996 - 2004 (v tis. osob, v %)

UKAZATEL		1996	2004	index 2004/96	prům. roční tempo růstu 96 - 04
OSVČ	1	745,3	907,8	121,8	2,5
pomáhající rod.příslušníci	2	20,5	31,1	151,7	5,3
zaměstnanci	3	4368,6	3932,5	90,0	-1,3
nezaměstnaní	4	186,3	539,8	289,7	14,2
důchodci celkem	5	2165,1	2307,9	106,6	0,8
ostatní neaktivní	6	777,4	829,0	106,6	0,8
ekonomicky aktivní (ř.1-4)	7	5320,7	5411,2	101,7	0,2
ekonomicky neaktivní (ř. 5-6)	8	2942,5	3136,9	106,6	0,8
obyvatelstvo nad 18 let k 31.12.	9	8006,7	8304,2	103,7	0,5
prolínání a přesahy	10	265,5	243,9	91,9	-1,0

Jak ukazuje poslední řádek tab.4, **součet příslušníků ekonomicky aktivního a neaktivního sektoru přesahuje počet obyvatelstva** (ve stáří nad 18 let) o 3,2 % v roce 1996 a o 2,9 % v roce 2004. Tuto skutečnost lze zřejmě vysvětlit dvěma příčinami. Prvá souvisí se statistickými nepřesnostmi, zejména pak obsaženými v datech z VŠPS a využitím dat z více zdrojů a druhá z dříve uvedeným **překrýváním či prolínáním jednotlivých skupin aktérů tvorby a užití hodnot**. Důchodce, student, stejně jako zaměstnanec může být současně OSVČ, osoba v domácnosti, pomáhajícím rodinným příslušníkem atd. Zajímavá je **skutečnost postupného snižování rozsahu či míry tohoto „překrývání“**. Vysvětlení je možno hledat v určitém ustalování ekonomických podmínek a rozšiřujícím se ztotožněním zúčastněných jedinců stále více s jednou (nosnou) aktivitou, kterou je třeba - ve stále náročnějších tržních podmínkách - provádět s vyšší odpovědností (viz např. pokles počtu OSVČ v rámci tzv. druhého zaměstnání).

X X X

Z předcházející analýzy vývoje naturálních ukazatelů souvisejících s vývojem samostatné výdělečné činnosti od počátku devadesátých let **lze vyvodit tyto závěry:**

- S ohledem na skutečnost, že o uvedeném jevu není k dispozici dostatek konzistentních údajů, je nutno - k postižení jevu v plné jeho šíři - využívat data z různých zdrojů a částečně i kvalifikovaných odhadů.
- Významné místo v rámci využitelných disponibilních dat mají údaje VŠPS, které sice vycházejí z dopočtu výběrového zjišťování, pojímají však sledovaný jev v celém komplexu a skýtají tak možnost hlubšího analytického využití.
- Zkoumaný jev - samostatná výdělečná činnost a její nositel OSVČ - se od počátku devadesátých let minulého století značně dynamicky rozvíjel, období relativní stabilizace nastalo až posledních několika letech.
- V rámci široké skupiny OSVČ se v období od r. 1990 rychle zvyšoval počet pracujících na vlastní účet - částečně z důvodu jejich pracovního zapojení na dřívějších místech zaměstnanců, pomaleji rostl počet zaměstnavatelů, a tedy i malých podniků. Podíl skutečně aktivních OSVČ na jejich celkovém počtu postupně poklesl na cca jednu polovinu. Co se právních forem týče značně dynamicky rostl počet společností a naopak poklesl počet družstev.
- Na vývoj počtu OSVČ včetně právních forem jejich ekonomického zapojení má značný vliv platná legislativa (daně, pojištění, rozsah různých povinností nepeněžního charakteru) a její stabilita. Na stav a změny legislativy je citlivý zejména počet zaměstnavatelů a pracujících na vlastní účet.
- S ohledem na delší odpracovanou dobu OSVČ je jejich přepočtený počet o cca jednu pětinu vyšší než fyzický. Stále rostl podíl OSVČ na celkovém počtu zaměstnaných, v přepočtených stavech rychleji než ve stavech fyzických.
- Vzhledem k rychlému růstu počtu aktivních OSVČ se zvyšovala míra podnikání (tj. poměr počtu aktivních OSVČ k počtu obyvatel v produktivním věku či k počtu obyvatel ve věku nad 18 let), a to i přesto, že podíl zaměstnaných na počtu obyvatel ve věku nad 18 let klesal. Míra nezaměstnanosti však rostla rychleji.
- Regionální pohled ukázal, že rozsah podnikání je přímo úměrně (nikoli však těsně) závislý na kvalitě podnikatelského prostředí - jako nutné podmínce (úroveň poptávky, dostatek vstupního kapitálu atd.) - a nepřímo úměrně (avšak těsněji) na míře nezaměstnanosti. Obecně platná zákonitost - zintenzivnění samostatné výdělečné činnosti při růstu nezaměstnanosti a poklesu příjmů obyvatelstva se v ČR, zřejmě z důvodu přerušení, resp. deformace samostatné výdělečné činnosti po dobu několika desetiletí, nepotvrdila.

Mezinárodní srovnání v oblasti vývoje SVČ jsou ovlivněna zejména výše uvedenou skutečností.

- Závažně se prohlubuje diference ekonomicko sociální úrovně regionů ČR ve prospěch Prahy.
- Uvolňování či vytlačování pracovní síly směřovalo zejména ke zvýšení počtu nezaměstnaných a k přeměně zaměstnanců s pracovní smlouvou na pracovníky s faktickým postavením zaměstnance, avšak vlastníci živnostenské oprávnění (při poklesu počtu OSVČ zaměstnavatelů). Podíl samostatné výdělečné činnosti na celkové zaměstnanosti se tak do značné míry zvyšuje na vrub závislé činnosti a není zdrojem rozšiřování sféry zaměstnanosti jako celku.
- Počet OSVČ se zvyšoval nejrychleji v terciárním sektoru, což se odvíjí týče, zejména v obchodu, opravách motorových vozidel a spotřebního zboží, ve stavebnictví a v činnostech v oblasti nemovitostí (v odvětvích s vysokým podílem malých podniků).
- Vyjma zemědělství, je podíl OSVČ na počtu zaměstnaných v jednotlivých odvětvích v ČR vyšší, než tomu je v průměru v zemích EU. Jeho další růst zřejmě nelze předpokládat.
- Postupně se snižuje rozsah míry „překrývání“ jednotlivých skupin aktérů tvorby a užití hodnot (v souladu s ustalováním ekonomických podmínek v relativně pokročilejším stádiu vývoje tržní ekonomiky).

2.3 Kvantitativní vyhodnocení vývoje nových naturálních ukazatelů tržní ekonomiky

V rámci výše uvedených závěrů stojí za povšimnutí mimo jiné značně vysoká dynamika vývoje ukazatelů charakterizujících vznik nového tržního prostředí. Na příkladu růstu počtu soukromých podnikatelů - fyzických osob, společností či počtu nezaměstnaných (dlouhodobé průměrné roční tempo 20 - 30 %) **je zřejmé, jakým tempem se může rozvíjet zcela nový společensko-ekonomický fenomén takřka od nulové úrovně až po nejvyšší stupeň „nasycenosti“.**

Tento stupeň, který zřejmě odpovídá rozsahu (množině) potencionálních prvků (jedinců), jež se mohou „ztotožnit s příslušným jevem“ z daného univerza (základního souboru), je pro každý ukazatel (jev) jiný. Závisí zřejmě na mnoha okolnostech. V první řadě je důležité, zda je daná varianta dalšího postupu (ztotožnění se s jevem) žádoucí (chtěná) či nežádoucí (nechtěná - což lze říci např. o nezaměstnanosti).

Velký význam má legislativní úprava dotčených otázek. V této souvislosti hraje svou roli motivace „ztotožnění se s jevem“ či přitažlivost souvisejícího cíle. Množinu potencionálních zájemců obvykle naopak snižují omezující podmínky, mezi které v případě získání živnostenského oprávnění patří např. věk nad 18 let, trestní bezúhonnost, určitá kvalifikace a délka praxe i rychlost a způsob administrativního provedení žádané změny (např. vydání živnostenského listu).

Podobný omezující vliv mají nároky kladené výkonem samostatné výdělečné činnosti, jako jsou např. potřeba samostatnosti, inovačního myšlení, střetávání s konkurencí, jednání s obchodními partnery, zaměstnanci a s úřady atd.

Bez ohledu na příčiny dynamiky růstu nových „tržních“ ukazatelů se tak nabízí otázka postihu dynamiky a směru těchto změn. V případě výše hodnocených ukazatelů (počtu příslušníků sociálně ekonomických sektorů, skupin či podskupin), tj. primárních (neodvozených či sekundárních) ukazatelů tvořících vždy určitý (vyšší) celek, **se měření dynamiky změn ukazatelů jeví jako problém postihu změn strukturálních** (ve struktuře daného celku). V souladu s cílem našeho zkoumání připadají - jako celek v úvahu zejména skupina OSVČ, sektory ekonomicky aktivních a neaktivních osob a konečně „univerzální“ celek - počet obyvatel v určitém věkovém intervalu. Zmíněné skupiny osob jsou vlastně celky

různých řádů. Nejnižším z nich je soubor OSVČ, který je současně zahrnut do celku vyššího (druhého) řádu - ekonomicky aktivní osoby a spolu s ním do celku nejvyššího (třetího) řádu - obyvatelstvo ve věku 18 a více let.

Než přikročíme k měření rozsahu a směru strukturálních změn v uvedených celcích, je třeba vymezit některá teoretická východiska.

Obecným předpokladem průběhu strukturálních změn je uspořádání množiny objektů (soubory, jednotky, prvky atd.) v rámci jednoho souboru (celku) do nejméně dvou tříd či skupin apod. Třídy chápeme jako disjunktní systémy teoreticky libovolného rozsahu. Změna podílu třídy na souboru v daném období ve všech případech nemusí znamenat změnu absolutního počtu prvků třídy. Podíl třídy na souboru se může měnit i zcela opačným směrem než počet prvků třídy. Třídy, jejichž podíl na souboru se mění stejnosměrně jako počet prvků, budeme nazývat aktivními. Ostatní třídy, takové, u nichž nebudou změny procentního podílu a počtu prvků stejnosměrné (počet prvků se nezmění, popř. změní opačným směrem než podíl třídy) budou třídami pasivními. Je zřejmé, že o strukturálních změnách rozhodují třídy s proměnlivým počtem prvků, zejména pak třídy se stejnosměrnými a rozsahem si odpovídajícími změnami počtu prvků a podílů na celku.

V případě strukturálních změn lze rozlišovat dynamiku, rozložení (mezi různými třídami) a směr (zda jsou z našeho pohledu pozitivní či nikoli, resp. jakou novou kvalitu celku přinášejí).

Dynamiku (intenzitu) a rozložení strukturálních změn lze měřit jednoduchým ukazatelem, který nazveme ukazatelem intenzity a rozložení (Uir).

Potom platí :

$$U_{ir} = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n p_z}}{\sum_{i=1}^{n-p} v_i},$$

kde :

p_z - dílčí změna procentního podílu třídy na souboru v daném období

i - symbol pro označení pořadí třídy

n - celkový počet tříd (aktivních i pasivních)

p - označení a počet pasivních tříd

v - průměrný podíl (váha) aktivní třídy na celku propočtený podle stavu na počátku a na konci sledovaného období (celek je roven 1,00). Propočte se

jako $\frac{v_0 + v_1}{2}$, kde čísla 0 a 1 značí začátek a konec sledovaného období.

Ukazatel vyjadřuje strukturální změnu propočtenou jako druhou odmocninu součtu čtverců strukturálních změn (procentní změny jsou kladné i záporné) všech tříd na jednotku váhy aktivních tříd (tj. tříd, které o změnách struktury rozhodují).

S růstem intenzity a zejména diferenciací strukturálních změn (s ohledem na využití mocniny), která zvýrazňuje vyšší procentní změny, zejména pak ve výchozím období malých aktivních tříd, se Uir zvyšuje. Opačný vliv má počet tříd v souboru, čím jich je více, tím se strukturální změny více „rozdrobují“, což působí na snížení úrovně ukazatele. Dynamika strukturálních změn v souvisejících souborech různých řádů je na sobě relativně nezávislá. Spíše jako tendence platí, že s růstem počtu souborů v souboru (celku) vyššího řádu se intenzita strukturálních změn spíše snižuje.

Uir nabývá hodnot od 0 do cca 141,4 , což je druhá odmocnina součtu dvou umocněných téměř „stovkových“ procentních změn s opačným znaménkem a vahou dvou aktivních tříd v celkové úrovni 1,00.

Maximální úroveň Uir vyjadřuje značnou, možno říci absolutní nestálost struktury, kdy zaniká stará a vzniká nová kvalita systému (ať už v pozitivním či negativním smyslu). Strukturálním změnám v souborech ekonomického a sociálního charakteru v obvyklé délce sledovaného období však odpovídá mnohem nižší úroveň, dosahuje zpravidla jen zlomku maximální výše ukazatele.

Místo součtu čtverců procentních změn v čitateli lze alternativně využít dvojnásobku prostého součtu kladných hodnot změn procentních podílů (součet všech kladných a záporných změn podílů je roven nule). Využití součtu čtverců změn je však výhodné proto, že se ukazatel stává citlivějším na výraznější strukturální změny, které obvykle provázejí podstatné souvislosti ve vývoji souboru. Naopak je méně citlivý na rozptýlené, drobné změny, které se dotýkají většího počtu tříd a mohou být projevem působení nahodilých a sezónních vlivů.

Spolu s rozsahem strukturálních změn nás zajímá, zda jsou z pohledu našich záměrů příznivé či nepříznivé. Postižení směru (účelnosti) strukturálních změn předpokládá rozdělení tříd souboru na skupiny podle požadavků, které klademe na jejich vývoj. Z tohoto pohledu dělíme třídy na preferované (u nich je žádoucí růst podílu na souboru), nepreferované (žádoucí je pokles podílu) a indiferentní (nemáme vyhraněné požadavky na změny jejich procentního podílu na celku).

Směr strukturálních změn vyjadřuje výsledek porovnání intenzity změn za skupinu preferovaných a nepreferovaných tříd - ukazatel difference.

Lze zapsat :

$$D_{ab} = \left(\frac{\sum_{i=1}^a p^z}{\sum_{i=1}^{a-a_p} v_a} \right) - \left(\frac{\sum_{i=1}^b p^z}{\sum_{i=1}^{b-b_p} v_b} \right),$$

kde :

D_{ab} - difference strukturálních změn mezi skupinou preferovaných a nepreferovaných tříd

a - označení a počet preferovaných tříd

b - označení a počet nepreferovaných tříd

v_a, v_b - průměrný podíl (váha) aktivních preferovaných či nepreferovaných tříd z celku (propočteno ze stavu na počátku a na konci období)

a_p - preferované pasivní třídy

b_p - nepreferované pasivní třídy

Ukazatel nabývá kladných hodnot v případě pozitivních strukturálních změn (čím je vyšší, tím jsou změny příznivější). V důsledku vyloučení váhy pasivních tříd ze jmenovatele zlomků je ve výsledku zvýrazněn vliv aktivních preferovaných či aktivních nepreferovaných tříd, které jsou vlastními „hybateli“ struktur. V případě, kdy jsou všechny preferované či

nepreferované třídy pasivní, považuje se „va“ či „vb“ za rovno 1,00. Indiferentní třídy (lze je označit „c“), které představují doplněk do celku ($va + vb + vc = 1,00$) se z propočtu vylučují (aktivní i pasivní).

Maximální úroveň ukazatele se blíží k hodnotám „+“ či „-“ 400 (lze odvodit z extrémních strukturálních změn dvou aktivních tříd, kdy se podíl rostoucí třídy zvýší z úrovně blízké nule téměř ke 100 % a naopak maximálně vysoký podíl klesající třídy se k nulové úrovni přiblíží).

Konečně **dynamiku, rozložení i směr strukturálních změn** (pokud pro zjednodušení považujeme intenzitu a směr změn za charakteristiky stejného významu) lze **postihnout souhrnným ukazatelem** sestaveným z obou předcházejících. V případě, kdy Dab má nenulovou hodnotu, lze zapsat:

$$U_s = U_{ir} \times D_{ab}$$

kde:

U_s = souhrnný ukazatel strukturálních změn.

Pokud $Dab = 0$, pak platí, že $U_s = U_{ir}$

Vzhledem k tomu, že znaménka „+“ a „-“ ukazatele Dab postihují pouze směr strukturálních změn (a ztrácí tak svůj matematický význam), je nutné provádět součin ukazatelů ($U_{ir} \times D_{ab}$) pouze v jejich absolutních hodnotách a ke konečnému výsledku znaménko směru změny přiřadit.

Po propočtu výše uvedených charakteristik strukturálních změn za výše zmíněné „celky“, tj. za skupinu OSVČ, sektory ekonomicky aktivních a ekonomicky neaktivních osob a konečně za obyvatelstvo ve věku od 18 let výše (z údajů uvedených v přílohových tabulkách 1 -3) lze dojít k dále uvedeným výsledkům v tabulce 5.

T a b u l k a 5 Vyhodnocení strukturálních změn v souborech tvůrců a uživatelů hodnot v letech 1996 - 2004

soubor	U_{ir}	D_{ab}	U_s	pořadí	poznámka (hlavní výv. tendence)
OSVČ	15,3	+ 77,9	+ 34,5	1	růst počtu OSVČ pracujících na vl.účet, pokles ve 2. zaměstnání
ekonomicky aktivní	11,8	- 110,7	- 36,1	4	rychlý pokles počtu zaměstnanců a naopak růst počtu nezaměst.
ekonomicky neaktivní	22,5	+ 28,9	+ 25,5	2	značný růst počtu stud.VŠ, pokles „zdrav. “důvodů“ a počtu důch.
obyvatelstvo 18 +	8,4	- 21,6	- 13,5	3	rychlý pokles počtu zaměst., růst počtu nezam. a důchodců

Jak je z tabulky patrné, nejintenzivnější strukturální změny (nejvyšší hodnota U_{ir}) proběhly v souboru ekonomicky neaktivních osob. Je to způsobeno zejména velmi dynamickým vývojem - ať už vzestupným či sestupným - velikosti aktivních tříd (studenti VŠ, osoby v domácnosti, zdravotní a ostatní důvody neaktivity). Naopak značně rozsáhlé třídy (např. starobní a invalidní důchodci), jejichž dynamika je pomalejší, se stávají pasivními.

Strukturální změny samy o sobě tj. bez vážení rozsahem aktivních tříd, jsou vyšší v souboru OSVČ. V tomto souboru jsou však všechny třídy aktivní a strukturální změny více patrné.

Nejpomalejší strukturální změny proběhly v souboru obyvatel ve věku od 18 let výše. Tento soubor, který zahrnuje všechny předcházející (soubor nejvyššího stupně) obsahuje nejvíce tříd, které jsou mimo jedné (osoby na rodičovské dovolené) všechny aktivní. Na příkladě tohoto souboru je patrné, že rostoucí počet tříd „rozměňuje“ rozsah strukturálních změn.

Co se směru strukturálních změn z pohledu našich záměrů týče, dosáhl nejvyšší kladné hodnoty ukazatel Dab v souboru OSVČ. V propočtu hodnoty ukazatele byly třídy zaměstnavatelů a pracujících na vlastní účet považovány za preferované a třída OSVČ ve druhém zaměstnání a cizinců za nepreferované. Zejména s ohledem na rychlý růst počtu OSVČ pracujících na vlastní účet za současného snížení počtu OSVČ ve druhém zaměstnání bylo dosaženo vysoce kladného výsledku.

Za příznivé lze také považovat strukturální změny v souboru ekonomicky neaktivních osob. Za preferované třídy byly v tomto případě označeni studenti SŠ a VŠ a osoby na rodičovské dovolené, naopak za nepreferované důchodci a ti, kteří byli ekonomicky neaktivní ze zdravotních a ostatních důvodů. Základní příčinou pozitivních změn byl rychlý růst počtu studentů VŠ za současného poklesu počtu osob ekonomicky neaktivních ze zdravotních důvodů.

Velmi nepříznivý vývoj ukazuje mimo jiné i směr strukturálních změn v souboru ekonomicky aktivních osob. Značný propad v počtu zaměstnanců nebyl kompenzován vzestupem počtu OSVČ (preferovaná třída), který byl mnohem pomalejší než růst počtu nezaměstnaných (nepreferovaná třída). Jinými přístupy se tak potvrzují výše uvedené závěry týkající se nepříznivého vývoje relace extrémních pozic pracovního trhu v čase a dále uvolňování či vytlačování pracovní síly ze zaměstnání jednak ve směru k souboru nezaměstnaných a dále ve směru k podskupině OSVČ pracujících - chtě či nechtě - na vlastní účet (mnohdy s faktickým postavením zaměstnance).

Konečně jako celkově nepříznivé se jeví i změny v souboru nejvyššího řádu - počtu obyvatel ve věku 18 a více let. V rámci preferovaných tříd (OSVČ, zaměstnanci, studenti SŠ a VŠ) došlo ke značnému snížení počtu zaměstnanců a naopak mezi nepreferovanými třídami (nezaměstnaní, důchodci, ekonomicky neaktivní ze zdravotních a ostatních důvodů) se dynamicky zvyšoval počet nezaměstnaných.

Celkové vyhodnocení strukturálních změn zachycující intenzitu i směr přeměn (pomocí ukazatele U_s) hovoří opět ve prospěch souboru OSVČ, ve kterém lze označit hodnocené změny za rychlé a zároveň příznivé, naopak o stupeň vyšší soubor ekonomicky aktivních osob je v tomto směru na posledním místě.

Ukazuje se, že není přímá souvislost mezi rozsahem a směrem strukturálních změn v souborech nižších řádů a je zahrnujícího souboru řádu vyššího. Rozdělení souboru do tříd, jejich vymezení a rozsah - přestože realita nenabízí nekonečný počet možností - závisí zejména na našem subjektivním přístupu. Vše je dále relativizováno označením některých tříd za preferované či naopak nepreferované, popř. indiferentní. Tak např. i v souboru nezaměstnaných, který je možno v jistém smyslu považovat za materializaci sociálně-ekonomického negativního jevu, lze najít preferované třídy (např. krátkodobě nezaměstnané).

Případná příznivá strukturální změna v tomto souboru však nic nezmění na skutečnosti, že v souboru vyššího řádu budou nezaměstnaní považováni za nepreferovanou třídu a růst počtu - i krátkodobě - nezaměstnaných bude posilovat nepříznivý směr změn.

Příloha

Tabulka 1 Vývoj počtu OSVČ podle jednotlivých zdrojů dat v letech 1990 - 2004 (v tis. jednotek)

zdroj	ukazatel	číslo řádku	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	průměrné roční tempo růstu (v %)
RES	počet soukr. podnikatelů (fyz.os.)	1	124,5	891,9	982,1	1 044,6	964,6	1 124,7	1 238,0	1 367,5	1 484,0	1 620,0	1 680,2	1 732,1	1 817,4	1 882,8	1 886,3	21,43
	z toho (ř.1): počet aktivních	2	91,4	596,7	552,1	613,1	616,9	700,2	777,8	756,4	869,2	847,7	890,5	935,5	999,6	1 044,5	1 026,8	18,86
	společnosti s účastí OSVČ	3	5,0	26,9	43,2	64,6	93,2	118,2	136,9	153,1	173,8	197,6	204,1	225,5	231,8	232,2	245,3	32,06
	počet družstev s účastí OSVČ	4	-	-	4,1	4,6	5,2	6,2	6,8	7,8	9,3	10,2	11,0	11,5	12,1	13,1	13,3	10,30
	nově vzniklé ekonomické subjekty	5	151,6	819,3	139,7	92,9	108,2	189,3	166,7	151,7	138,3	153,0	102,9	92,3	64,1	99,9	84,9	-4,06
	zaniklé ekonomické subjekty	6	27,6	51,9	49,5	30,4	16,9	17,5	26,5	25,1	20,6	28,3	27,7	30,7	18,4	26,8	47,5	3,95
VŠPS	OSVČ - zaměstnavatelé	7	-	-	-	130,5	181,3	188,0	204,9	200,2	203,6	195,7	196,2	186,2	192,6	196,8	187,5	3,35
	OSVČ, které ručí celým svým majetkem	8	-	-	-	308,2	357,4	374,6	381,0	398,3	426,3	464,0	486,1	499,7	540,5	581,3	573,2	5,80
	OSVČ - ve druhém zaměstnání	9	-	-	-	110,9	104,3	106,8	107,1	101,0	91,6	76,7	70,7	62,3	61,8	71,6	71,5	-3,91
	pomáhající rod. příslušníci	10	-	-	-	14,4	25,5	25,8	20,5	20,6	24,9	25,1	26,6	27,7	28,9	33,0	31,3	7,31
MPO	cizinci se živnosten.oprávněním	11	-	-	-	-	-	-	45,5	63,5	45,0	58,4	61,3	64,0	60,5	62,3	65,2	4,60
vlastní propočty	aktiv. OSVČ celkem (ř.4+7+8+9+11)	12	-	-	-	-	-	-	745,3	770,8	811,8	805,0	825,3	823,7	867,5	925,1	910,7	2,54
	neakt. OSVČ celk. (ř.1 - ř.12)	13	-	-	-	-	-	-	492,7	596,7	672,2	815,0	854,9	908,4	949,9	897,7	975,6	8,91
	podíl akt. OSVČ na fyz. osobách	14	-	-	-	-	-	-	60,2	56,4	54,7	49,7	49,1	47,6	47,7	50,7	48,3	-2,72

T a b u l k a 2 Počet OSVČ v územním pohledu v r. 2000 (v tis. os.)

UKAZATEL		Praha	Stř. Č.	J.Č.	Plzeň.	Karlov.	Ústecký	Liberec.	Kral.hrad.	Pardub.	Vys.	Jihomor.	Olom.	Zlín.	Moravsko slez.	ČR
OSVČ zaměstnavatelé	1	33,5	24,4	11,7	9,4	7,3	13,5	6,1	9,9	10,1	8,5	24,5	7,5	9,6	20,2	196,2
OSVČ pracující na vlastní účet	2	85,4	56,0	35,0	27,8	12,5	30,3	24,2	27,7	21,9	21,0	51,5	24,5	30,7	37,6	486,1
OSVČ ve 2. zaměstnání	3	13,8	4,7	3,3	4,6	2,7	3,7	3,3	5,3	4,6	4,3	6,4	3,0	4,4	6,6	70,7
počet prod. družstev s účastí OSVČ	4	4,3	0,7	0,6	0,3	0,2	0,6	0,3	0,5	0,3	0,5	0,9	0,4	0,3	1,1	11,0
cizinci s živnost. oprávněním	5	19,8	7,7	2,7	4,4	4,5	5,5	2,1	1,8	1,7	0,9	4,0	1,2	1,4	3,6	61,3
aktivní OSVČ - CELKEM	6	156,8	93,5	53,3	46,5	27,2	53,6	36,0	45,2	38,6	35,2	87,3	36,6	46,4	69,1	825,3
počet obyvatel 18 - 60 let (stř. stav)	7	747,8	691,0	378,9	344,8	193,0	524,9	269,8	339,3	312,3	317,3	705,8	399,9	369,9	805,4	6400,1
intenzita podnikání v produkt. věku	8	21,0	13,5	14,1	13,5	14,1	10,2	13,3	13,3	12,4	11,1	12,4	9,2	12,5	8,6	12,9
registr. míra nezaměstnanosti v %	9	3,42	6,80	5,82	6,47	8,02	16,15	6,44	5,89	7,87	7,48	9,35	11,87	8,14	15,13	8,78
relace externích pozic pracovního trhu	10	6,14	1,99	2,42	2,09	1,76	0,63	2,07	2,26	1,58	1,48	1,33	0,78	1,54	0,57	1,47
zaměstnaní	11	487,1	430,0	247,5	224,3	130,2	304,2	169,6	219,9	191,8	197,6	437,1	241,9	223,6	466,9	3971,7
míra zaměstnanosti v %	12	65,14	62,23	65,32	65,05	67,46	57,95	62,86	64,81	61,42	62,28	61,93	60,49	60,45	57,97	62,06

Tabulka 3 Počet OSVČ v územním pohledu v r. 2004 (v tis. os.)

UKAZATEL		Praha	Stř.Č.	J.Č.	Plzeň.	Karlov.	Ústecký	Liberec.	Kral.hr.	Pardub.	Vys.	Jihomor.	Olom.	Zlín.	Moravsko slez.	ČR
OSVČ zaměstnavatelé	1	27,2	25,7	13,5	8,9	5,2	13,2	7,7	11,2	8,4	7,7	20,5	9,7	11,6	17,0	187,5
OSVČ pracující na vlastní účet	2	98,8	79,9	36,1	28,9	16,1	34,5	25,5	30,7	23,2	24,5	63,6	28,3	35,3	47,8	573,2
OSVČ ve 2. zaměstnání	3	14,8	6,9	2,5	4,3	1,9	3,8	3,0	5,9	3,7	4,2	6,6	2,9	4,1	6,9	71,5
počet prod. družstev s účastí OSVČ	4	5,3	1,0	0,7	0,4	0,1	0,4	0,4	0,6	0,4	0,6	1,5	0,5	0,3	1,1	13,3
cizinci s živ. oprávněním	5	22,0	7,0	2,7	3,1	7,6	4,7	2,0	1,9	1,5	1,0	5,0	1,5	1,6	3,6	65,2
aktivní OSVČ - CELKEM	6	168,1	120,5	55,5	45,6	30,9	56,6	38,6	50,3	37,2	38,0	97,2	42,9	52,9	76,4	910,7
počet obyvatel 18 - 60 let (stř. stav)	7	753,1	710,7	398,0	344,0	192,7	520,2	270,5	338,1	313,0	318,6	700,1	398,0	376,0	790,9	6423,9
intenzita podnikání v prod. věku	8	22,3	17,0	13,9	13,3	16,0	10,9	14,3	14,9	11,9	11,9	13,9	10,8	14,1	9,7	14,2
registr.míra nezaměst. v %	9	4,16	7,47	7,80	7,50	11,52	17,18	8,79	8,09	9,95	9,19	11,81	13,21	10,74	16,23	10,27
relace extrémních pozic prac. trhu	10	5,36	2,28	1,78	1,77	1,39	0,63	1,63	1,84	1,20	1,29	1,18	0,82	1,31	0,60	1,38
zaměstnaní	11	471,7	431,7	242,7	223,3	121,2	305,4	169,0	205,4	194,9	197,3	420,6	233,6	218,1	455,3	3890,2
míra zaměstnanosti v %	12	62,63	60,74	60,98	64,91	62,90	58,71	62,48	60,75	62,27	61,93	60,08	58,69	58,01	57,57	60,56

3. Analýza činnosti osob samostatně výdělečně činných z hlediska právních norem

Osoby samostatně výdělečně činné prodělaly od počátku 90. let minulého století svou renesanci. Je třeba si uvědomit, že prakticky od roku 1948 do počátku 90. let minulého století tato skupina osob na území dnešní České republiky prakticky neexistovala.

3.1 Historický úvod

Ústava 9. května (z.č. 150/1948 Sb.) v čl. XII deklarovala ochranu drobného a středního podnikání a nedotknutelnost osobního majetku. Podle § 158 odst. 1 ústava zaručovala soukromé vlastnictví drobných a středních podniků do 50 zaměstnanců a v § 159 stanovila nejvyšší výměru půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny na 50 ha, podmínkou však byl osobní výkon práce na zemědělské půdě. Přes tato právní ustanovení však politická realita nabývání a ochranu soukromého vlastnictví popírala.

Další likvidaci soukromého sektoru přinesla Ústava ČSSR (z.č.100/1960 Sb.), která v čl. 7 stanovila ekonomickým základem státu socialistickou hospodářskou soustavu vylučující jakoukoliv formu vykořisťování člověka člověkem. Výrobní prostředky byly tzv. zespolečňšněny a bylo zakotveno státní plánovitě řízení veškerého hospodářství. Ústava v čl. 8 rozlišovala dvě základní formy vlastnictví, a to státní (národní majetek ve vlastnictví všeho lidu) a družstevní (majetek lidových družstev). Pokud jde o soukromé vlastnictví, ústava zaručovala nedotknutelné osobní vlastnictví občanů ke spotřebním předmětům, zejména k předmětům osobní a domácí potřeby, rodinným domkům, jakož i k úsporám nabytým prací. V čl. 9 pak připouštěla v rámci socialistického hospodářství i drobné soukromé hospodářství založené na osobní práci a vylučující vykořisťování cizí pracovní síly. Je však třeba konstatovat, že toto právní ustanovení nebylo v prakticky realizováno, neboť většina živností zanikla již koncem roku 1950.

Definitivní tečkou za soukromým podnikáním udělal nový zákoník práce (z.č. 65/1965 Sb.). Zákoník práce zavedl místo termínů zaměstnanec a zaměstnavatel termíny pracovník a socialistická organizace. Soukromý podnikatel jako zaměstnavatel nepřipadal de facto v úvahu. Jedinou výjimku představoval tehdejší § 269 zákoníku práce upravující sjednávání pracovního poměru mezi jednotlivými občany. V důvodové zprávě k tomuto právnímu ustanovení bylo uvedeno, že toto právní ustanovení lze použít pouze v ojedinělých případech, aby při nich nemohlo docházet k vykořisťování cizí práce a výslovně zde bylo uvedeno, že sjednávání pracovního poměru mezi občany lze využít výhradně při poskytování služeb pro osobní potřebu. V praxi byly takto zaměstnávány farské hospodyně či hospodyně významných osobností. Zákoník práce rovněž neumožňoval uzavírání dohod o provedení práce mezi jednotlivými občany. Drobné práce bylo možno provádět pouze na základě občanskoprávní výpomoci. Snad jedinou profesí, která si do jisté formy zachovala formu tzv. svobodného povolání, byli advokáti a někteří významní umělci.

Výše uvedenými legislativními opatřeními v ČSSR oproti sousedním zemím jako bývalá NDR či MLR fakticky došlo k likvidaci osob samostatně výdělečně činných.

Počátkem 80. let minulého století došlo k určitému uvolnění individuálního podnikání občanů. Stalo se tak na základě nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru. Podle tohoto právního předpisu mohl občan starší 18 let s potřebnou kvalifikací na základě povolení příslušného (místního, obvodního nebo městského) národního výboru poskytovat za úplatu taxativně stanovené služby. Jednalo se pouze o řemeslnické práce včetně údržby domovního majetku a bytů, dále pak o osobní služby, služby úklidové, služby nosičů, kopáčské práce a provozování přívozu. Služby bylo možno poskytovat pouze vedle hlavního zaměstnání, pokud nešlo o důchodce,

ženu v domácnosti či osobu se změněnou pracovní schopností. Jednalo se převážně o osobní poskytování služeb, maximálně za pomoci rodinných příslušníků, nejvýše však 5 osob s tím, že takovéto osoby byly označeny jako pomáhající a mezi nimi a poskytovatelem služby nemohl vzniknout pracovní poměr.

K dalšímu uvolnění v podnikání soukromých osob došlo přijetím nařízení vlády č.1/1988 Sb., o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru. Tento právní předpis, který nahradil nař. vl. č. 154/1982 Sb., rozšířil poskytování služeb za úplatu o další věcná plnění a výkony včetně prodeje zboží a přípravy pokrmů a nápojů. Podmínka poskytovat služby vedle hlavního zaměstnání nebo být poživitelem důchodu však zůstala zachována. Tento právní předpis umožnil poskytování služeb nejen za pomoci rodinných příslušníků, ale i za pomoci třetích osob. Stále se však jednalo o osoby pomáhající, bez možnosti, aby mezi nimi mohl vzniknout pracovní právní vztah. Vzhledem k tomu, že státní daňová politika ukládala takto podnikajícím osobám značně progresivní daň z příjmu, nedošlo v 80. letech minulého století k významnému rozšíření soukromopodnikatelské iniciativy.

Zlom v soukromém podnikání přinesly až politické změny po listopadu 1989. Ústavním zákonem č. 100/1990 Sb., došlo k novele Ústavy ČSSR. Bylo zrušeno dosavadní členění vlastnictví na státní, družstevní a osobní a byl vytvořen jednotný systém vlastnictví s tím, že všem vlastníkům je poskytována rovnocenná ochrana. Na tyto legislativní změny navazovaly dva právní předpisy. Prvním z nich byl zákon č. 103/1990 Sb. (změnil a doplnil hospodářský zákoník), na základě kterého bylo umožněno společné podnikání fyzických osob formou obchodních společností. Druhým stěžejním právním předpisem byl zákon č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, podle kterého podnikatel mohl zaměstnávat neomezený počet pracovníků (s výjimkou vlastního manžela - mezi manželi nemohl vzniknout pracovní právní vztah) a nabývat majetek v jakémkoliv rozsahu a podnikatel jako fyzická osoba mohl vstupovat i do oblastí dříve vyhrazených pouze organizacím.

Svébytnou skupinu osob podnikajících mimo rámec státních podniků, představovalo zemědělské družstevnictví. Družstevní vlastnictví bylo vedle státního vlastnictví další možnou formou. Právní postavení členů družstev bylo oproti ostatním pracujícím poněkud odlišné. Například nositel nemocenského pojištění se lišil, neplatila pro ně některá ustanovení zákoníku práce - měli odlišnou délku výpovědní doby, rovněž odměňování bylo jak v peněžní, tak v naturální formě a navíc se lišilo podle hospodářských výsledků jednotlivých zemědělských družstev.

Rovněž zdaňování jednotných zemědělských družstev se dělo podle zákona o zemědělské dani, a to nejprve zákon č. 77/1952 Sb., který byl nahrazen zákonem č. 103/1974 Sb. a posléze zákonem 172/1988 Sb. Zemědělská daň se především platila jednak z pozemků a jednak ze zisku. Pro úplnost lze konstatovat, že jejími plátcí byli i soukromí zemědělci.

Prvním právním předpisem po roce 1948 zabývajícím se zemědělským družstevnictvím, byl zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, který vytvořil základní právní rámec pro nucenou kolektivizaci vesnice. Tento právní předpis byl nahrazen zákonem č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech. Tento právní předpis již reagoval na skutečnost, že kolektivizace vesnic byla prakticky ukončena. JZD jsou v tomto zákoně definována jako nedílná součást socialistického systému. Jejich řízení požívalo do jisté míry autonomie - tedy na jeho řízení se měli podílet sami družstevníci. Nicméně však zemědělství bylo podřízeno státnímu systému hospodářského plánování. Zákon, stejně jako další právní předpis (který jej nahradil), zákon č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví, upravoval právní postavení družstev, družstevníků a vztahy mezi nimi navzájem. Posledním právním předpisem v této oblasti byl zákon č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví, který opět deklaroval základní socialistické zásady

zemědělského družstevnictví, nicméně však již reagoval na nové trendy, a to na možnost spolupráce v zemědělském družstevnictví.

Družstva mohla organizovat mezi sebou i s dalšími socialistickými organizacemi účelnou spolupráci v zájmu vytváření lepších předpokladů k plnění svých úkolů podle zásad rovnosti a vzájemné ekonomické výhodnosti a ostatních zásad zemědělského družstevnictví. V rámci této spolupráce mohla vytvářet společné podniky a kooperační sdružení.

3.2 Osoby samostatně výdělečně činné - současný stav

3.2.1 Osoby samostatně výdělečně činné - vymezení pojmu

V české legislativě neexistuje jednotná definice pojmu osoba samostatně výdělečně činná (dále jen: „OSVČ“). Každý příslušný právní předpis obsahuje poněkud odlišnou definici tohoto pojmu.

Zobecněně lze za osobu samostatně výdělečně činnou považovat takovou osobu, která uskutečňuje výdělečnou činnost s cílem dosáhnout zisku, tuto činnost vykonává na vlastní účet a na vlastní odpovědnost a nemá postavení zaměstnance, tedy osoby v pracovněprávním nebo obdobném vztahu. Výdělečnou činnost může vykonávat ať již sama nebo spolu s dalšími osobami.

3.2.2 Nejvýznamnější právní vymezení pojmu OSVČ

a) Vymezení OSVČ pro účel zdravotního pojištění

Dle § 5 písm. b) zákona č. 48/1997 Sb., veřejném zdravotním pojištění (v platném znění) jsou za plátce pojištění považují:

- osoby podnikající v zemědělství,
- osoby provozující živnost podle zákona o živnostenském podnikání,
- osoby provozující podnikání podle zvláštních předpisů (např. soudci, notáři, patentoví zástupci ...),
- osoby vykonávající uměleckou nebo jinou činnost na základě autorskoprávních vztahů,
- společníci veřejných obchodních společností a komplementáři komanditních společností,
- osoby vykonávající nezávislé povolání, které není živností ani podnikáním podle zvláštních předpisů,
- osoby vykonávající činnost mandátáře na základě mandátní smlouvy uzavřené podle obchodního zákoníku a pokud tato činnost je konána mimo vztah zakládající účast na nemocenském pojištění a mandátní smlouva nebyla uzavřena v rámci jiné samostatné výdělečné činnosti,
- spolupracující osoby osob samostatně výdělečně činných, pokud podle zákona o daních z příjmů lze na ně rozdělovat příjmy dosažené výkonem spolupráce a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení.

b) Vymezení OSVČ pro účel sociálního pojištění

Pro účely sociálního pojištění jsou za OSVČ považovány takové osoby, které vykonávají samostatnou výdělečnou činnost na území České republiky a splňují další zákonem stanovené podmínky. Za samostatnou výdělečnou činnost vykonávanou na území České republiky se považuje i samostatná výdělečná činnost (dále SVČ) prováděná mimo území České republiky, jestliže je vykonávána na základě oprávnění k výkonu takovéto činnosti vyplývajícího z právního řádu České republiky. Pokud jde o samotné vymezení OSVČ, pro účely sociálního pojištění se vychází z právního ustanovení § 9 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění (v platném znění) - za OSVČ se považuje osoba, která:
- vykonává samostatnou výdělečnou činnost,

- spolupracuje při výkonu SVČ, pokud podle zákona č.586/1992 Sb., o daních z příjmů (v platném znění) lze na ni rozdělovat příjmy dosažené výkonem této činnosti a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení.

Výkonem SVČ se rozumí:

- podnikání v zemědělství, je-li fyzická osoba provozující zemědělskou výrobu evidována podle zvláštního zákona,
- provozování živnosti na základě oprávnění provozovat živnost dle zvláštního zákona,
- činnost společníka veřejné obchodní společnosti nebo komplementáře komanditní společnosti vykonávaná pro tuto společnost,
- výkon umělecké nebo jiné tvůrčí činnosti na základě autorskoprávních vztahů, pokud se podle prohlášení osoby konající tuto činnost jedná o soustavný výkon,
- výkon jiné činnosti konané výdělečně na základě oprávnění podle zvláštních předpisů, která není výše uvedena a výkon činnosti mandátáře konané na základě komanditní smlouvy uzavřené podle občanského zákoníku, podmínkou je, že jsou tyto činnosti konány mimo vztah zakládající účast na nemocenském pojištění, a jde-li o činnost mandátáře, též to, že mandátní smlouva nebyla uzavřena v rámci jiné samostatné výdělečné činnosti,
- výkon jiných činností vykonávaných vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení příjmů, pokud se podle prohlášení osoby konající tuto činnost jedná o soustavný výkon. Za výkon těchto činností se nepovažuje pronájem nemovitostí nebo jejich částí a movitých věcí.

S účinností od 1.1.2004 se dle § 9, odstavce 6, zákona č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, SVČ rozděluje na hlavní samostatnou výdělečnou činnost a vedlejší samostatnou výdělečnou činnost. Za vedlejší samostatnou výdělečnou činnost se považuje ta činnost, při které OSVČ v kalendářním roce vykonávala zaměstnání a příjem²³ ze zaměstnání, kterého v tomto roce dosáhla, činí alespoň dvanáctinásobek minimální mzdy platné k 1. lednu kalendářního roku, za který se účast OSVČ na pojištění posuzuje; měla nárok na výplatu částečného invalidního nebo plného invalidního důchodu nebo jí byl přiznán starobní důchod; měla nárok na rodičovský příspěvek nebo na příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu; vykonávala vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání nebo civilní službu; byla nezaopatřeným dítětem podle § 20 odst.3 písm. a) zákona o důchodovém pojištění; byla ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody déle než tři kalendářní měsíce po sobě jdoucí

c) Vymezení OSVČ dle zákona o dani z příjmu

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů (v platném znění) upravuje daň z příjmu fyzických a právnických osob. Podle ustanovení § 2 zákona o daních z příjmu jsou plátcí daně z příjmu fyzických osob označováni jako poplatníci. Poplatníky jsou ve smyslu tohoto zákona fyzické osoby, které mají na území ČR bydliště nebo se zde obvykle zdržují, tj. v příslušném kalendářním roce pobývají na území republiky 183 dnů, a to jak souvisle, tak v několika obdobích. V § 3 odst. 1 zákona o dani z příjmu je mezi příjmy, které jsou předmětem daně z příjmu: pod písm. b) uvedeny i příjmy z podnikání a z jiné SVČ.

Za příjmy z podnikání jsou v § 7 odst. 1 a 2 zákona o dani z příjmu považovány²⁴ příjmy ze zemědělské výroby, lesního a vodního hospodářství; příjmy z živnosti; příjmy z jiného podnikání dle zvláštních předpisů a podíly společníků veřejné obchodní společnosti a komplementářů komanditní společnosti na zisku. Pokud jde o příjmy z jiné SVČ, jedná se

²³ Příjmem se rozumí vyměřovací základ pro odvod pojistného zaměstnanců dosažený v kalendářním roce, za který se účast pojištění OSVČ posuzuje, a dávky nemocenského pojištění, které byly do tohoto roku zúčtovány.

²⁴ § 7, zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění

především o příjmy z užití nebo poskytnutí práv z průmyslového vlastnictví, autorských práv, příjmy z výkonu nezávislého povolání, které není živností ani podnikáním dle zvláštních předpisů, příjmy znalce a příjmy tlumočnicka a splňují dále stanovené podmínky. Za samostatnou výdělečnou činnost vykonávanou na území České republiky se považuje i SVČ prováděná mimo území republiky, jestliže je vykonávána na základě oprávnění k v

d) Vymezení OSVČ dle zákona o živnostenském podnikání

Zákon o živnostenském podnikání, v platném znění, vymezuje podmínky živnostenského podnikání a kontrolu nad jejich dodržováním. Subjekty oprávněné provozovat živnost jsou v § 5 tohoto zákona definovány následujícím způsobem:

- Živnost může provozovat fyzická nebo právnická osoba, splní-li podmínky stanovené tímto zákonem (dále jen podnikatel), státní povolení k provozování živnosti se vyžaduje jen v případech vymezených tímto zákonem.
- Fyzická osoba s bydlištěm nebo právnická osoba se sídlem mimo území České republiky může na území České republiky provozovat živnost za stejných podmínek a ve stejném rozsahu jako česká osoba, pokud z tohoto nebo zvláštního zákona nevyplývá něco jiného. Pro účely tohoto zákona se za českou fyzickou osobu považuje fyzická osoba s bydlištěm na území České republiky. Bydlištěm na území České republiky se pro účely tohoto zákona rozumí trvalý pobyt na jejím území.²⁵
- Zahraniční fyzická osoba, která hodlá na území České republiky provozovat živnost a která má podle zvláštního zákona povinnost mít pro pobyt na území České republiky povolení, musí k ohlášení živnosti a k žádosti o koncesi doložit doklad prokazující povolení k pobytu za účelem podnikání. Povinnost doložit doklad podle věty první se nevztahuje na zahraniční fyzickou osobu, která hodlá na území České republiky provozovat živnost prostřednictvím organizační složky svého podniku.²⁶
- Fyzická osoba, jíž byl udělen azyl podle zvláštních právních předpisů,²⁷ může provozovat živnost za stejných podmínek jako občan České republiky s bydlištěm na území České republiky.

3.3 Druhy výkonu samostatné výdělečné činnosti

Z pohledu druhu samostatné výdělečné činnosti lze podnikatele rozdělit do čtyř hlavních skupin:²⁸

- živnostníci a řemeslníci (živnostenské podnikání),
- osoby vykonávající tzv. svobodná povolání,
- podnikatelé v oblasti průmyslu a obchodu,
- podnikatelé v zemědělství.

Jak již bylo výše uvedeno v definicích samostatné výdělečné činnosti podle základních právních předpisů, osoby samostatně výdělečně činné tvoří poměrně široký okruh osob, které se zabývají nejrozmanitějším spektrem činností. Jedná se zejména o podnikatele v oblasti průmyslu a obchodu, živnostníky a řemeslníky, podnikatele v zemědělství a o představitele tzv. svobodných povolání (např. umělci, advokáti a notáři, soukromí lékaři apod.)

Na rozdíl od řady zemí EU, kde je OSVČ formulována negativně (v právních předpisech je uvedeno, že se jedná o osoby, které nejsou v zaměstnaneckém poměru), v našich platných právních předpisech je OSVČ definována pozitivním výčtem, který je místy

²⁵ § 7 zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky, v platném znění

²⁶ § 21 odst. 3 obchodního zákoníku

²⁷ zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, v platném znění

²⁸ Social Protection in the EU. Luxemburg, European Commission, 1995

doplněn negativní definicí. Podle českých právních předpisů, za osoby vykonávající samostatnou výdělečnou činnost lze považovat osoby zabývající se následujícími aktivitami:

- provozování živnosti na základě živnostenského zákona,²⁹
- provozování zemědělské výroby, hospodaření v lesích a na vodních plochách,³⁰
- výkon jiné výdělečné činnosti na základě oprávnění, která jsou vydána na základě zvláštních předpisů. Tato činnost musí být realizovaná mimo pracovněprávní nebo obdobný vztah (jedná se např. o činnost soukromých lékařů, auditorů, daňových poradců, notářů, advokátů - tedy podnikání podle zvláštních předpisů profesních komor),
- činnost společníků veřejných obchodních společností,³¹
- činnost komplementářů komanditních společností,³²
- výkon tvůrčí činnosti na základě autorského zákona,³³
- výkon jiných činností (než výše vyjmenovaných), které jsou vykonávány vlastním jménem, na vlastní odpovědnost a za účelem dosažení příjmu,
- spolupráce na SVČ.

3.3.1 Živnostenské podnikání

Nejrozšířenější druh oprávnění k podnikání představuje živnostenské podnikání. Jeho režim se vztahuje k většině podnikatelských činností. Po právní stránce je živnostenské podnikání upraveno v zákonem č.455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (v platném znění) a na něj navazujícím zákonem č. 570/1991 Sb., o živnostenských úřadech (v platném znění). Živnostenský zákon vymezuje podmínky pro vznik, změnu a zánik živnostenských oprávnění a dále upravuje pravidla pro výkon kontroly tohoto podnikání.

Živností je podle § 2 živnostenského zákona soustavná činnost provozovaná samostatně, vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku a za podmínek stanovených tímto zákonem.

Živností se podle tohoto zákona rozumí provozování podnikatelské činnosti, která může být vykonávána pouze na základě platného živnostenského oprávnění. Musí se zde jednat především o **činnost soustavnou**, čímž se rozumí určitá trvalost, stálost a pravidelnost této činnosti, na rozdíl od činností a úkonů jednorázového a nahodilého charakteru. Dalším charakteristickým znakem živností je, že se musí jednat o činnost **samostatnou**, s čímž souvisí i to, že příslušné subjekty živnostenského podnikání živnost vykonávají **vlastním jménem** a na **vlastní odpovědnost**. Aby se jednalo o živnost, musí být tato činnost vykonávána za **účelem dosažení zisku**. Není rozhodující, zda je zisku skutečně dosahováno, ale záleží na tom, zda u dané živnosti je dosahování zisku objektivně dosažitelné. Oproti tomu činnosti, kde je objektivně sledován jiný účel a dosahování zisku nepřichází v úvahu, např. činnosti dobročinného a charitativního rázu, tuto podmínku nesplňují a není možné u nich uplatnit právní režim živnostenského podnikání.

Živností však není každá podnikatelská činnost. § 3 tohoto zákona obsahuje taxativní vymezení činností, které jsou z působnosti živnostenského zákona vyloučeny, a tedy nelze k nim zřídit živnostenské oprávnění. Jde např. o činnost lékařů, lékárníků, stomatologů, psychoterapeutů, přírodních léčitelů, klinických logopedů, klinických psychologů a dalších zdravotnických pracovníků, veterinárních lékařů, dalších veterinárních pracovníků, advokátů, notářů a patentových zástupců a soudních exekutorů, znalců a tlumočnicků, auditorů 8) a

²⁹ zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, v platném znění

³⁰ Pokud je osoba provozující tyto činnosti zapsána do evidence dle zákona č.105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, ve znění pozdějších předpisů.

³¹ zákon č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, v platném znění

³² zákon č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, v platném znění

³³ zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), v platném znění

daňových poradců, burzovních dohodců a makléřů, autorizovaných architektů a autorizovaných inženýrů činných ve výstavbě, kteří vykonávají svoji činnost jako svobodní architekti a svobodní inženýři.

Mezi živnosti rovněž nepatří některé další činnosti, jako je využívání výsledků duševní tvůrčí činnosti chráněných zvláštními zákony, restaurování kulturních památek nebo jejich částí, které jsou díly výtvarných umění nebo uměleckořemeslnými pracemi, a provádění archeologických výzkumů. Rovněž tak za živnost nelze považovat činnost bank, pojišťoven, zajišťoven, pojišťovacích zprostředkovatelů a samostatných likvidátorů pojistných událostí a odpovědných pojistných matematiků, penzijních fondů, spořitelních a úvěrních družstev, burz, organizátorů mimoburzovních trhů, obchodníků s cennými papíry a činnost osob zabývajících se kolektivním investováním a činnosti osob provádějících vypořádání obchodů s cennými papíry, činnosti osob provádějících přijímání a předávání pokynů týkajících se investičních nástrojů za podmínek stanovených zvláštním zákonem, pořádání loterií a jiných podobných her, hornická činnost a činnost prováděná hornickým způsobem, výroba elektřiny, výroba plynu, přenos elektřiny, přeprava plynu, distribuce elektřiny, distribuce plynu, uskladňování plynu, výroba tepelné energie a rozvod tepelné energie, které podléhají licenci podle zvláštního právního předpisu, zemědělství, včetně prodeje nezpracovaných zemědělských výrobků za účelem zpracování nebo dalšího prodeje, nejde-li o provozování odborných činností na úseku rostlinolékařské péče, prodej nezpracovaných rostlinných a živočišných výrobků z vlastní drobné pěstitelské a chovatelské činnosti fyzickými osobami, zprostředkování zaměstnání a další činnosti dle výše uvedeného právního ustanovení.

Zákon o živnostenském podnikání rozlišuje dvě základní kategorie živností, a to na:

- **živnosti ohlašovací**, které při splnění stanovených podmínek smějí být provozovány na základě ohlášení,
- **živnosti koncesované**, které smějí být provozovány na základě koncese.

Živnosti ohlašovací se dále člení na:

- živnosti volné,
- živnosti řemeslné,
- živnosti vázané.

Okruhy živností ohlašovacích řemeslných a živností ohlašovacích vázaných jsou blíže vymezeny v přílohách č. 1 a 2 zákona o živnostenském podnikání. Co se týče živností koncesovaných, tak ty jsou blíže vymezeny v příloze č. 3 živnostenského zákona. Okruh živností ohlašovacích volných není uveden v žádné z příloh živnostenského zákona, ale jejich seznam je stanoven nařízením vlády č. 140/2000 Sb. (v platném znění), kterým se stanoví seznam živností volných.

K realizaci vzniku, změn i zániku živnostenského oprávnění i ke kontrole živnostenského podnikání dochází v souvislosti s výkonem tzv. živnostenské správy. Ta je upravena zákonem č. 570/1991 Sb., o živnostenských úřadech (v platném znění). Podle tohoto právního předpisu orgány živnostenské státní správy jsou Živnostenský úřad České republiky, krajské živnostenské úřady a obecní živnostenské úřady. Živnostenský úřad ČR však nebyl dosud zřízen a výkon jeho působnosti provádí ministerstvo průmyslu a obchodu. Do jeho pravomoci a působnosti patří zejména vedení ústřední evidence všech podnikatelů, kterým byl vydán živnostenský list nebo koncesní listina, a rozhodování o odvoláních proti rozhodnutím krajských živnostenských úřadů.

Krajské živnostenské úřady jsou organizační složkou krajských úřadů, kde mají postavení odboru. Do jejich působnosti a pravomoci patří v rozsahu stanoveném živnostenským zákonem koordinační, kontrolní a metodická činnost vůči obecním živnostenským úřadům, jsou odvolacím orgánem proti rozhodnutí obecních živnostenských úřadů a vedení živnostenských rejstříků. Vedení živnostenských rejstříků je upraveno § 60

živnostenského zákona. Rejstříky slouží k přesné evidenci podnikatelů majících živnost v územním obvodu daného živnostenského úřadu a k případnému zveřejňování údajů o podnikatelích a jejich živnostech. Zápisy v evidenčním rejstříku mají deklaratorní charakter a zabezpečují jak informační, tak evidenční funkci. Obsah živnostenského rejstříku lze dle platné právní úpravy rozdělit na veřejnou a neveřejnou část. Do veřejné části, obsahující základní údaje o podnikateli, může nahlížet, pořizovat si z ní výpisy a opisy každý, tyto údaje živnostenský úřad zveřejňuje, do neveřejné části může nahlédnout pouze žadatel, který prokáže právní zájem.

Obecní živnostenské úřady jsou zřizovány pouze v obcích s rozšířenou působností jako jejich odbory. Do jejich působnosti a pravomoci náleží dle živnostenského zákona výkon činností týkajících se ohlašovacích a koncesovaných živností, provádějí živnostenskou kontrolu a ukládají pokuty podle živnostenského zákona. V územních a stavebních řízeních týkajících se živností vystupují v postavení dotčených orgánů státní správy.

Kromě živnostenských orgánů státní správy existují ještě tzv. samosprávné živnostenské orgány. Jedná se o hospodářské komory, které jsou samosprávnými subjekty.

Provozování živnosti

Podmínky pro provozování živností jsou upraveny v hlavě II. živnostenského zákona.

Podle ustanovení § 5 zákona subjektem živnostenského podnikání mohou být jak fyzické osoby tak i právnické osoby. Subjekty oprávněnými provozovat živnostenskou činnost nejsou jen tuzemské fyzické a právnické osoby, ale i osoby zahraniční. Za tuzemskou osobu, je považována fyzická osoba s trvalým pobytem na území České republiky nebo právnická osoba se sídlem na území ČR

Živnostenské oprávnění

Vznik živnostenského oprávnění je jak u živností volných, tak koncesovaných podmíněn splněním zákonných podmínek. Ty jsou současně i podmínkami pro provozování živnosti, tzn. že musí být zachovány po celou dobu podnikání. Podmínky se rozdělují do dvou skupin, a to na *podmínky všeobecné a podmínky zvláštní*.

Všeobecné podmínky provozování živnosti jsou stanoveny v § 6 živnostenského zákona. Podle tohoto právního ustanovení je pro provozování živnosti fyzickou osobou nezbytné :

- dosažení věku 18 let,
- způsobilost k právním úkonům,
- bezúhonnost,
- předložení dokladu o tom, že fyzická osoba, pokud na území České republiky podniká nebo podnikala, nemá daňové nedoplatky; doklad vyhotoví místně příslušný finanční úřad,
- předložení dokladu o tom, že fyzická osoba, pokud na území České republiky podniká nebo podnikala, nemá nedoplatky na platbách pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, pokud tento zákon nestanoví jinak.

Za bezúhonného se pro účely živnostenského zákona nepovažuje ten, kdo byl pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody pro trestný čin spáchaný úmyslně, ať již samostatně nebo v souběhu s jinými trestnými činy, a byl mu uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku nebo pro trestný čin spáchaný úmyslně, jehož skutková podstata souvisí s podnikáním, nebo pro trestný čin spáchaný z nedbalosti, jehož skutková podstata souvisí s předmětem podnikání, pokud se na něho nehledí, jako by nebyl odsouzen.

Zvláštními podmínkami provozování živnosti jsou odborná nebo jiná způsobilost, předepisovaná zčásti samotným živnostenským zákonem a dále hlavně také zvláštními právními předpisy. Nařízením vlády č. 209/2001 Sb. je stanoven seznam živností, jejichž výkon je podnikatel povinen zajistit výhradně osobami splňujícími odbornou způsobilost.

Se zákonnými podmínkami živnostenského podnikání souvisejí i překážky provozování živností stanovené § 8 živnostenského zákona, jejichž existence, rovněž jako nesplnění některé z podmínek právně znemožňují založení živnostenského oprávnění. Mezi tyto překážky patří například skutečnost, že na majetek fyzické nebo právnické osoby byl prohlášen konkurs, jestliže bylo soudem rozhodnuto, že provozování podniku musí být ukončeno. Živnost nemůže po dobu tří let rovněž provozovat fyzická nebo právnická osoba, vůči níž byl návrh na prohlášení konkurzu zamítnut pro nedostatek majetku. Fyzická nebo právnická osoba, na jejíž majetek byl prohlášen konkurs a konkurzní řízení nebylo ukončeno, může učinit úkony související se vznikem, změnou nebo zrušením živnostenského oprávnění jen s písemným souhlasem správce konkurzní podstaty. Živnost rovněž nemůže provozovat fyzická osoba, které byl uložen soudem nebo správním orgánem zákaz činnosti týkající se provozování živnosti v oboru nebo příbuzném oboru dokud zákaz trvá.

Při samotné proceduře vedoucí ke vzniku živnostenského oprávnění je třeba odlišit, zda se jedná o živnost ohlašovací nebo koncesovanou. Zatímco u ohlašovacích živností je pro vznik oprávnění rozhodující vůle subjektu, který se rozhodne touto formou podnikat, v případě koncesovaných živností je pro vznik oprávnění rozhodující vůle živnostenského úřadu.

U ohlašovacích živností v případě, že subjekt, který se o živnostenské oprávnění uchází a splňuje všechny zákonem předepsané všeobecné i zvláštní podmínky provozování činnosti, je k založení živnostenského oprávnění postačující, aby dotýčný subjekt zamýšlené provozování činnosti předepsaným způsobem ohlásil u místně příslušného živnostenského úřadu, kterým je v případě fyzických osob živnostenský úřad podle jejich trvalého bydliště, který je v rámci své územní působnosti příslušný k přijetí ohlášení a k vydání živnostenského listu, který je průkazem oprávnění vykonávat konkrétní živnost.

V případě koncesovaných živností je pro vznik oprávnění nezbytné, aby příslušný živnostenský úřad posoudil žádost uchazeče o toto oprávnění a na jeho základě výkon živnostenské činnosti povolil, a to rozhodnutím o udělení tzv. koncese. Průkazem oprávnění je v tomto případě koncesní listina (do jejího vydání pravomocné rozhodnutí o udělení koncese).

Jak živnostenský list, tak koncese slouží k prokazování živnostenského oprávnění. Tyto doklady lze nahradit osvědčením, které na žádost podnikatele vydá příslušný živnostenský úřad. Osvědčení lze vydat i pro více živností v působnosti téhož živnostenského úřadu.

Z věcného hlediska je rozdíl mezi ohlašovacími a koncesovanými živnostmi v jejich bezpečnostních rizicích. U ohlašovacích živností se jedná o činnosti s méně náročnými zvláštními podmínkami než u živností koncesovaných, kde jde o činnosti vyžadující splnění stanovených specifických podmínek.

Náležitosti ohlášení se vztahují k osobě a předmětu živnostenského podnikání a jsou stanoveny tak, aby se podle nich dalo posoudit splnění všech podmínek. Podle ustanovení § 45 živnostenského zákona fyzická osoba v ohlášení uvede:

a) jméno a příjmení, popřípadě obchodní firmu, státní občanství, bydliště (název obce, její části, název ulice, číslo popisné a orientační, bylo-li přiděleno, poštovní směrovací číslo), rodné číslo, bylo-li přiděleno, jinak datum narození (dále jen "rodné číslo") a prohlásí, zda jí soud nebo správní orgán uložil zákaz činnosti, zda u ní trvá jiná překážka týkající se provozování živnosti nebo zda mu bylo v posledních 3 letech zrušeno živnostenské oprávnění,

b) provozuje-li živnost prostřednictvím odpovědného zástupce, uvede údaje uvedené pod písmenem a) týkající se jeho osoby,

c) zahraniční fyzická osoba bydliště mimo území České republiky, místo pobytu v České republice (pokud byl povolen), umístění organizační složky podniku v České republice (název obce, její části, název ulice, číslo popisné a orientační, bylo-li přiděleno, poštovní směrovací číslo) a údaje uvedené pod písmenem a) týkající se vedoucího organizační složky podniku. Je-li odpovědným zástupcem nebo vedoucím organizační složky podniku osoba s bydlištěm mimo území České republiky, uvede též místo jejího pobytu v České republice, pokud mu byl pobyt povolen.

Dalšími náležitostmi jsou pak zejména: místo podnikání (název obce, její části, název ulice, číslo popisné a orientační, bylo-li přiděleno, poštovní směrovací číslo), předmět podnikání, identifikační číslo, bylo-li přiděleno, uvedení provozovny, ve které (kterých) bezprostředně po vzniku živnostenského oprávnění bude provozování živnosti zahájeno, datum zahájení provozování živnosti (pokud není shodné se vznikem živnostenského oprávnění), v případě provozování živnosti na dobu určitou datum ukončení provozování živnosti a údaj o tom, že hodlá živnost provozovat průmyslovým způsobem.

Ohlašovatel je povinen vymezit předmět podnikání uvedený v ohlášení s dostatečnou určitostí a jednoznačností. Předmět podnikání živnosti volné musí být ohlášen v souladu s názvem oboru živnosti uvedeném v nařízení vlády vydaném podle § 73a. Předmět podnikání živnosti řemeslné a vázané musí být ohlášen v souladu s přílohami č. 1 a 2 k tomuto zákonu v úplném nebo částečném rozsahu.

K ohlášení je podle § 46 zákona třeba připojit některé doklady, především výpis z rejstříku trestů ohlašovatele, popř. jeho odborného zástupce (ne starší 3 měsíců) a dále doklad prokazující jeho odbornou způsobilost, popřípadě odbornou způsobilost odpovědného zástupce, pokud ji zákon vyžaduje, doklad o vlastnickém nebo užívacím či jiném obdobném právu k objektům nebo prostorám na území České republiky, v nichž je místo podnikání, liší-li se od bydliště (§ 5 odst. 2), nebo k objektu nebo prostorám, v němž je na území České republiky umístěna organizační složka podniku zahraniční osoby, výpis z obchodního rejstříku, ne starší než 3 měsíce, je-li v něm zapsán, doklady o skutečnostech prokazujících provozování živnosti průmyslovým způsobem včetně vymezení činností podle § 7a odst. 3 živnostenského zákona, prohlášení odpovědného zástupce, že souhlasí s ustanovením do funkce, s převzetím povinností v rozsahu stanoveném tímto zákonem a s uvedením podnikatelů, u nichž je do funkce odpovědného zástupce ustanoven. Podpis na prohlášení musí být úředně ověřen, neučinil-li odpovědný zástupce prohlášení osobně před živnostenským úřadem, doklad o zaplacení správního poplatku ve výši 1 000,- Kč podle platné právní úpravy o správních poplatcích, doklad o tom, že nemá daňové nedoplatky, pokud na území České republiky podnikal nebo podniká. Doklad vyhotoví místně příslušný finanční úřad; doklad nesmí být starší než 3 měsíce, doklad o tom, že nemá nedoplatky na platbách pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, pokud na území České republiky podnikal nebo podniká; doklad nesmí být starší než 3 měsíce.

Podáním ohlášení u příslušného živnostenského úřadu zpravidla vzniká oprávnění k výkonu ohlašovací živnosti, nestanoví-li ohlašovatel v ohlášení pozdější termín.

Nemá-li ohlášení náležitosti podle § 45 a 46 živnostenského zákona, vyzve živnostenský úřad podnikatele k odstranění závad. Ve výzvě stanoví přiměřenou lhůtu k jejich odstranění, nejméně však 15 dnů. Jsou-li k tomu závažné důvody, může živnostenský úřad na žádost podnikatele prodloužit lhůtu i opakovaně. Nemá-li ohlášení náležitosti podle § 45 a 46, vyzve živnostenský úřad podnikatele ve lhůtě podle odstavce 1 k odstranění závad. Ve výzvě stanoví přiměřenou lhůtu k jejich odstranění, nejméně však 15 dnů. Jsou-li k tomu závažné důvody, může živnostenský úřad na žádost podnikatele prodloužit lhůtu i opakovaně.

Po dobu lhůty uvedené ve výzvě neběží lhůta pro vydání živnostenského listu. Po dobu lhůty uvedené ve výzvě neběží lhůta pro vydání živnostenského listu. V případě, že ohlašovatel zjištěné nedostatky v dané lhůtě neodstraní, živnostenský úřad rozhodne, že živnostenské oprávnění nevzniklo.

Pro založení oprávnění k provozování koncesované živnosti platí stejná pravidla pro stanovení místní příslušnosti živnostenského úřadu jako k přijetí ohlášení živnosti ohlašovací a k vydání živnostenského listu a je upraveno v §§ 50- 56 živnostenského zákona. Samotné rozhodnutí o udělení koncese je správním řízením, které je zahájeno na základě žádosti o koncesi podané subjektem, který se o založení živnosti uchází. Podání žádosti o koncesi nemá stejné účinky jako podání ohlášení u ohlašovací činnosti. U koncesovaných živností vzniká živnostenské oprávnění dnem nabytí právní moci rozhodnutí o udělení koncese.

Náležitosti žádosti o koncesi a přiložené doklady jsou prakticky shodné s náležitostmi předepsanými pro ohlášení ohlašovací živnosti. Nicméně u koncesovaných živností jsou stanoveny vyšší nároky na odbornou a dále tzv. jinou způsobilost.

Jestliže žádost o koncesi neobsahuje předepsané náležitosti včetně připojovaných dokladů, je živnostenský úřad povinen nejpozději do 30 dnů ode dne doručení žádosti o koncesi vyzvat žadatele, aby zjištěné závady odstranil. Žadateli je k odstranění zjištěných závad stanovena přiměřená lhůta, ne však kratší než 15 dnů. Tato lhůta může být na žádost podnikatele i opakovaně prodloužena. V případě, že žadatel zjištěné závady ve stanovené lhůtě neodstraní, živnostenský úřad řízení zastaví.

Zákon o živnostenském podnikání výslovně ukládá živnostenskému úřadu si obstarat ještě další doklady v případě jejich potřeby pro posouzení žádosti. Je-li obsahem takovýchto dokladů vyjádření nebo stanovisko dotčených orgánů, je živnostenský úřad takovým stanoviskem vázán, a to ať v pozitivním, tak v negativním smyslu. Vydání koncesní listiny je spojeno s povinností podnikatele uhradit správní poplatek ve výši 2 000,- Kč.

Jak živnostenský list, tak koncesní listina mají bezprostřední právní účinky především pro podnikatele, nicméně založení živnostenského oprávnění se dotýká i činností dalších subjektů veřejné správy. Jedná se o orgán vykonávající správu daně, dále příslušný orgán státní statistiky, úřad práce, správa sociálního zabezpečení a orgánu, která vede registr všech pojištěnců všeobecného zdravotního pojištění. Proto je jim živnostenským úřadem zasílán opis.

Podnikatel, kterému bylo vydáno živnostenské oprávnění, má vůči příslušnému živnostenskému úřadu ohlašovací povinnost. Nejpozději do 15 dnů od jejich vzniku ohlásit veškeré změny, které se týkají údajů a dokladů, které byl povinen uvést a předložit při ohlášení živnosti či při podání žádosti o koncesi, popřípadě předložit doklady o těchto změnách. Na základě tohoto oznámení živnostenský úřad rozhodne o změně živnostenského listu nebo přímo změni rozhodnutí o udělení koncese a vydá koncesní listinu se změněnými údaji, v případě, že toto nebude možné, může rozhodnout o pozastavení provozování živnosti, případně živnostenské oprávnění zruší.

Živnostenský úřad živnostenské oprávnění zruší rovněž v případě žádosti oprávněné osoby.

Zánik živnostenského oprávnění je upraven v § 57 a 58 živnostenského zákona.

Živnostenské oprávnění zaniká:

- smrtí podnikatele, nepokračují-li v živnosti dědicové nebo správce dědictví; oprávnění však zanikne nejpozději uplynutím lhůty uvedené v § 13 odst. 4,
- zánikem právnické osoby, nejde-li o případy podle § 14,
- uplynutím doby, pokud živnostenský list nebo koncesní listina byly vydány na dobu určitou,
- výmazem zahraniční osoby nebo jejího předmětu podnikání z obchodního rejstříku,
- stanoví-li tak zvláštní právní předpis,

- rozhodnutím živnostenského úřadu o zrušení živnostenského oprávnění,³⁴
- v případě, že o to podnikatel sám požádá

Živnostenské podnikání - zahraniční osoba

Jak již bylo uvedeno výše, živnost může provozovat fyzická nebo právnická osoba (podnikatel), splní-li podmínky stanovené živnostenským zákonem.

Podle právního ustanovení § 5 živnostenského zákona fyzická osoba s bydlištěm nebo právnická osoba se sídlem mimo území České republiky (dále jen "zahraniční osoba") může na území České republiky provozovat živnost za stejných podmínek a ve stejném rozsahu jako česká osoba, pokud z tohoto nebo zvláštního zákona nevyplývá něco jiného. Zahraniční fyzická osoba, která v zahraničí nepodniká a hodlá provozovat svou živnost na území České republiky, musí mít k tomuto účelu povolení k pobytu na našem území (nejedná-li se o občana z členského státu EU nebo státu, s nímž má Česká republika uzavřenou smlouvu, která toto omezení nepřipouští, nebo o občana, který nemá na území České republiky trvalý pobyt). Povinnost doložit doklad o povolení k pobytu se však nevztahuje na zahraniční fyzickou osobu, která hodlá na území České republiky provozovat živnost prostřednictvím organizační složky svého podniku.

Pro zahraniční osoby stanoví živnostenský zákon v § 5 odst. 3 a 4 ještě některé další podmínky. Pokud ze zákona vyplývá povinnost předložit doklad potvrzující určité skutečnosti a nebyl vydán v českém jazyce, je třeba předložení dokladu včetně jeho překladu do českého jazyka provedeného tlumočnickem zapsaným do seznamu znalců a tlumočnicků. Pravost podpisu a otisku razítka na originálech předkládaných dokladů, které byly vydány v zahraničí, musí být ověřena.

Požadavek na provedení překladu do českého jazyka tlumočnickem zapsaným do seznamu znalců a tlumočnicků a požadavek na ověření pravosti podpisu a otisku se nevztahuje na doklady předložené státním příslušníkem členského státu Evropské unie nebo právnickou osobou se sídlem, ústřední správou nebo hlavním místem své podnikatelské činnosti v členském státu Evropské unie, nejsou-li pochybnosti o správnosti překladu, popřípadě o pravosti podpisu nebo otisku razítka.

Fyzická osoba, již byl udělen azyl podle zákona o azylu, může provozovat živnost za stejných podmínek jako občan České republiky s bydlištěm na území České republiky.

3.3.2 Osoby vykonávající tzv. svobodná povolání

Okruh osob vykonávajících tzv. svobodná povolání zahrnuje poměrně široké spektrum činností. Jedná se o takové skupiny samostatně výdělečně činných osob, které podnikají na základě jiných právních předpisů než živnostenského zákona. Kromě odborné profesní způsobilosti většinou bývá podstatnou podmínkou pro výkon takovéto činnosti i členství v odborné profesní komoře. Jedná se např. o činnost soukromých lékařů, auditorů, daňových poradců, notářů, advokátů. Jejich podnikatelská činnost se řídí závaznými právními předpisy. U soukromých lékařů se jedná o Českou lékařskou komoru, u auditorů se jedná o Komoru auditorů, u daňových poradců se jedná o Komoru daňových poradců, u notářů se jejich činnost řídí notářským řádem a u advokátu je to Česká advokátní komora.

Činnost lékařů, stomatologů a lékárníků

Základním právním předpisem pro výkon povolání lékaře, stomatologa a lékárníka je zákon č. 95/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a

³⁴ Živnostenský zákon, § 57

farmaceuta (v platném znění). Tento právní předpis zkráceně nazývaný zákon o lékařských povoláních upravuje v souladu s právem Evropského společenství:

- podmínky získávání odborné a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta. Způsobilost k výkonu povolání má ten, kdo je odborně způsobilý (má stanovené praegradační vzdělání), je zdravotně způsobilý a bezúhonný (tj. ten, kdo nebyl pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin spáchaný v souvislosti s poskytováním zdravotní péče, nebo ten, na něhož se hledí, jako by nebyl odsouzen. Bezúhonnost se dokládá výpisem z evidence Rejstříku trestů, který nesmí být starší 90 dnů,
- specializační vzdělávání a celoživotní vzdělávání lékařů, zubních lékařů a farmaceutů,
- podmínky k uznávání odborné a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta pro státní příslušníky členských států EU, kteří získali způsobilost k výkonu zdravotnického povolání v jiném státě než v ČR a podmínky k uznávání odborné a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta pro příslušníky jiných států než členských států a pro absolventy akreditovaných zdravotnických magisterských studijních programů v ČR v jiném jazyce než českém.

Nezbytnou podmínkou výkonu povolání lékaře, stomatologa i lékárníka jak v postavení zaměstnance, tak i osoby samostatně výdělečně činné v ČR, je povinné členství v České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře.

Podle zákona č. 220/1991 Sb., o České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře (v platném znění) jsou tyto komory samosprávnými, nepolitickými organizacemi, ve kterých se sdružují všichni lékaři, stomatologové a lékárníci zapsaní v seznamech členů, které vedou a aktualizují jednotlivé komory.

Příslušná komora zapíše do dvou měsíců od doručení žádosti do seznamu každého, kdo řádně ukončil studium na lékařské (farmaceutické) fakultě české nebo zahraniční univerzity a je oprávněn k výkonu lékařské praxe na území republiky, má plnou způsobilost k právním úkonům a v průběhu posledních pěti let nebyl vyloučen z komory.

Komora dbá, aby její členové odborně vykonávali své povolání v souladu s etikou a právními předpisy, zaručuje odbornost svých členů, posuzuje a hájí jejich práva a profesní, hospodářské, sociální zájmy a jejich profesní čest. Komora je mimo jiné oprávněna účastnit se jednání při tvorbě sazebníků lékařských výkonů, stanovovat podmínky k výkonu soukromé praxe svých členů a vydávat osvědčení o jejich splnění, řešit stížnosti na výkon povolání svých členů, uplatňovat disciplinární pravomoc, vydávat pro své členy závazná stanoviska k odborným problémům poskytování zdravotní péče, účastnit se výběrových řízení při obsazování vedoucích míst ve zdravotnictví, vyjadřovat se k podmínkám a způsobu dalšího vzdělávání lékařů a účastnit se provádění specializačních zkoušek. Dále je oprávněna stanovovat podmínky k výkonu soukromé praxe svých členů a k výkonu funkce odborných zástupců podle zvláštního předpisu a vedoucích lékařů a primářů v nestátních zařízeních. Na základě výše uvedeného jsou komory oprávněny vydávat osvědčení o splnění stanovených podmínek

Každý člen komory má právo volit zástupce do orgánů komory a být do nich volen, využívat pomoci komory při dalším vzdělávání, využívat právní pomoci komory ve sporech spojených s výkonem povolání. Právům koresponduje povinnost vykonávat řádně své povolání v souladu s právními předpisy, dodržovat jednací, disciplinární a organizační řád komory, řádně platit členské příspěvky, oznámit příslušným orgánům komory změny související s výkonem povolání a v případech komorou stanovených uzavřít odpovědnostní pojištění.

Základním článkem příslušné komory jsou okresní sdružení, jehož orgány jsou: okresní shromáždění členů (nejvyšší orgán okresního sdružení svolávaný nejméně 1x ročně),

představenstvo okresního sdružení (řídící orgán), čestná rada - vykonává disciplinární pravomoc vůči členům a revizní komise.

Sídlo České lékařské komory je v Olomouci (v případě ostatních dvou je to Praha). Nejvyšším orgánem komory je sjezd delegátů, výkonným orgánem komory je představenstvo. V čele komory stojí prezident, který zastupuje komoru navenek, svolává a řídí jednání představenstva, zastupuje jej viceprezident. Vůči všem členům komory vykonává disciplinární pravomoc čestná rada. Kontrolní činnost v rámci komory vykonává kontrolní komise.

Podmínky k výkonu soukromé praxe členů České lékařské komory, k výkonu funkce odborných zástupců, vedoucích lékařů a primářů v nestátních zdravotnických zařízeních a lektora v lékařské praxi upravuje tzv. Licenční řád.

Licenční řád (Stavovský předpis č. 11) je jedním z předpisů České lékařské komory, ten, který je relevantní pro stanovení podmínek výkonu soukromé praxe. Tento řád stanovuje podmínky pro získání osvědčení k výkonu soukromé praxe a k výkonu dalších funkcí lékařů ve zdravotnických zařízeních, výkon jejich činností je vázán na vydání osvědčení neboli licence, kterou vydává představenstvo České lékařské komory. Aby mohlo dojít k **vydání licence**, je nutné předložit: žádost o vydání licence komory, doklady o dosaženém vzdělání, potvrzení o délce praxe (tj. zápis v atestačním indexu nebo písemné potvrzení zaměstnavatele, ve výjimečných případech lze tyto doklady nahradit čestným prohlášením žadatele), pro výkon samostatné praxe, pro výkon funkce odborného zástupce, pro poskytování poradenských služeb a pro výkon vedoucího lékaře a primáře ve zdravotnickém zařízení jsou nutné doklady o účasti v systému celoživotního vzdělávání lékařů, které lze ve výjimečných případech nahradit čestným prohlášením žadatele, potvrzení kanceláře sdružení komory, kde je registrován, o úhradě členských příspěvků

Výše uvedený právní předpis rovněž upravuje důvody zániku neboli okolnosti vedoucí k odebrání licence. Platnost licence zaniká písemným oznámením lékaře o vystoupení z komory, na základě pravomocného rozhodnutí o vyloučení z komory, lékaři, kterému byla omezena způsobilost k právním úkonům, nebo který byl této způsobilosti zbaven, a to dnem, kdy rozhodnutí v této věci nabylo právní moci, při přerušení činnosti, pro kterou byla licence vydána, pokud tato činnost nebyla v průběhu posledních šesti let alespoň dva roky soustavně vykonávána (v případě pochybností rozhodne představenstvo komory), rozhodnutím představenstva komory v případě, kdy se prokázalo, že licence byla vydána na základě nepravdivých údajů, smrtí lékaře, uplynutím doby, na kterou byla licence vydána, dále pak může představenstvo komory z důvodů, které jsou uvedeny v licenčním řádu, lékaři licenci odejmout, a to za např. hrubé porušení povinností, opakované užití návykových látek, zneužití postavení atd. O vydání licence žádá lékař prostřednictvím kanceláře nebo pověřeného člena představenstva obvodního sdružení komory v jehož seznamu je zapsán.

V případě, že lékař, stomatolog nebo lékárník hodlá vykonávat činnost jako osoba samostatně výdělečně činná, musí splňovat ještě další podmínky obsažené v zákonu č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních (v platném znění).

Tento zákon vymezuje, jakou zdravotní péči lze v těchto nestátních zařízeních poskytovat (např. poradenskou, ošetrovatelskou, diagnostickou, preventivní, ambulanci nebo ústavni). Základní podmínka poskytování zdravotní péče je dána personálním, věcným a technickým zázemím, kterým musí být nestátní zařízení vybaveno pro druh a rozsah jím poskytované zdravotní péče. Dále tento zákon definuje, kdo je oprávněn vykonávat zdravotní péči, a to v takovém rozsahu a takovým způsobem, který odpovídá odborné způsobilosti daného lékaře.

Druh a rozsah zdravotní péče je stanoven v rozhodnutí o registraci. Toto rozhodnutí vydává krajský úřad příslušný podle místa provozování nestátního zařízení, Magistrát hlavního města Prahy nebo Ministerstvo zdravotnictví České republiky. Touto registrací

vzniká oprávnění k provozování nestátního zařízení. K vydání této registrace je nutné, aby fyzická osoba, která o tuto registraci žádá, byla plně způsobilá k právním úkonům, bezúhonná a měla odbornou způsobilost, která odpovídá druhu a rozsahu zdravotní péče poskytované nestátním zařízením. Náležitosti nutné k podání žádosti:

- jméno, trvalý pobyt, rodné číslo,
- osvědčení profesní organizace (Komory), je-li zřízena,
- souhlas orgánu příslušného k registraci s personálním a věcným vybavením, s druhem a rozsahem zdravotní péče,
- doklad o odborné způsobilosti,
- výpis z rejstříku trestů ne starší tří měsíců.

Součástí zákona č.160/1992 Sb. jsou také podmínky, za kterých dochází ke změně a zrušení registrace a dále pak sankce za porušení povinnosti vyplývající z tohoto zákona, povinnost pojištění odpovědnosti za škodu a zásady odbornosti poskytované praxe.

OSVČ lékaři, stomatologové, lékárníci - cizinci

Soukromými lékaři, stomatology a lékárníky se při splnění výše uvedených podmínek mohou stát i cizinci. Pro výkon jejich činnosti jsou však stanoveny v zákoně o lékařských povoláních podmínky, za kterých mohou cizí státní příslušníci vykonávat lékařská povolání v České republice. Vždy se rozlišuje, zda zdravotnický pracovník je příslušníkem členského státu EU - jim naroveň jsou postaveni i státní příslušníci smluvního státu „Dohody o evropském hospodářském prostoru“ a občané Švýcarské konfederace, nebo zda je státním příslušníkem jiných než členských států.

Podle § 25 zákona o lékařských povoláních je uznávacím orgánem ministerstvo zdravotnictví. § 26 stanoví základní podmínky způsobilosti k výkonu povolání, jimiž jsou:

- a) odborná způsobilost - tj. získání formální kvalifikace v jiném členském státě,
- b) zdravotní způsobilost - tj. předložení dokladu o zdravotní způsobilosti požadovaného v členském státě původu; doklad nesmí být starší než 90 dnů,
- c) bezúhonnost - tj. výpis z rejstříku trestů nebo osvědčení vydané příslušným orgánem členského státu původu.

Specializovanou způsobilost, podle § 27 odst. 2 zákona o lékařských povoláních, má státní příslušník členského státu, který vykonával činnost v členském státě v délce, která odpovídá doplňující odborné praxi podle příslušného vzdělávacího programu.

Pro lékařská povolání je rovněž nezbytným předpokladem pro činnost v ČR i ověření znalosti českého jazyka, a to schopností se vyjadřovat v nezbytném rozsahu pro výkon zdravotnického povolání. Ověření provádí ministerstvo zdravotnictví. Stejně tak se postupuje i u osob, které studovaly na českých vysokých školách, ale studium absolvovaly v jiném jazyce než českém.

V případě osob z jiných než členských států Unie, které hodlají vykonávat zdravotnická povolání v ČR, je kromě výše uvedených podmínek včetně ověření znalosti českého jazyka, rovněž nezbytným předpokladem předložení nostrifikovaných dokladů o vzdělání a úspěšné složení aprobační zkoušky před zkušební komisí. Komise je složena z odborníků a zástupců profesních organizací a je jmenována ministrem zdravotnictví. Aprobační zkoušku lze opakovat nejvýše dvakrát.

Auditoři

Další samostatně výdělečnou činností, která je vázána na členství v profesní komoře, jsou auditoři. Právně je jejich činnost upravena zákonem č. 254/2000 Sb., o auditorech (v platném znění). Auditorské služby podle tohoto zákona je oprávněn poskytovat auditor a auditorská společnost. Podle § 2 odst. 1 zákona o auditorech, auditorskými službami se rozumí:

- a) ověřování účetních závěrek nebo konsolidovaných účetních závěrek a výročních zpráv nebo konsolidovaných výročních zpráv 1a) (dále jen "audit"),
- b) ověřování dalších skutečností podle zvláštních právních předpisů,
- c) ověřování jiných ekonomických informací v rozsahu stanoveném smlouvou.

Podmínky pro výkon profese auditora jsou taxativně uvedeny v § 2 odst. 3 zákona o auditorech. Podle tohoto právního ustanovení se auditorem může stát ten, kdo je zapsán v seznamu auditorů vedeném komorou a kdo splňuje další podmínky stanovené v § 3 odst. 1:

- získal vysokoškolské vzdělání v rámci magisterského studijního programu,
- je plně způsobilý k právním úkonům,
- je bezúhonný,
- pracoval po dobu alespoň 3 let jako asistent auditora zapsaný v seznamu asistentů auditora vedeném Komorou auditorů České republiky,
- není v pracovním poměru nebo obdobném poměru, s výjimkou pracovního poměru vysokoškolského učitele nebo pracovního poměru u auditora nebo u auditorské společnosti,
- nevykonává činnost neslučitelnou s poskytováním auditorských služeb,
- složil auditorskou zkoušku,
- nebyl vyškrtnut ze seznamu auditorů v souvislosti s uložením kárného opatření nebo po uplynutí 3 let ode dne vyškrtnutí auditora nebo auditorské společnosti z příslušného seznamu,
- uhradil poplatek ve výši stanovené Komorou nepřevyšující částku 5 000,- Kč.

Pro zapsání do seznamu auditorů je třeba doložit některé doklady, a to písemnou žádost žadatele o zápis do seznamu auditorů vedeného KA ČR, výpis z rejstříku trestů - ne starší 3 měsíců při podání žádosti o zápis, vyplněný dotazník auditora, potvrzený Přehled fází řízené praxe asistenta auditora, doklad o zaplacení zápisného ve výši 3 000,- Kč, doklad o zaplacení příspěvku na činnost 2 600,- Kč

Žadatel skládá slib do rukou prezidenta nebo viceprezidenta. Komora je povinna provést zápis nového auditora do seznamu auditorů a vydat o tom osvědčení. Při poskytování auditorských služeb je auditor nezávislý a je vázán pouze právními předpisy a rovněž je povinen dodržovat auditorské směrnice a profesní předpisy vydané Komorou.

Oprávnění k poskytování auditorských služeb zaniká vyškrtnutím ze seznamu auditorů v případě, že auditor zemřel nebo byl prohlášen pravomocným rozhodnutím soudu za mrtvého nebo byl zbaven způsobilosti k právním úkonům či jeho způsobilost k právním úkonům byla omezena nebo mu bylo uloženo kárné opatření vyškrtnutí ze seznamu auditorů či ze seznamu auditorských společností. Oprávnění k poskytování auditorských služeb rovněž zaniká v případě, že na auditora byl prohlášen konkurz, povoleno vyrovnání nebo zamítnut návrh na prohlášení konkurzu proto, že jeho majetek nepostačuje k úhradě nákladů konkurzu. V takovémto případě je auditor vyškrtnut ze seznamu auditorů nebo ze seznamu auditorských společností ke dni právní moci rozhodnutí o prohlášení konkurzu, o povolení vyrovnání nebo o zamítnutí návrhu na prohlášení konkurzu. K vyškrtnutí dojde rovněž na základě podání písemné žádosti auditora o vyškrtnutí ze seznamu auditorů nebo ze seznamu auditorských společností opatřenou ověřeným podpisem. Komora jej vyškrtne ze seznamu uplynutím kalendářního měsíce následujícího po měsíci, ve kterém jí byla žádost o vyškrtnutí ze seznamu doručena.

Komora auditorů České republiky je samosprávnou profesní organizací, která vede seznamy auditorů a seznamy auditorských společností, eviduje asistenty auditora, organizuje auditorské zkoušky nebo rozdílové auditorské zkoušky, navrhuje a jmenuje polovinu členů zkušební komise (druhou polovinu jmenuje Ministerstvo financí ČR), vydává osvědčení o vykonání auditorské zkoušky nebo rozdílové auditorské zkoušky. Dále vydává osvědčení o zápisu do seznamu auditorů a do seznamu auditorských společností, dohlíží na řádné

poskytování auditorských služeb, vydává národní auditorské směrnice v souladu s obecně závaznými právními předpisy a mezinárodními auditorskými standardy, vydává profesní předpisy Komory, zejména Statut, Jednací řád sněmu, Volební řád, Příspěvkový řád, Kárný řád, Etický kodex, Směrnici pro kontinuální profesní vzdělávání auditorů a zveřejňuje seznamy auditorů a auditorských společností zapsaných v seznamech Komory. V pravomoci komory je i rozhodovat o pozastavení auditorské činnosti nebo o vyškrtnutí ze seznamu auditorů nebo auditorských společností. Komora rovněž organizuje praegradační a postgradační vzdělávací akce, vydává odborné příručky pro auditory, spolupracuje s tuzemskými i zahraničními profesními organizacemi a s institucemi státní správy a je aktivním členem mezinárodních profesních organizací IFAC a FEE.³⁵

Auditoři - cizinci

Při splnění všech podmínek jako v případě tuzemských občanů Komora do seznamu auditorů zapíše také občana jiného než členského státu Evropské unie pokud prokáže, že je oprávněn poskytovat auditorské služby ve státě, s nímž Česká republika uzavřela mezinárodní smlouvu, která ji zavazuje zajistit auditorům tohoto státu přístup k poskytování auditorských služeb a usazeného auditora. Usazeným auditorem je podle § 13c zákona o auditorech státní příslušník členského státu, který získal odbornou kvalifikaci k poskytování auditorských služeb v jiném členském státě, pokud tento stát požaduje pro poskytování těchto služeb odbornou kvalifikaci nebo poskytoval po dobu 2 let během bezprostředně předcházejících 10 let auditorské služby v jiném státě, pokud tento stát nepožaduje pro poskytování těchto služeb odbornou kvalifikaci. Žádost se podává v českém jazyce a obsahuje jméno a příjmení auditora, rodné číslo a, nebylo-li přiděleno, datum narození, adresu místa trvalého pobytu a dále místo podnikání včetně všech států, ve kterých poskytuje auditorské služby a dobu jejich poskytování, dále pak obchodní firmu, je-li odlišná od jména a příjmení žadatele, identifikační číslo, bylo-li přiděleno, státní příslušnost, způsob poskytování auditorských služeb a adresu pro doručování na území České republiky. Žadatele, který podal žádost, prokázal splnění kvalifikačních předpokladů předložením stanovených dokladů a složil rozdílovou auditorskou zkoušku, Komora bezodkladně zapíše do seznamu auditorů a vydá žadateli osvědčení o zápisu.

Daňoví poradci

Profese a činnost daňových poradců je upravena zákonem č.523/1992 Sb., o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců České republiky. Tento zákon upravuje poskytování právní pomoci a finančně ekonomických rad ve věcech daní, odvodů, poplatků, jakož i ve věcech, které s daněmi přímo souvisejí (dále jen "daňové poradenství").

Daňovým poradcem jsou dle tohoto zákona pouze fyzické osoby, které jsou zapsány v seznamu Komory daňových poradců. Tento seznam je veřejnou listinou a je k nahlédnutí u Komory daňových poradců v jejím sídle v Brně. Komora daňových poradců České republiky je členem evropského profesního sdružení daňových poradců Confederation Fiscale Européenne.

Členství v Komoře je pro všechny daňové poradce povinné. Komora rozhoduje ve věcech oprávnění k výkonu daňového poradenství, komora chrání a prosazuje oprávněné zájmy daňových poradců a vytváří předpoklady pro zvyšování kvalifikace a profesionální úroveň. V její pravomoci je i rozhodovat o disciplinárních opatřeních při závažném nebo opětovném porušení povinností daňového poradce daných zákonem.

Právo vykonávat daňové poradenství nabývá fyzická osoba dnem zápisu do seznamu nebo registrace v seznamu. K tomuto dni se vydá daňovému poradci osvědčení o zápisu do

³⁵ <http://www.kacr.cz/index.htm>

seznamu nebo osvědčení o registraci v seznamu (dále jen "osvědčení"). Povinnost komory zapsat fyzickou osobu do seznamu je vázaná na složení kvalifikační zkoušky. Tuto zkoušku je fyzická osoba oprávněna skládat při splnění zákonem stanovených podmínek, a to že:

- má způsobilost k právním úkonům,
- je bezúhonná,
- nevykonává zaměstnání, funkci nebo činnost, vedle nichž zvláštní předpis nepřipouští podnikání,
- nemá pracovní, služební nebo jiný obdobný poměr ke státnímu orgánu nebo orgánu územní samosprávy, do jehož působnosti patří kontrola a rozhodování ve věcech daní,
- má ukončené úplné střední vzdělání,
- nebyla v posledních pěti letech před podáním žádosti o vykonání kvalifikační zkoušky vyškrtuta ze seznamu daňových poradců disciplinárním opatřením.

Činnost daňového poradce zaniká vyškrtnutím ze seznamu daňových poradců. Komora vyškrtne ze seznamu daňového poradce, jestliže písemně požádal o vyškrtnutí ze seznamu, nevykonává-li déle než tři roky daňové poradenství, bylo mu uloženo disciplinární opatření vyškrtnutím ze seznamu, jestliže pozbyl zákonem stanovené předpoklady pro výkon činnosti daňového poradce nebo jestliže daňový poradce zemřel nebo byl prohlášen za mrtvého. Komora může vyškrtnout ze seznamu daňového poradce, jestliže byl pravomocně odsouzen za jiný úmyslný trestný čin, než který je uveden v § 5 odst. 2 písm. b) zákona o daňovém poradenství. Při interpretaci tohoto právního ustanovení by se mohlo jednat prakticky o jakýkoliv úmyslný trestný čin.

Daňový poradce - cizinec

Daňové poradenství může v České republice poskytovat za podmínek stanovených v § 8a zákona o daňovém poradenství též státní příslušník členského státu Evropské unie (dále jen "členský stát"), a to buď soustavně jako usazený daňový poradce, kterého komora zapsala do seznamu, nebo dočasně nebo příležitostně jako hostující daňový poradce, kterého komora zaregistrovala v seznamu. Činnost usazeného daňového poradce nebo hostujícího daňového poradce na území České republiky se řídí právním řádem České republiky. Na hostujícího daňového poradce se obdobně vztahují též stanovy a jiné řady vydávané komorou.

Advokáti

Povolání advokátů je upraveno zákonem č. 85/1996 Sb., o advokacii (v platném znění). Také pro toto povolání je nezbytným předpokladem členství v České advokátní komoře.

Česká advokátní komora (ČAK) je největší právnickou profesní organizací v České republice. Její sídlo je v Praze, pobočka je v Brně. Vykonává samosprávu advokacie a jako taková chrání a garantuje kvalitu právních služeb poskytovaných advokáty. Advokátem je podle ustanovení § 4 zákona o advokacii osoba, která je zapsána v seznamu advokátů vedeném Českou advokátní komorou. Do seznamu advokátů zapíše Komora každého, kdo splňuje podmínky uvedené v § 5 zákona, tedy osobu, která:

- má plnou způsobilost k právním úkonům,
- získala vysokoškolské vzdělání v rámci magisterského studijního programu v oblasti práva studiem na vysoké škole,
- vykonávala po dobu alespoň 3 let právní praxi jako advokátní koncipient,
- je bezúhonná,
- nebylo jí uloženo kárné opatření vyškrtnutím ze seznamu advokátů,
- nebyla vyškrtuta ze seznamu advokátů nebo uplynula-li od vyškrtnutí doba 5 let,

- není v pracovním nebo jiném obdobném poměru, s výjimkou pracovního poměru vysokoškolského učitele, ani nevykonává jinou činnost neslučitelnou s výkonem advokacie,
- složila advokátní zkoušku.

Stejně tak jako v Komoře auditorů, i zde se skládá slib do rukou předsedy Komory, tento po splnění výše uvedených podmínek, vydá advokátovi, který byl zapsán do seznamu advokátů, po uhrazení poplatku, což je částka nepřevyšující 5 000,- Kč, osvědčení o zápisu do seznamu advokátů, v tomto osvědčení je uveden i rozsah poskytování právních služeb.

Činnost advokáta zaniká vyškrtnutím ze seznamu advokátů. Ze seznamu advokátů vyškrtne komora podle § 7a § 7b a § 8 toho, kdo zemřel nebo byl prohlášen za mrtvého, byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo tu osobu, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena. Činnost advokáta rovněž zaniká na základě písemné žádosti Komoře o vyškrtnutí ze seznamu advokátů opatřené úředně ověřeným podpisem. Dalšími způsoby vyškrtnutí ze seznamu advokátů je v případě, že advokátovi bylo uloženo kárné opatření nebo vůči němu byl prohlášen konkurz, povoleno vyrovnání nebo zamítnut návrh na prohlášení konkursu proto, že jeho majetek nepostačuje k úhradě nákladů konkursu.

Ze seznamu advokátů vyškrtne Komora také toho, kdo byl zapsán do seznamu advokátů, ačkoliv nespĺňuje některou z podmínek v tomto zákoně uvedených, kdo byl pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin spáchaný v souvislosti s výkonem advokacie, kdo byl pravomocně odsouzen za jiný úmyslný trestný čin, než je uveden v písmenu b), nebo kdo byl za trestný čin uvedený v písmenu b) odsouzen k jinému trestu než nepodmíněnému trestu odnětí svobody, pokud tato trestná činnost ohrožuje důvěru v řádný výkon advokacie, kdo je v prodlení se zaplacením příspěvku na činnost Komory delším než šest měsíců a příspěvek nezaplatil ani do jednoho měsíce poté, co byl k tomu Komorou vyzván s poučením o následcích nezaplacení. O tomto vyškrtnutí může Komora jednat pouze do jednoho roku ode dne, kdy se o nesplnění podmínky pro zápis do seznamu advokátů dozvěděla. Poté co Komora rozhodne, je daný advokát bez odkladů, avšak nejpozději do jednoho měsíce, ze seznamu vyškrtnut.

Advokát - cizinec

Právní služby jsou na území České republiky oprávněni poskytovat za podmínek stanovených zákonem o advokacii a způsobem v něm uvedeným i fyzické osoby, které jsou státními příslušníky některého z členských států Evropské unie nebo členských států Dohody o evropském hospodářském prostoru a které v tomto státě získaly oprávnění poskytovat právní služby (dále jen "domovský stát") pod profesním označením svého domovského státu oznámeným ve sdělení ministerstva spravedlnosti vyhlášeném ve Sbírce zákonů (dále jen "evropský advokát").

Podle § 5a zákona o advokacii Komora zapíše na základě písemné žádosti po složení slibu do seznamu advokátů každého, kdo splňuje zákonem stanovené podmínky a prokáže, že je oprávněn poskytovat právní služby v jiném státě za podmínek slučitelných s tímto zákonem a složí uznávací zkoušku. Advokát, který byl zapsán do seznamu advokátů podle odstavce 1, je oprávněn poskytovat právní služby pouze v oblasti práva státu, v němž získal oprávnění k poskytování právních služeb, a v oblasti práva mezinárodního.

Podle § 5b zákona o advokacii Komora zapíše na základě písemné žádosti po složení slibu do seznamu advokátů evropského advokáta, který splňuje zákonem stanovené podmínky a který prokáže, že poskytoval v České republice bez podstatnějších přerušení právní služby jako usazený evropský advokát po dobu alespoň tři let, právní služby poskytoval v oblasti práva České republiky.

Komora rovněž podle ustanovení § 5c zákona o advokacii zapíše na základě písemné žádosti po složení slibu do seznamu advokátů státního příslušníka některého z členských států

Evropské unie nebo členských států Dohody o evropském hospodářském prostoru, který splňuje zákonem stanovené podmínky a který prokáže, že splnil podmínky profesního vzdělání a praxe stanovené v tomto státě k získání oprávnění k poskytování právních služeb pod profesním označením „evropský advokát“ a složí zkoušku způsobilosti.

Notáři

Rovněž povolání notáře patří mezi tzv. „svobodná povolání“, pro jejichž činnost je nezbytné členství v profesní organizaci. Činnost notáře a Notářské komory upravuje zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (v platném znění), dále notářský řád.

Notářská komora sdružuje všechny notáře se sídlem v jejím obvodu. Notář se stává členem notářské komory dnem jeho jmenování notářem. Notářská komora se zřizuje v obvodu každého krajského soudu a v obvodu městského soudu v Praze. Obvody a sídla notářských komor se shodují s obvody a sídly krajských soudů. Notářská komora má statut právnické osoby. Její příjmy se skládají z členských příspěvků, darů a jiných příjmů. Členské příspěvky jsou notáři povinni platit, a to ve výši, kterou stanoví Kolegium notářů. Komora vede centrální evidenci závětí, v níž se evidují závěti, listiny o vydědění a listiny o odvolání těchto úkonů, které byly sepsány notářským zápisem nebo které notář přijal do úschovy. Dalším úkolem komory je vedení Rejstříku zástav,³⁶ což je neveřejný seznam v elektronické podobě, který vede, provozuje a spravuje Komora.

Povolání notáře, jak vyplývá z notářského řádu, má určitá specifika, poněkud odlišná od výše uvedených povolání. Jak je uvedeno níže, povolání notáře vzniká jmenováním, jeho činnost je stanovena na určitém území a notářem může být pouze občan České republiky.

Podle § 1 notářského řádu, notář je fyzická osoba splňující předpoklady podle tohoto zákona, kterou stát pověřil notářským úřadem. Notářským úřadem se rozumí soubor pravomocí k notářské a další činnosti stanovené zákonem (dále jen "činnost notáře") trvale spojený s místem výkonu této činnosti.

V § 2 notářského řádu je pak definována notářská činnost. Tou se rozumí sepsování veřejných listin o právních úkonech, osvědčování právně významných skutečností a prohlášení, přijímání listin do úschovy a dále přijímání peněz a listin do úschovy za účelem jejich vydání dalším osobám.

Vedle této činnosti notářský řád umožňuje notářům poskytovat právní pomoc, a to:

- poskytovat právní porady, zastupovat v jednání s fyzickými a právnickými osobami, se státními nebo jinými orgány a též ve správním řízení a v občanském soudním řízení v řízeních podle části páté občanského soudního řádu a v řízeních podle § 175a až 200e občanského soudního řádu s výjimkou řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, řízení o osvojení, řízení o povolení uzavřít manželství a řízení o dědictví, v němž vykonává činnost podle zvláštního předpisu (§ 38 občanského soudního řádu) a sepsovat listiny.

Notář rovněž může vykonávat správu majetku a zastupovat v této souvislosti a také může vykonávat funkci správce konkurzní podstaty, zvláštního správce, zástupce správce nebo vyrovnacího správce v řízení konkurzním a vyrovnacím.

Činnost notáře vykonává notář za úplatu. Notářský řád stanoví inkompatibilitu jeho činnosti s jinou výdělečnou činností (mimo správy vlastního majetku). Notář však může i za úplatu vykonávat činnost vědeckou, publikační, pedagogickou, tlumočnickou, znaleckou a uměleckou.

³⁶ Rejstřík zástav obsahuje označení zástavy, výši a právní důvod zajišťované pohledávky, dlužníka, zástavce a věřitele, dále den vzniku a právní důvod zástavního práva a datum a čas zápisu.

Podle § 7 notářského řádu, notářem může být jmenován občan České republiky, který:

- a) má plnou způsobilost k právním úkonům,
- b) získal úplné vysokoškolské vzdělání na právnické fakultě vysoké školy se sídlem v České republice,
- c) je bezúhonný,
- d) vykonal alespoň pětiletou notářskou praxi a
- e) složil notářskou zkoušku.

Notáře jmenuje ministr na návrh Komory do notářského úřadu. Počet notářských úřadů v obvodu každého okresního soudu ustanoví ministr po vyjádření Komory. Notářský úřad zřizuje a ruší ministr po vyjádření Komory. Notářský úřad je určen jménem a příjmením notáře v rámci okresního soudu. Sídlem notářského úřadu je sídlo okresního soudu, v jehož obvodu byl zřízen. Se souhlasem příslušné notářské komory může notář změnit sídlo notářského úřadu v rámci obvodu okresního soudu. Notářský úřad lze zrušit jen tehdy, jestliže notář jmenovaný do notářského úřadu byl odvolán nebo zemřel.

Obsazování (event. zřizování nového) notářského úřadu se děje na základě výsledků konkurzu, který vyhláší a organizuje Komora. Ta zařadí do konkurzu na základě přihlášky každého, kdo splňuje předpoklady stanovené pro výkon povolání notáře.

Pokud dotyčná osoba splní výše uvedené požadavky, je na návrh Komory jmenována ministrem do notářského úřadu. Aby mohla zahájit činnost v úřadu, je nutné splnit ještě pořízení úředního razítka notáře, uzavření smlouvy o pojištění odpovědnosti za škodu, která by mohla vzniknout v souvislosti s touto činností, a složení slibu do rukou ministra.

Notáře odvolává ministr z důvodů uvedených v § 11 notářského řádu, a to z následujících důvodů:

- na vlastní žádost notáře,
- jestliže notář odmítl složit slib,
- ke dni 31. prosince kalendářního roku, v němž notář dosáhne 70 let,
- jestliže notář pozbyl státní občanství České republiky,
- jestliže notář byl zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo byla tato způsobilost omezena,
- jestliže notář byl odsouzen pro úmyslný trestný čin nebo pro trestný čin spáchaný v souvislosti s činností notáře,
- jestliže zaniklo jeho pojištění odpovědnosti za škodu a notář ho i přes upozornění notářské komory ve stanovené lhůtě neobnoví,
- jestliže notář tři měsíce po složení slibu bez vážných důvodů nezačne vykonávat činnost notáře,
- jestliže pravomocným rozhodnutím kárné komise bylo zjištěno, že jeho zdravotní stav mu trvale neumožňuje řádně vykonávat činnost notáře.

Notáři - cizí státní příslušníci

Vzhledem k podmínce občanství České republiky, nemůže občan jiného státu, který není občanem ČR, povolání notáře v naší republice vykonávat.

Autorizovaní architekti a autorizovaní inženýři a technici činní ve výstavbě

Autorizovaní architekti, autorizovaní inženýři a technici činní ve výstavbě představují zvláštní skupinu OSVČ, která je sdružena ve stavovské profesní organizaci, a vlastní autorizace je zvláštní podmínkou provozování živnosti podle příslušných právních ustanovení živnostenského zákona.

Jejich právní postavení je upraveno zákonem č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných

ve výstavbě (v platném znění). Tento právní předpis upravuje postavení, práva a povinnosti autorizovaných architektů, autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, způsob a podmínky udělování autorizace, vznik, pravomoc a působnost České komory architektů a České komory autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě (dále jen "Komora") a podmínky pro výkon vybraných činností ve výstavbě v souladu s právem Evropských společenství.

Česká komora architektů je samosprávným profesním sdružením. Byla zřízena na základě zákona č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, ve znění pozdějších předpisů, jako subjekt veřejného práva se sídlem v Praze a s působností pro Českou republiku. Česká komora architektů nese odpovědnost za odborný a etický výkon profese architektů v ČR. Mezi její hlavní činnosti patří vedení seznamu autorizovaných a registrovaných architektů, vydávání profesních předpisů (vnitřních řádů a profesních dokumentů) a provádění disciplinárního dohledu nad řádným výkonem povolání včetně případného disciplinárního řízení, spolupodílení se na pojišťování architektů, vydávání informačních podkladů a pomůcek pro činnost architektů, spolupráce s vysokými školami architektury na sblížení tuzemských standardů vzdělání se standardy EU, spolupráce s Parlamentem, vládou a s ústředními orgány státní správy, zejména s ministerstvem pro místní rozvoj, ministerstvem životního prostředí a ministerstvem kultury na přípravě některých obecně závazných předpisů. Dále spolupracuje s dalšími orgány státní správy na všech úrovních a také s orgány územní samosprávy krajů a obcí.

Autorizace je zvláštní podmínkou provozování živnosti podle příslušných právních ustanovení živnostenského zákona. Autorizací se rozumí oprávnění fyzických osob k výkonu odborných činností ve výstavbě. Autorizace v příslušném oboru, popřípadě specializace opravňuje k výkonu vybraných činností ve výstavbě. Autorizace není podmínkou pro výkon činností občany EU uvedených v části šesté z. č. 360/1992 Sb., v platném znění.

Právnícké a fyzické osoby podnikající podle obchodního zákoníku mohou vykonávat vybrané činnosti ve výstavbě pouze tehdy, zajišťují-li výkon těchto činností autorizovanými osobami pokud zákon č. 360/1992 Sb. nestanoví jinak.

Subjekty podle výše uvedeného právního předpisu (autorizovaný architekt, autorizovaný inženýr a autorizovaný technik činný ve výstavbě) a předmět jejich činností jsou vymezeny v § 4 - 6 zákona.

K tomu, aby se výše uvedený subjekt stal členem Komory, je třeba jeho autorizace. Tuto autorizaci provádí Komora podle § 7 - 9 výše uvedeného zákona. Autorizaci udělí na základě písemné žádosti Komora tomu, kdo:

- je občanem České republiky nebo je státním příslušníkem jiného členského státu Evropské unie,
- je plně způsobilý k právním úkonům,
- je bezúhonný,
- získal požadované vzdělání,
- vykonal odbornou praxi v předepsané délce,
- úspěšně složil zkoušku odborné způsobilosti,
- složil předepsaný slib.

Autorizace se uděluje ke dni složení předepsaného slibu. Autorizace zaniká, je odejmuta nebo pozastavena v případech uvedených v § 10 - 11 zákona.

Autorizace zaniká, jestliže autorizovaná osoba zemře nebo je prohlášena za mrtvou. Komora odejme autorizaci tomu, kdo byl zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost k právním úkonům byla omezena, komu bylo Komorou uloženo disciplinární opatření odejmutí autorizace, komu byla autorizace udělena na podkladě nesprávných nebo

neúplných údajů a tomu, kdo se písemně vzdá autorizace. Komora vyškrtne osobu, jejíž autorizace zanikla nebo které byla autorizace odejmuta ze seznamu autorizovaných osob.

Komora pozastaví autorizaci autorizované osobě na dobu výkonu trestu odnětí svobody, ke kterému byla odsouzena za trestný čin spáchaný v souvislosti s výkonem činnosti, pro kterou jí byla autorizace udělena, na dobu trvání trestu zákazu výkonu činnosti autorizované osoby, na dobu trvání disciplinárního opatření, jímž byla pozastavena autorizace, nebo pokud o to autorizovaná osoba písemně požádá. V pravomoci Komory je rovněž pozastavení autorizace, bylo-li proti autorizované osobě v souvislosti s výkonem její činnosti zahájeno trestní řízení pro trestný čin, a to až do vynesení pravomocného rozhodnutí nebo bylo-li zahájeno řízení o její způsobilosti k právním úkonům, a to až do pravomocného rozhodnutí, kterým toto řízení končí nebo jestliže autorizovaná osoba po dobu nejméně pět let nevykonávala činnost, pro kterou jí byla autorizace udělena, a to až do přezkoušení odborné způsobilosti podle § 7 odst. 1 písm. f) zákona. O pozastavení autorizace učiní Komora záznam do seznamu autorizovaných osob.

Mezi povinnosti autorizovaných osob patří oznamovací povinnost, tj. oznámit Komoře do 15 dnů všechny skutečnosti, které mají vliv na odejmutí nebo pozastavení autorizace. Opomenutí má za následek disciplinární řízení.

Autorizovaní architekti a autorizovaní inženýři a technici činní ve výstavbě - cizinci

Zákon č. 360/1992 Sb. upravuje v hlavě VI. výkon činnosti cizích státních příslušníků zemí EU. Vybrané činnosti ve výstavbě (dále jen "vybraná činnost") mohou v České republice vykonávat i státní příslušníci členských států Evropské unie (dále jen "členský stát"), kteří získali potřebnou kvalifikaci k vybrané činnosti v jiném členském státě. Vybranou činnost mohou vykonávat buď jako usazení architekti, usazení inženýři a usazení technici činní ve výstavbě (dále jen "usazené osoby" - tj. osoby, které na území České republiky vykonávají soustavnou vybranou činnost nebo na území České republiky mají podnik nebo organizační složku) nebo jako hostující architekti, hostující inženýři a hostující technici činní ve výstavbě (dále jen "hostující osoby", tj. osoby usazené na území jiného členského státu a na území České republiky vykonávající vybranou činnost dočasně nebo příležitostně).

Aby mohly výše uvedené osoby vykonávat činnost v ČR, je třeba, aby splňovaly kvalifikační předpoklady, které posuzuje Komora, a předložily Komoře doklad o pojištění - osvědčení vydávané pojišťovací subjekt v členském státě, ve kterém je uvedeno, že pojistitel vyhověl požadavkům platných právních předpisů v České republice, které se týkají podmínek a rozsahu pojištění.

Hostující osoby, které jsou registrovány u Komory, ale nejsou jejími členy, jsou povinny dodržovat ustanovení profesního a etického řádu, disciplinárního a smírčího řádu a soutěžního řádu příslušné Komory. Činnost usazených osob se řídí vnitřními předpisy příslušné Komory.

Činnost usazených osob nebo hostujících osob na území České republiky se řídí právními předpisy České republiky.

Veterinární lékaři

Mezi osoby samostatně výdělečně činné se řadí i převážná část veterinárních lékařů. Veterinární lékař, který vykonává na území České republiky veterinární léčebnou a preventivní činnost, musí být členem Komory (s výjimkou hostujícího veterinárního lékaře). Tato povinnost se nevztahuje na veterinárního lékaře, který vykonává veterinární léčebnou a preventivní činnost v oboru působnosti ministerstva obrany nebo ministerstva vnitra.

Komora je samosprávná, stavovská organizace se sídlem v Brně. Její postavení a činnost upravuje zákon č. 381/1991 Sb., o Komoře veterinárních lékařů České republiky, v platném znění.

Mezi její hlavní činnosti podle § 1 zákona č. 381/1991 Sb. patří: garantování odbornosti svých členů a potvrzování splnění podmínek k výkonu odborných veterinárních činností, prosazování a ochrana práv svých členů, vedení seznamu členů komory, vydávání potvrzení o délce členství v Komoře, spolupráce s komorami veterinárních lékařů nebo obdobnými právníckými osobami v členských státech Evropské unie, dohled nad tím, aby občan členského státu Evropské unie, který byl uznán způsobilým k výkonu veterinární léčebné a preventivní činnosti, si osvojil, případně prohloubil v rozsahu nezbytném pro její řádný výkon na území České republiky znalost českého jazyka.

Žádost o zapsání do Komory podává žadatel písemně a je podstatnou podmínkou pro přijetí do komory, aby žadatel prokázal odbornou způsobilost a byl plně způsobilý k právním úkonům. Představenstvo Komory do dvou měsíců zapíše žadatele do seznamu členů. Podle ustanovení § 6 odst. 1 zákona má člen komory právo žádat o udělení osvědčení o splnění podmínek pro výkon veterinární léčebné a preventivní činnosti, volit a být volen do orgánů Komory, využívat služby poskytované Komorou a zaměstnávat další veterinární lékaře, kteří jsou členy Komory.

V případě, že člen komory je podnikatelem, pak podle § 6 odst. 2 zákona je povinen:

- a) vykonávat své povolání odborně, v souladu s jeho etikou a způsobem stanoveným obecně závaznými právními předpisy,
- b) vést průkaznou evidenci o výkonu své odborné veterinární činnosti,
- c) vést předepsanou účetní evidenci,
- d) uzavřít pojistnou smlouvu v rozsahu stanoveném Komorou,
- e) řádně platit stanovené příspěvky,
- f) oznámit Komoře každou změnu podmínek, za nichž bylo vydáno osvědčení.

Osvědčení je průkazem odbornosti veterinárního lékaře. Komora jej vydává svému členovi na jeho žádost. Vystavuje jej představenstvo Komory v souladu se schváleným řádem pro udělování osvědčení do 30 dnů ode dne podání žádosti. Osvědčení má platnost po dobu, v něm uvedenou, nejdéle však 12 měsíců ode dne jeho vydání. V osvědčení je uvedeno, zda člen splňuje kvalifikační předpoklady pro výkon veterinární léčebné a preventivní činnosti, popřípadě zda vykonává na území České republiky veterinární léčebnou a preventivní činnost v souladu s právními předpisy.

Členství v komoře zaniká vyškrcnutím ze seznamu členů. V § 5 zákona je stanoven okruh případů, kdy představenstvo má právo vyškrcnout ze seznamu členů osobu, která písemně požádala o ukončení členství v komoře, nebo osobu, která zemřela nebo byla prohlášena za mrtvou, nebo byla zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jí byla způsobilost k právním úkonům omezena nebo byla pravomocně odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za trestný čin související s výkonem odborné veterinární činnosti nebo jí bylo čestnou radou uloženo disciplinární opatření.

Veterinární lékaři - cizinci

Ačkoliv to není výslovně v zákonu o veterinární komoře uvedeno, tento zákon de facto umožňuje (při splnění všech podmínek stanovených platnými právními předpisy) výkon činnosti veterinárního lékaře i cizincům. I pro ně je členství v komoře povinné. Výjimku tvoří ustanovení 5a zákona o veterinární komoře. Podle tohoto právního ustanovení veterinární lékař z členského státu Evropské unie, který je usazen na území některého členského státu Evropské unie a na území České republiky, hodlá vykonávat veterinární léčebnou a preventivní činnost dočasně nebo příležitostně ("hostující veterinární lékař"), nemusí být členem Komory (takovéto osoby mají prakticky stejná práva a povinnosti jako ostatní členové

veterinární komory). Hostující veterinární lékař je povinen Komoře předem oznámit výkon veterinární léčebné a preventivní činnosti na území České republiky. K oznámení hostující veterinární lékař přiloží potvrzení osvědčující, že vykonává veterinární léčebnou a preventivní činnost ve státě svého usazení v souladu s jeho právními předpisy, a osvědčení, že splňuje kvalifikační předpoklady pro výkon této veterinární činnosti; tyto doklady nesmí být starší 12 měsíců. Oznámení opravňuje hostujícího veterinárního lékaře k výkonu veterinární léčebné a preventivní činnosti v rámci podnikání po dobu uvedenou v oznámení, nejdéle však po dobu 2 měsíců. Komora informuje komoru veterinárních lékařů příslušného členského státu Evropské unie, v němž je hostující veterinární lékař usazen, o disciplinárním postihu, pokud ho této osobě uložila.

3.3.3 Výkon tvůrčí činnosti (umělecké profese)

Uměleckými profesemi rozumíme zejména činnost sochařů, malířů, restaurátorů, řezbářů, herců, zpěváků, kabaretních umělců apod. Takovéto činnosti bylo do jisté míry možno vykonávat jako tzv. svobodné povolání i v dobách před rokem 1989.

V současné době získávají umělci své zakázky zpravidla prostřednictvím specializovaných uměleckých agentur nebo v případě sochařských či malířských ev. dalších prací na základě výběrových řízení (konkurzů) vypisovaných zadavatelem zakázky.

Právní forma pro realizaci uměleckých činností není právním řádem stanovena, nicméně však nejobvyklejším způsobem je uzavření smlouvy o dílo podle § 536 a násl. obchodního zákoníku (zákon č. 513/1991 Sb. v platném znění).

Smlouvou o dílo se zhotovitel zavazuje k provedení určitého díla a objednatel se zavazuje k zaplacení ceny za jeho provedení. Dílem se rozumí především zhotovení určité věci, ale i její montáž, údržba, provedení dohodnuté opravy či úpravy nebo hmotně zachycený výsledek jiné činnosti. Cena musí být ve smlouvě dohodnuta nebo v ní musí být alespoň stanoven způsob jejího určení, ledaže z jednání o uzavření smlouvy vyplývá vůle stran uzavřít smlouvu i bez tohoto určení. Zhotovitel je povinen provést dílo na svůj náklad a na své nebezpečí ve sjednané době, jinak v době přiměřené s přihlédnutím k povaze díla. Nevyplývali ze smlouvy nebo z povahy díla něco jiného, může zhotovitel provést dílo ještě před sjednanou dobou. Při provádění díla postupuje zhotovitel samostatně a není při určení způsobu provedení díla vázán pokyny objednatele, ledaže se k jejich plnění výslovně zavázal. Jestliže ze smlouvy nevyplývá nic jiného, může zhotovitel dílo pověřit jeho provedením jinou osobu. V takovémto případě nese zhotovitel odpovědnost, jako by dílo prováděl sám.

Objednatel je povinen provedené dílo převzít.

3.4 Výkon jiných činností

Mezi osoby samostatně výdělečně činné lze počítat i další činnosti, které jsou vykonávány vlastním jménem, na vlastní odpovědnost a za účelem dosažení příjmu. Mezi tyto činnosti patří celé spektrum činností, mezi něž např. patří činnost znalců a tlumočnicků či výkonných sportovců a trenérů.

3.4.1 Znalci, tlumočníci

Jak znalci, tak i tlumočníci představují skupinu osob, která může tuto činnost vykonávat jako osoba samostatně výdělečně činná. Jejich právní postavení je upraveno zákonem č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících. Není bez zajímavosti, že tento téměř 40 let starý právní předpis nebyl nikdy novelizován. Účelem zákona je podle § 1 výše uvedeného právního předpisu zajištění řádného výkonu znalecké a tlumočnické činnosti v řízení před státními orgány a orgány, jakož i znalecké a tlumočnické činnosti prováděné v souvislosti s právními úkony občanů nebo organizací. Jak z tohoto vymezení vyplývá, jedná se o poměrně úzkou činnost, ostatní znalecké a tlumočnické služby je per analogia možno poskytovat podle jiných právních předpisů, především podle živnostenského zákona.

Podle zákona o znalcích a tlumočnících znaleckou a tlumočnickou činnost jako fyzické osoby vykonávají znalci a tlumočníci zapsaní do seznamu znalců a tlumočnicků.

Ve výjimečných případech (např. není k dispozici soudní tlumočník z nějakého v ČR prakticky nepoužívaného cizího jazyka) lze ustanovit znalcem či tlumočnickem i osobu nezapsanou do seznamu.

Znalce (tlumočníky) jmenuje pro jednotlivé obory (jazyky) ministr spravedlnosti nebo předseda krajského soudu v rozsahu, v němž je ministrem spravedlnosti k tomu pověřen.

Tlumočnickům pro jazyky jsou na roveň postaveni tlumočníci pro styk s osobami hluchoněnými. Jmenovat znalcem (tlumočnickem) lze toho, kdo:

- a) je českým státním občanem, v odůvodněných případech může ministr spravedlnosti prominout podmínku českého státního občanství,
- b) má potřebné znalosti a zkušenosti z oboru (jazyka), v němž má jako znalec (tlumočník) působit, především toho, kdo absolvoval speciální výuku pro znaleckou (tlumočnickou) činnost, jde-li o jmenování pro obor (jazyk), v němž je taková výuka zavedena,
- c) má takové osobní vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, že znaleckou (tlumočnickou) činnost může řádně vykonávat,
- d) se jmenováním souhlasí.

Znalcem (tlumočnickem) může být jmenována osoba, která o jmenování sama požádá, nebo na návrh na její jmenování podává její zaměstnavatel - především vysoké školy a vědecké instituce. Ty se na žádost ministra spravedlnosti, popřípadě předsedy krajského soudu rovněž vyjadřují, zda navrhovaný znalec (tlumočník) splňuje podmínky pro jmenování. Ke jmenování znalcem (tlumočnickem) dojde na základě výběru mezi osobami, které splňují podmínky pro jmenování. Znalec (tlumočník) je povinen složit slib do rukou toho, kdo jej jmenoval. Jmenování znalci (tlumočníci) se po složení slibu zapisují do seznamu znalců a tlumočnicků. Tyto seznamy vedou krajské soudy, v jejichž obvodu má znalec (tlumočník) trvalé bydliště. Ústřední seznam znalců a tlumočnicků vede ministerstvo spravedlnosti; seznam se zasílá krajským soudům. Seznamy znalců a tlumočnicků jsou veřejně přístupné.

Zákon o znalcích a tlumočnících ukládá osobám zapsaným v seznamech znalců a tlumočnicků řadu povinností. Jsou povinni vykonávat úkony osobně, řádně a ve stanovené lhůtě. Podává-li znalec posudek písemně, je povinen každé jeho vyhotovení podepsat a připojit otisk pečeti; stejnou povinnost má tlumočník u ověřovaných překladů. Znalci (tlumočníci) jsou povinni vést znalecký (tlumočnický) deník. Do deníku zapisují provedení všech posudků (tlumočnických úkonů), jejich předmět, pro koho byla činnost provedena, výši odměny a výloh a den jejich proplacení. Znalec (tlumočník) má za podání posudku (provedení překladu) právo na odměnu podle stanovených sazeb (pravděpodobně ministerstva financí). Odměna se stanoví podle stupně odbornosti potřebného k provedení úkonu a podle množství účelně vynaložené práce. Odměna se může přiměřeně krátit, jestliže úkon nebyl proveden řádně nebo ve stanovené lhůtě. Znalec (tlumočník) má dále právo na úhradu nákladů, které účelně vynaložil v souvislosti se znaleckým posudkem (tlumočnickým úkonem). Odměnu a náhradu nákladů je znalec (tlumočník) povinen vyúčtovat zároveň s podáním posudku (provedením tlumočnického úkonu). Její výši určí orgán, který ustanovil znalce (tlumočnicka). Krajský soud, v jehož seznamu je znalec (tlumočník) zapsán, dohlíží na úměrnost a úplnost účtovaných odměn občasnými kontrolami.

Odvolání znalce (tlumočnicka) je v pravomoci orgánu, který jej jmenoval. Ten zařídí jeho vyškrtnutí ze seznamu, jestliže znalec (tlumočník) požádá o své odvolání nebo se dodatečně ukáže, že nebyly splněny podmínky pro jeho jmenování anebo jestliže tyto podmínky odpadly nebo po jmenování nastaly skutečnosti, pro které znalec (tlumočník) nemůže svou činnost trvale vykonávat, nebo znalec (tlumočník) přes výstrahu neplní nebo porušuje své povinnosti.

Znalci, tlumočníci - cizinci

Zákon o znalcích a tlumočnících výslovně sice v podmínkách pro výkon této činnosti stanoví podmínku českého občanství, avšak podle § 4 odst. 2 zákona může v odůvodněných případech tedy vyplývá, že činnost znalce či tlumočnicka mohou vykonávat i cizinci.

3.4.2 Vrcholoví sportovci a trenéři

Mezi osoby samostatně výdělečně činné patří také vrcholoví sportovci a jejich trenéři.

Jejich činnost je upravena v zásadě dvojitým způsobem.

Někteří z nich provozují svou činnost jako sportovní činnost, a to dle příslušných ustanovení živnostenského zákona „na živnostenský list“. Zde je však třeba, aby měli plnou způsobilost k právním úkonům - tj. aby dosáhli věku 18 let.

Jiní sportovci, zejména ti, kterým ještě nebylo 18 let, uzavírají se sportovními kluby tzv. profesionální smlouvu, podle ustanovení § 51 občanského zákoníku (v platném znění) - nepojmenované smlouvy. Podle tohoto právního ustanovení účastníci mohou uzavřít i takovou smlouvu, která není zvláště upravena; smlouva však nesmí odporovat obsahu nebo účelu občanského zákoníku.

3.5 Výkon činností (podnikání) definovaných obchodním zákoníkem

Podnikáním se podle ustanovení § 2 z.č.513/1991 Sb., v platném znění (dále obchodní zákoník) rozumí soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku.

Formami, které definuje obchodní zákoník, podnikají především obchodní společnosti. Obchodní společnost (dále jen "společnost") je právnickou osobou založenou za účelem podnikání, nestanoví-li právo Evropských společenství či zákon jinak. **Společnostmi jsou veřejná obchodní společnost, komanditní společnost, společnost s ručením omezeným, akciová společnost, evropská společnost a evropské hospodářské zájmové sdružení.** Poslední dvě jmenované jsou upraveny též právem Evropských společenství a zvláštními právními předpisy (společnost s ručením omezeným a akciová společnost mohou být založeny i za jiným účelem než je podnikání, pokud to zvláštní právní předpis nezakazuje).

Zakladateli společnosti a účastnit se na jejím podnikání mohou být osoby fyzické i právnické. Společnost se zakládá společenskou smlouvou podepsanou všemi zakladateli, přičemž společenská smlouva společnosti s ručením omezeným a zakladatelská smlouva akciové společnosti musí mít formu notářského zápisu. Společnost vzniká dnem, ke kterému byla zapsána do obchodního rejstříku. Návrh na zápis do obchodního rejstříku musí být podán do 90 dnů od založení společnosti nebo od doručení průkazu živnostenského či jiného podnikatelského oprávnění.

3.5.1 Veřejná obchodní společnost

Podle § 76 a následujících obchodního zákoníku, veřejnou obchodní společností je společnost, ve které alespoň dvě osoby podnikají pod společnou firmou a ručí za závazky společnosti společně a nerozdílně celým svým majetkem. Společníkem veřejné obchodní společnosti může být jen fyzická osoba, která splňuje všeobecné podmínky provozování živnosti podle zvláštního právního předpisu a u níž není dána překážka provozování živnosti stanovená zvláštním právním předpisem, bez ohledu na předmět podnikání společnosti. Je-li společníkem právnická osoba, vykonává práva a povinnosti spojené s účastí ve společnosti její statutární orgán, popřípadě jím pověřený zástupce, který splňuje zákonem stanovené podmínky.

Veřejná obchodní společnost vzniká uzavřením společenské smlouvy. Podle ustanovení § 78 obchodního zákoníku společenská smlouva musí obsahovat:

- a) firmu a sídlo společnosti,
- b) určení společníků uvedením firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména bydliště fyzické osoby,
- c) předmět podnikání společnosti.

Návrh na zápis společnosti do obchodního rejstříku podepisují všichni společníci a přikládá se k němu společenská smlouva.

Práva a povinnosti společníků se řídí společenskou smlouvou. K její změně je třeba souhlasu všech společníků, nestanoví-li tento zákon jinak. Společenská smlouva může určit, že k její změně postačuje souhlas většiny společníků. K rozhodnutí o ostatních záležitostech je zapotřebí souhlasu všech společníků, nestanoví-li společenská smlouva nebo zákon, že postačí souhlas většiny společníků.

Změnou společenské smlouvy může do společnosti přistoupit další společník anebo může společník ze společnosti vystoupit, zůstanou-li ve společnosti alespoň dva společníci.

Veřejná obchodní společnost odpovídá za své závazky celým svým majetkem. Společníci ručí za závazky společnosti veškerým svým majetkem společně a nerozdílně.

Zrušení společnosti upravuje § 88 obchodního zákoníku. Společnost lze zrušit zejména z důvodů tkvících v osobě společníka (společníků), např. společník zemře. Výjimkou je zdědění podílu zůstavitele pokud ve společnosti zůstávají alespoň dva zůstavitelé. Společnost lze rovněž zrušit v případě, že společník je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je jeho způsobilost omezena. Dalšími důvody ke zrušení společnosti je výpověď společníka podaná nejpozději 6 měsíců před uplynutím účetního období (nestanoví-li společenská smlouva lhůtu jinou); rozhodnutí soudu o zrušení společnosti nebo zánik právnické osoby, která je společníkem, ledaže společenská smlouva připouští přechod podílu na právního nástupce a ve společnosti zůstávají alespoň dva společníci.

Důvodem ke zrušení společnosti je rovněž prohlášení konkurzu na majetek některého ze společníků nebo zamítnutím návrhu na prohlášení konkurzu pro nedostatek majetku, pravomocné nařízení výkonu rozhodnutí postižením podílu některého společníka ve společnosti nebo vydání exekučního příkazu k postižení podílu některého společníka ve společnosti po právní moci usnesení o nařízení exekuce.

Společník rovněž přestane splňovat předpoklady podle § 76 odst. 2 obchodního zákoníku, tj., že fyzická osoba již nespĺňuje všeobecné podmínky provozování živnosti podle zvláštního právního předpisu a existuje u ní překážka provozování živnosti stanovená zvláštním právním předpisem, bez ohledu na předmět podnikání společnosti. Společnost lze zrušit i z dalších důvodů stanovených ve společenské smlouvě.

3.5.2 Komanditní společnost

Komanditní společností se podle ustanovení § 93 obchodního zákoníku rozumí společnost, v níž jeden nebo více společníků ručí za závazky společnosti do výše svého nesplaceného vkladu zapsaného v obchodním rejstříku (**komanditisté**) a jeden nebo více společníků celým svým majetkem (**komplementáři**). Komplementářem může být jen osoba, která splňuje všeobecné podmínky provozování živnosti podle zvláštního právního předpisu a u níž není dána překážka provozování živnosti stanovená zvláštním právním předpisem bez ohledu na předmět podnikání společnosti. Je-li komplementářem právnická osoba, vykonává práva a povinnosti spojené s účastí v komanditní společnosti její statutární orgán, popřípadě jím pověřený zástupce, který splňuje zákonem stanovené podmínky.

Pokud není v obchodním zákoníku stanoveno jinak, pro právní úpravu vzniku, změny a zániku komanditní společnosti se na komanditní společnost použijí přiměřeně

ustanovení o veřejné obchodní společnosti a na právní postavení komanditistů ustanovení o společnosti s ručením omezeným.

3.5.3 Společnost s ručením omezeným

Společností s ručením omezeným je upravena § 105 a následujícími obchodního zákoníku. Jedná se o společnost, jejíž základní kapitál je tvořen vklady společníků a jejíž společníci ručí za závazky společnosti, dokud nebylo zapsáno splacení vkladů do obchodního rejstříku. Společníci ručí společně a nerozdílně za závazky společnosti do výše souhrnu nesplacených částí vkladů všech společníků podle stavu zápisu v obchodním rejstříku. Zápisem splacení všech vkladů do obchodního rejstříku ručení zaniká.

Společnost s ručením omezeným může být založena jednou osobou. Společnost s ručením omezeným s jediným společníkem nemůže být jediným zakladatelem nebo jediným společníkem jiné společnosti s ručením omezeným. Jedna fyzická osoba může být jediným společníkem maximálně tří společností s ručením omezeným. Společnost může mít nejvíce padesát společníků.

Společnost odpovídá za porušení svých závazků celým svým majetkem. I společnost s ručením omezeným vzniká společenskou smlouvou. Podstatné náležitosti společenské smlouvy jsou následující:

- a) firma a sídlo společnosti,
- b) určení společníků uvedením firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby,
- c) předmět podnikání (činnosti),
- d) výše základního kapitálu a výše vkladu každého společníka včetně způsobu a lhůty splacení vkladu,
- e) jména a bydliště prvních jednatelů společnosti a způsob, jakým jednají jménem společnosti,
- f) jména a bydliště členů první dozorčí rady, pokud se zřizuje,
- g) určení správce vkladu,
- h) jiné údaje, které jsou požadované obchodním zákoníkem.

Společenská smlouva může určit, že společnost vydá stanovy, které upraví vnitřní organizaci společnosti a podrobněji některé záležitosti obsažené ve společenské smlouvě.

Ke změně obsahu společenské smlouvy je třeba souhlasu všech společníků nebo rozhodnutí valné hromady, nestanoví-li obchodní zákoník jinak.

Vzhledem k tomu, že společnost s ručením omezeným je tvořena společníky, obchodní zákoník upravuje v § 148 a následujících důvody zániku účasti společníka ve společnosti. Tyto důvody mohou být různé. Jedná se o zrušení účasti společníka soudem, vyloučení na základě návrhu podaného jinými společníky příslušnému soudu, dohodou o ukončení účast nebo vypořádáním.

Společnost s ručením omezeným lze zrušit ze stejných důvodů jako veřejnou obchodní společnost. Vedle toho lze tuto společnost zrušit rozhodnutím soudu podle ustanovení § 152 obchodního zákoníku nebo z jiných důvodů uvedených ve společenské smlouvě.

3.5.4 Akciová společnost

Podle § 154 obchodního zákoníku je akciovou společností taková společnost, jejíž základní kapitál je rozvržen na určitý počet akcií o určité jmenovité hodnotě. Společnost odpovídá za porušení svých závazků celým svým majetkem. Akcionář neručí za závazky společnosti. Společnost může být založena jedním zakladatelem (v případě, že zakladatel je právnickou osobou), jinak dvěma nebo více zakladateli. Zakládají-li společnost dva nebo více

zakladatelů, uzavřou zakladatelskou smlouvu. Jediný zakladatel zakládá společnost zakladatelskou listinou.

Obchodní zákoník pamatuje i na možnost, že akcie jsou soustředěny pouze v ruce jedné osoby. Tato skutečnost nezakládá neplatnost společnosti ani není důvodem pro zrušení společnosti soudem.

3.5.5 Družstva

Družstva představují další formu podnikání podle obchodního zákoníku. Tato problematika je upravena § 221 a následujícími obchodního zákoníku.

Družstvo je společenstvím neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů. Družstvo musí mít nejméně pět členů; to však neplatí, jsou-li jeho členy alespoň dvě právnické osoby. Na trvání družstva nemá vliv přistoupení dalších členů nebo zánik členství dosavadních členů.

V případě, že družstvo, které zajišťuje bytové potřeby svých členů, je družstvem bytovým.

Družstvo je právnickou osobou. Za porušení svých závazků odpovídá celým svým majetkem. Členové neručí za závazky družstva. To však neplatí, pokud ze stanov družstva nevyplývá něco jiného. Maximální uhrazovací povinnost člena družstva nemůže však přesáhnout trojnásobek členského vkladu.

Podle ustanovení § 227 obchodního zákoníku členy družstva mohou být osoby fyzické i právnické. V případě, že podle stanov je členství podmíněno pracovním vztahem k družstvu, může se členem stát fyzická osoba, u které vznikla pracovněprávní způsobilost (tj., která skončila povinnou školní docházkou a dosáhla 15 let svého věku.)

Podmínky pro vznik členství v družstvu jsou dány jednak obchodním zákoníkem a jednak stanovami družstva, ty podrobněji upravují kromě vzniku i zánik členství (členství nemůže vzniknout před zaplacením vstupního vkladu).

Členství v družstvu tedy vzniká:

- při založení družstva dnem vzniku družstva,
- za trvání družstva přijetím za člena na základě písemné členské přihlášky,
- převodem členství nebo jiným způsobem stanoveným zákonem,
- v případě, že podle stanov je podmínkou členství pracovní vztah člena k družstvu a nevyplývá-li ze stanov něco jiného, vzniká členství dnem, který byl sjednán jako den vzniku pracovního vztahu, a zaniká dnem zániku pracovního vztahu člena k družstvu.

Družstvo vede seznam všech svých členů. Do seznamu se zapisuje kromě firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby jako člena i výše jejího členského vkladu a výše, v níž byl splacen. Do seznamu se bez zbytečného odkladu vyznačí všechny změny evidovaných skutečností. Představenstvo umožní každému, kdo osvědčí právní zájem, aby do seznamu nahlédl. Člen družstva má právo do seznamu nahlížet a žádat vydání potvrzení o svém členství a obsahu jeho zápisu v seznamu.

Obchodní zákoník upravuje v § 229 převod členských práv a povinností. Členská práva a povinnosti může člen převést na jiného člena družstva, pokud to stanovy nevyklučují. Dohoda o převodu členských práv a povinností na jinou osobu podléhá souhlasu představenstva (výjimku tvoří však dohoda o převodu členských práv a povinností s členstvím v bytovém družstvu. Ta na základě dohody nepodléhá souhlasu orgánů družstva. Stačí pouhé oznámení dosavadního člena a souhlas nového nabyvatele členství). Stanovy mohou určit důvody, které převod vylučují. Proti zamítavému rozhodnutí se může člen odvolat k členské schůzi. Rozhodnutím představenstva nebo členské schůze o schválení dohody o převodu členských práv a povinností se stává nabyvatel členských práv a povinností členem družstva v rozsahu práv a povinností převádějího člena. Stanovy mohou určit případy, kdy

představenstvo nesmí odmítnout souhlas s převodem členských práv a povinností nebo se nevyžaduje souhlas představenstva.

Zánik členství v družstvu je upraven v § 231 - 232 obchodního zákoníku. Tato právní ustanovení taxativně uvádějí důvody zániku.

Členství v družstvu zaniká písemnou dohodou, vystoupením, vyloučením, prohlášením konkurzu na majetek člena, zamítnutím návrhu na prohlášení konkurzu pro nedostatek majetku člena, pravomocným nařízením výkonu rozhodnutí postižením členských práv a povinností, vydáním exekučního příkazu k postižení členských práv a povinností po právní moci usnesení o nařízení exekuce nebo zánikem družstva. V případě fyzické osoby zaniká členství v družstvu její smrtí, nicméně dědic členských práv a povinností zůstavitele může požádat družstvo o členství (zákon nebo stanovy mohou určit, kdy představenstvo nesmí dědicovo členství odmítnout nebo kdy se nevyžaduje souhlas představenstva s nabytím členských práv a povinností dědicem. V případě nabytí práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu se ze zákona souhlas představenstva nevyžaduje).

V případě právnické osoby její členství v družstvu zaniká jejím vstupem do likvidace nebo prohlášením konkurzu, popřípadě jejím zánikem. Má-li právnická osoba právního nástupce, vstupuje nástupce do všech dosavadních jejích členských práv a povinností.

Při zániku členství za trvání družstva má dosavadní člen nárok na vypořádací podíl.

3.5.6 Podnikání zahraničních osob v ČR definované obchodním zákoníkem

Podle ustanovení § 21 obchodního zákoníku mohou zahraniční osoby podnikat na území České republiky za stejných podmínek a ve stejném rozsahu jako české osoby, pokud ze zákona nevyplývá něco jiného.

Zahraníční osobou se rozumí fyzická osoba s bydlištěm nebo právnická osoba se sídlem mimo území České republiky. Českou právnickou osobou se pro účely obchodního zákoníku rozumí právnická osoba se sídlem na území České republiky.

Podnikáním zahraniční osoby na území České republiky se rozumí podnikání této osoby v případě, že má podnik nebo jeho organizační složku umístěnou na území České republiky.

Vlastní oprávnění zahraniční osoby (mimo příslušníky členských států Evropské unie nebo jiných států, které tvoří Evropský hospodářský prostor - ty, pokud podnikají na území České republiky, podléhají stejnému právnímu režimu jako české fyzické osoby, nestanoví-li obchodní zákoník jinak) podnikat na území České republiky vzniká ke dni zápisu této osoby, popřípadě organizační složky jejího podniku, v rozsahu předmětu podnikání zapsaném do obchodního rejstříku. Návrh na zápis podává zahraniční osoba.

3.6 Provozování zemědělské výroby, hospodaření v lesích a na vodních plochách

Soukromí zemědělci představují další skupinu osob, které provozují samostatnou výdělečnou činnost. Ta je právně upravena zákonem č. 252/1997 Sb., o zemědělství (v platném znění).

Zemědělská výroba zahrnuje celé spektrum činností včetně hospodaření v lesích a na vodních plochách. Podle ustanovení § 2e odst. 3 zemědělského zákona je zemědělskou výrobou: rostlinná výroba na pozemcích vlastních, pronajatých nebo užívaných na základě jiného právního důvodu, popřípadě provozovaná bez pozemků, živočišná výroba zahrnující chov hospodářských a jiných zvířat či živočichů za účelem získávání a výroby živočišných produktů, chov hospodářských zvířat k tahu a chov sportovních a dostihových koní, produkce chovných plemenných zvířat a využití jejich genetického materiálu, výroba osiv a sadby, školkařských výpěstků a genetického materiálu rostlin, úprava, zpracování a prodej vlastní produkce zemědělské výroby včetně výroby potravin z ní, chov ryb, vodních živočichů a

pěstování rostlin na vodní ploše na pozemcích vlastních, pronajatých nebo užívaných na základě jiného právního důvodu.

Zemědělský podnikatel je oprávněn rovněž poskytovat práce, výkony nebo služby, které souvisejí výhradně se zemědělskou výrobou a při kterých se využijí prostředky nebo zařízení sloužící zemědělské výrobě

Podle ustanovení § 2e zákona o zemědělství je zemědělským podnikatelem fyzická nebo právnická osoba, která hodlá provozovat zemědělskou výrobu jako soustavnou a samostatnou činnost vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku a která, pokud jde o osobu fyzickou dosáhla 18 let věku, má způsobilost k právním úkonům a je bezúhonná, je odborně způsobilá a která má trvalý pobyt na území České republiky (nejedná-li se o občana České republiky nebo o občana členského státu Evropské unie). Splnění výše uvedených skutečností v případě právnické osoby musí prokázat její odpovědný zástupce, tj. fyzická osoba stanovená právnickou osobou.

Pro fyzické či právnické osoby hodlající podnikat v zemědělství, je v § 2f zákona o zemědělství stanovena povinnost zaevidovat se. Tato povinnost neplatí pro fyzické osoby provozující drobné pěstitelské a chovatelské činnosti anebo prodávající nezpracované rostlinné a živočišné výrobky. Místně příslušný pro zaevidování zemědělského podnikatele je obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož územní působnosti se nachází místo podnikání nebo sídlo zemědělského podnikatele. Podstatnými podmínkami pro zaevidování je splnění podmínek uvedených v § 2e odst. 2 zákona o zemědělství a splnění odborné způsobilosti, tj. vzdělání nejméně na úrovni středního odborného vzdělání v některém zemědělském oboru, veterinářství a veterinární prevenci, popřípadě absolvování akreditovaného rekvalifikačního kurzu zaměřeného na výkon obecných zemědělských činností v rozsahu minimálně 150 hodin nebo prokázaná alespoň 5letá praxe v zemědělském podniku.

V žádosti o zápis do evidence zemědělského podnikatele fyzická osoba uvede osobní údaje včetně rodného čísla (bylo-li přiděleno), zahraniční fyzická osoba rovněž adresu bydliště mimo území České republiky, adresu pro doručování, zda jí soud nebo správní orgán neuložil zákaz činnosti týkající se zemědělské výroby, zda u ní trvá jiná překážka týkající se provozování zemědělské výroby, údaj o odborné způsobilosti, pokud ji splňuje, zaměření zemědělské výroby, identifikační číslo, bylo-li přiděleno, předpokládané datum zahájení provozování zemědělské výroby, datum ukončení provozování zemědělské výroby, pokud zamýšlí provozovat zemědělskou výrobu na dobu určitou, a údaj o tom, zda při provozování zemědělské výroby bude zaměstnávat zaměstnance.

V žádosti o zápis do evidence zemědělského podnikatele, je-li podána právnickou osobou, jsou podstatné náležitosti obdobné, tj. identifikační údaje a název obchodní firmy, popřípadě osob, které jsou jejím statutárním orgánem nebo jeho členy, nejedná-li se o občana České republiky nebo občana Evropské unie, a údaj, zda jim soud nebo správní orgán neuložil zákaz činnosti týkající se zemědělské výroby, zda u ní trvá jiná překážka týkající se provozování zemědělské výroby.

V případě zahraniční právnické osoby, která za účelem podnikání zřizuje na území České republiky organizační složku, její umístění v České republice a údaje týkající se vedoucího organizační složky.

V případě, že fyzická nebo právnická osoba má odpovědného zástupce, uvádí se v žádosti o zápis do evidence stejné údaje jako v předchozích odstavcích.

K žádosti fyzická osoba nebo právnická osoba přiloží doklady osvědčující splnění podmínek stanovených tímto zákonem pro zápis do evidence zemědělského podnikatele.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vydá žadateli, pokud splňuje podmínky podle tohoto zákona, do 30 dnů osvědčení o zápisu do evidence zemědělského podnikatele.

Současně vyrozumí příslušný orgán státní statistiky, který na základě toho přidělí zemědělskému podnikateli identifikační číslo.

V evidenci příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností neprodleně vyznačí skutečnosti uvedené ve vydaném osvědčení a identifikační číslo přidělené zemědělskému podnikateli. Při změně a zániku skutečností vedených v evidenci a při ukončení zemědělské výroby zemědělského podnikatele postupuje obecní úřad obce s rozšířenou působností obdobně.

Rovněž vyřazení zemědělského podnikatele z evidence je v působnosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Důvodem k tomuto úkonu je, jde-li o osobu fyzickou, smrt podnikatele (pokud nemá právního nástupce), jde-li o osobu právnickou, zánik podnikatele nebo zemědělský podnikatel neprovozuje více než 24 kalendářních měsíců zemědělskou výrobu nebo v případě, že o vyřazení z evidence zemědělského podnikatele zemědělský podnikatel sám požádá.

Zemědělský zákon pamatuje i na možnost pokračování právního nástupce v podnikání. Je třeba, aby právní nástupce oznámil tuto skutečnost obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností do 3 měsíců ode dne úmrtí zemědělského podnikatele. Správce dědictví oznámí tuto skutečnost obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností do 1 měsíce ode dne, kdy byl ustanoven. Nesplňuje-li právní nástupce kvalifikační podmínky uvedené v zemědělském zákoně (viz výše), musí neprodleně ustanovit odpovědného zástupce.

O odvolání proti rozhodnutí o vyřazení z evidence rozhoduje krajský úřad. Po nabytí právní moci rozhodnutí o vyřazení z evidence obecní úřad obce s rozšířenou působností neprodleně provede výmaz z evidence.

3.6.1 Zemědělec - cizinec

Zahraniční osobou se pro účely tohoto zákona o zemědělství rozumí fyzická osoba s bydlištěm nebo právnická osoba se sídlem mimo území České republiky. Pro provozování zemědělské činnosti na území musí takováto osoba splňovat podmínky uvedené v tomto zákoně. Nicméně však musí prokázat základní jazykové znalosti jazyka českého, a to pohovorem před místně příslušným obecním úřadem obce s rozšířenou působností, nejedná-li se o občana České republiky nebo o občana členského státu Evropské unie; základní znalost jazyka českého prokáže fyzická osoba tím, že je schopna plynně a jazykově srozumitelně reagovat na otázky vztahující se k běžným situacím denního života a podnikání a plynně přečíst určený běžný článek z denního tisku a ústně, vlastními slovy, sdělit jeho obsah.

Shrnutí - závěr

Osoby samostatně výdělečně činné prodělaly od počátku 90. let minulého století svou renesanci. Historicky právně vzato, od roku 1948 do počátku 90. let minulého století, tato skupina osob na území dnešní České republiky prakticky neexistovala. Tehdejší státní zřízení zapříčinilo, že osoby samostatně výdělečně činné, až na drobné rudimenty, přestaly v tehdejší Československu existovat.

Tehdejší ústavní pořádek soukromé vlastnictví neupravoval. Přípustné bylo kromě dominantního státního vlastnictví pouze vlastnictví družstevní a osobní vlastnictví občanů. Také pracovní právo až na drobné výjimky (hospodyně umělců, farské hospodyně apod.) neumožňovalo zaměstnávání osob jinými fyzickými osobami. Ačkoliv ve druhé polovině 80. let minulého století došlo k poměrně nevýznamnému uvolnění v této oblasti, ČSSR se stále odlišovala od okolních států bývalé socialistické soustavy (např. NDR, Maďarsko), kde drobné podnikání občanů zůstalo zachováno.

Charakter samostatně výdělečné osoby měla tehdy poměrně nevýznamná skupina soukromých zemědělců, do jisté míry někteří významní umělci a snad jedinou kompaktní skupinu osob samostatně výdělečně činných představovali advokáti.

Tato situace se změnila po listopadu 1989. Ústavním zákonem č. 100/1990 Sb. bylo zrušeno dosavadní členění vlastnictví, byl vytvořen jednotný systém vlastnictví s tím, že všem vlastníkům je poskytována rovnocenná ochrana. Zákon č. 103/1990 Sb. umožnil společné podnikání fyzických osob formou obchodních společností a zákon č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, umožnil podnikateli zaměstnávat neomezený počet pracovníků, nabývat majetek v jakémkoliv rozsahu a vstupovat i do oblastí dříve vyhrazených pouze organizacím.

Od počátku 90. let minulého století došlo k přijetí řady právních předpisů upravujících právní postavení fyzických či právnických osob samostatně výdělečně činných podle jednotlivých předmětů podnikání. Zjednodušeně lze rozdělit do čtyř skupin (viz Social Protection in the EU, Evropan Comission, Luxemburg, 1995), a to:

- živnostníci a řemeslníci (živnostenské podnikání),
- osoby vykonávající tzv. svobodná povolání,
- podnikatelé v oblasti průmyslu a obchodu,
- podnikatelé v zemědělství.

Osoby provozující podnikání podle živnostenského zákona tvoří největší skupinu osob samostatně výdělečně činných. Živnostenský zákon ze všech právních předpisů upravuje problematiku podnikání snad nejkompexněji (nikoli však vyčerpávajícím způsobem) ze všech právních předpisů zabývajících se samostatnou výdělečnou činností.

Okruh osob vykonávajících tzv. svobodná povolání zahrnuje poměrně široké spektrum činností. Jedná se o takové skupiny samostatně výdělečně činných osob, které podnikají na základě jiných právních předpisů než živnostenského zákona. Kromě odborné profesní způsobilosti většinou bývá podstatnou podmínkou pro výkon takovéto činnosti i povinné členství v odborné profesní komoře. Jedná se např. o činnost soukromých lékařů, auditorů, daňových poradců, notářů, advokátů. Jejich podnikatelská činnost se řídí závaznými právními předpisy. U soukromých lékařů se jedná o Českou lékařskou komoru, u auditorů se jedná o Komoru auditorů, u daňových poradců se jedná o Komoru daňových poradců, u notářů se jejich činnost řídí notářským řádem a u advokátů je to Česká advokátní komora. Každá profese upravuje svou činnost na základě specifického právního předpisu (popř. několika právních předpisů).

Mezi tzv. svobodná povolání lze ještě počítat umělecké profese. Uměleckými profesemi rozumíme zejména činnost sochařů, malířů, restaurátorů, řezbářů, herců, zpěváků, kabaretních umělců apod. Takovéto činnosti bylo do jisté míry možno vykonávat jako tzv. svobodné povolání i v dobách před rokem 1989.

V současné době získávají umělci své zakázky zpravidla prostřednictvím specializovaných uměleckých agentur nebo v případě sochařských či malířských, ev. dalších prací na základě výběrových řízení (konkurzů) vypisovaných zadavatelem zakázky. Právní režim se řídí buď obchodním nebo občanským zákoníkem.

Specifickou skupinu samostatně výdělečně činných osob tvoří vrcholoví sportovci a trenéři. Jejich činnost je buď upravena živnostenským zákonem nebo mají se sportovními kluby uzavřenu tzv. profesionální smlouvu podle občanského zákoníku.

Rovněž samostatné postavení mají mezi OSVČ znalci a tlumočníci. Jejich právní postavení je upraveno téměř 40 let starým, nikdy novelizovaným zákonem o znalcích a tlumočnicích. Tento právní předpis vymezuje poměrně úzce jejich činnost. Ostatní znalecké a tlumočnické služby je per analogia možno poskytovat podle jiných právních předpisů, především podle živnostenského zákona.

Velmi rozmanitou skupinu OSVČ tvoří osoby podnikající podle obchodního zákoníku. Toto podnikání vedle osob fyzických ve značné míře provozují i osoby právnické. Formy podnikání mohou být různé (např. komanditní společnost, akciová společnost, veřejná obchodní společnost, společnost s ručením omezeným). Kromě těchto forem podnikání

obchodní zákoník rovněž upravuje problematiku družstev, a to ať zemědělských, tak jiných, např. bytových.

Poslední skupinou OSVČ jsou osoby podnikající v zemědělství, a to formou soukromých zemědělců, jejichž výkon podnikání se řídí zvláštním právním předpisem.

Všechny výše uvedené osoby však kromě „základních právních předpisů“ upravujících jejich činnost jsou povinny dodržovat i široké spektrum dalších právních předpisů. Právní vymezení osob samostatně výdělečně činných není v české legislativě jednotné. Jak bylo výše uvedeno, každý právní předpis obsahuje vlastní definici, která ve větší či menší míře vymezuje pojem OSVČ. Je to do jisté míry dáno účelem, pro který je OSVČ definována. Takže jinou definici obsahuje zákon o zdravotním pojištění, jinou pro účely sociálního zabezpečení a rovněž odlišné jsou definice uvedené v zákonu o dani z příjmu a v živnostenském zákonu.

Na rozdíl od řady zemí EU, kde je OSVČ formulována negativně (v právních předpisech je uvedeno, že se jedná o osoby, které nejsou v zaměstnaneckém poměru), v našich platných právních předpisech je OSVČ definována pozitivním výčtem, který je místy doplněn negativní definicí.

Vzhledem k tomu, že se většinou jedná o právní předpisy z 90. let minulého století, tyto reflektují možnost výkonu činnosti OSVČ zahraničním subjektem. V případě subjektů z členských zemí EU (popř. Švýcarska a Norska) staví tyto subjekty na roveň tuzemským, nicméně však musí úspěšně složit zkoušku z českého jazyka. Pokud jde o jiné zahraniční subjekty mimo členské země EU, ty kromě jazykové zkoušky ještě v některých případech (např. lékaři) dokládají osvědčení o své kvalifikaci.

Snad jediným povoláním, jehož výkon se v České republice cizincům neumožňuje, je povolání notáře. Podle zákona č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (v platném znění) totiž notářem může být pouze občan České republiky.

Obecně lze konstatovat, že právní předpisy upravující postavení osob samostatně výdělečně činných, jsou značně rozsáhlé a nepřehledné, někdy i komplikované. I když jsme si vědomi velké šíře celé problematiky, měly by některé z nich být zjednodušeny, popřípadě provázány. Vymezení pojmu OSVČ by podle našeho názoru mělo být jednotné alespoň pro účely zdravotního pojištění, sociálního pojištění a daně z příjmu.

4. Analýza rozdílného zatížení příjmů osob samostatně výdělečně činných a zaměstnanců a modelové výpočty

Analýza rozdílného zatížení příjmů zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných (dále jen „OSVČ“) je založena na vzájemném porovnání shody a rozdílů při stanovení:

- daně z příjmu fyzických osob (dále jen: „daň z příjmu“),
- pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (dále jen „pojistné na sociální zabezpečení“),
- pojistného na všeobecné zdravotní pojištění (dále jen „pojistné na zdravotní pojištění“).

Při sledování rozdílného zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ, neboli při sledování rozdílů při výpočtu daně z příjmu, pojistného na sociální zabezpečení a pojistného na zdravotní pojištění u zaměstnanců a OSVČ, je nezbytné přesně vymezit:

- *kategorii zaměstnanců a OSVČ* z hlediska příslušných zákonů,
- pravidla pro stanovení *základu daně z příjmu* a pravidla pro stanovení *vyměřovacích základů* pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a na zdravotní pojištění u zaměstnanců a OSVČ,
- *výši sazeb* daně z příjmu a sazeb pojistného na sociální zabezpečení a na zdravotní pojištění u zaměstnanců a OSVČ.

4.1 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ

Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ je odvozeno ze zákonů, které stanoví výpočet daně z příjmu, pojistného na sociální zabezpečení a pojistného na zdravotní pojištění, tj. ze:

- zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů v platném znění (dále jen: „zákon o daních z příjmů“),
- zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v platném znění (dále jen: „zákon o pojistném na sociální zabezpečení“),
- zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v platném znění, (dále jen: „zákon o důchodovém pojištění“),
- zákona č. 48/1997 Sb., o všeobecném zdravotním pojištění v platném znění (dále jen „zákon o zdravotním pojištění“),
- zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění v platném znění (dále jen: „zákon o pojistném zdravotní pojištění“).

4.1.1 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ na základě zákona o daních z příjmů

Zákonem o daních z příjmů je upraven výpočet daně z příjmu fyzických a právnických osob. Podle ustanovení § 2 se fyzickými osobami rozumí ty fyzické osoby, které mají na území České republiky bydliště nebo se zde pravidelně zdržují³⁷ a mají příjmy z činnosti na území České republiky nebo mají příjmy ze zdrojů v zahraničí (poplatníci daně z příjmu fyzických osob).

Předmětem daně z příjmů fyzických osob jsou zákonem o daních z příjmů v § 3 odst.1 vymezeny následující druhy příjmů:

- příjmy ze závislé činnosti a funkční požitky,
- příjmy z podnikání a z jiné samostatné výdělečné činnosti,
- příjmy z kapitálového majetku,
- příjmy z pronájmu,
- ostatní příjmy.

³⁷ Poplatníky pravidelně se zdržujícími na území České republiky se rozumí ti, kteří zde pobývají alespoň 183 dní v příslušném kalendářním roce.

Pro vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ na základě zákona o dani z příjmu je dále vymezen pouze:

- okruh příjmů ze závislé činnosti a funkční požitky, neboť poplatníky těchto příjmů jsou zaměstnanci,
- okruh příjmů z podnikání a z jiné samostatné výdělečné činnosti, neboť poplatníky těchto příjmů jsou OSVČ.

Okruh příjmů ze závislé činnosti

Zákon o daních z příjmů vymezuje v § 6, odst.1 okruh příjmů ze závislé činnosti a funkční požitky. Poplatníci s příjmy ze závislé činnosti a z funkčních požitků jsou dále zákonem označeni jako *zaměstnanci*³⁸ a jejich příjmy jsou vymezeny následovně:

Příjmy ze závislé činnosti, mezi které patří:

- příjmy z pracovněprávního, služebního nebo členského poměru a obdobného poměru, v nichž poplatník při výkonu práce pro plátce příjmu je *povinen dbát příkazů plátce*; těmito příjmy se rozumějí i příjmy za práci žáků a studentů z praktického výcviku,
- příjmy za práci členů družstev, společníků a jednatelů společnosti s ručením omezeným a komandistů komanditních společností,³⁹ a to i když nejsou povinni při výkonu práce pro družstvo nebo společnost dbát příkazů plátce,
- odměny členů statutárních orgánů a dalších orgánů právnických osob.

Funkční požitky, mezi které patří:

- funkční platy členů vlád, poslanců a senátorů Parlamentu ČR, poslanci Evropského parlamentu zvolení na území České republiky a platy vedoucích ústředních úřadů státní správy,
- odměny za výkon funkce v orgánech obcí, orgánech územní samosprávy, státních orgánech apod.

Zaměstnanci jsou poplatníci daně z příjmu ze závislé činnosti, tj. z takové činnosti (práce), při které *jsou povinni dbát příkazů plátce*.⁴⁰ Závislou činností se však rozumí i taková činnost (práce), při níž poplatník *není povinen dbát příkazů plátce* - jedná se o poplatníky, kteří jsou v pozici společníka nebo jednatele společnosti s ručením omezeným, komandisty komanditní společnosti nebo člena družstva, tj. jsou v takové pozici, kdy za závazky společnosti (družstva) *neručí svým majetkem*. Mezi zaměstnance patří i poplatníci daně z funkčních požitků.

Okruh příjmů z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti

Zákon daních z příjmů vymezuje v §7 odst.1 a odst.2 okruh příjmů z:

- podnikání,
- jiné samostatné výdělečné činnosti.

Příjmy z podnikání jsou v §7, odst. 1 vymezeny následovně:

- příjmy ze zemědělské výroby, lesního a vodního hospodářství
- příjmy z živnosti, příjmy z jiného podnikání dle zvláštních předpisů
- podíly společníků veřejné obchodní společnosti a komplementářů komanditní společnosti⁴¹ na zisku

Příjmy z jiné samostatné výdělečné činnosti jsou vymezeny §7, odst. 2 především jako:

- příjmy z užití nebo poskytnutí práv z průmyslového vlastnictví, autorských práv
- příjmy z výkonu nezávislého povolání, které není živností ani podnikáním dle zvláštních předpisů,

³⁸ § 6, odst. 2 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů (v platném znění)

³⁹ výklad pojmů viz příloha 1

⁴⁰ § 6, odst. 1a zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů v pozdějším znění

⁴¹ výklad pojmů viz příloha 1

- příjmy znalce a příjmy tlumočnicka, zprostředkovatele kolektivních sporů apod.

OSVČ jsou poplatníci daně z příjmu z podnikání a jiné samostatné činnosti, tj. z takové činnosti, při které *nemusí dbát žádných příkazů* nebo se jedná o činnost vykonávanou samostatně, pod vlastním jménem, na vlastní odpovědnost a za účelem dosažení zisku. Samostatnou výdělečnou činnost vykonávají také společníci veřejné obchodní společnosti a komplementáři komanditní společnosti, tj. poplatníci, kteří jsou v takové pozici, kdy za závazky společnosti *ručí svým majetkem*.

Do kategorie OSVČ patří i spolupracující osoby na podnikání a jiné samostatné činnosti tj. takové osoby, na které je možné, dle zákona o daních z příjmu, rozdělit příjmy a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení, a tím se stávají poplatníky daně z příjmů z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti.

4.1.2 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ na základě zákona o pojistném na sociální zabezpečení

Vymezení *zaměstnanců*, tj. poplatníků, jejichž předmětem daně z příjmů jsou příjmy ze závislé činnosti a funkčních požitků, a *OSVČ*, tj. poplatníků, jejichž předmětem daně jsou příjmy z podnikání a jiné samostatné činnosti se zákonem o *daních z příjmů* promítá do vymezení kategorií *zaměstnanců a OSVČ* v zákoně o *pojistném na sociální zabezpečení*.

Základní právní normou, která upravuje výběr zdrojů pro financování sociálního zabezpečení, je zákon o pojistném na sociální zabezpečení. Pojistné na sociální zabezpečení zahrnuje pojistné na důchodové a nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Zákon určuje věcné okruhy (účely), na které ve formě placení pojistného občan nebo jiný, zákonem určený subjekt přispívá.⁴²

Zákonem jsou stanoveni *poplatníci pojistného*, mezi které patří:

- organizace, tj. právnické nebo fyzické osoby, které zaměstnávají více než 25 zaměstnanců, anebo sice méně, ale evidenci mezd pro ně vede jiná fyzická nebo právnická osoba, která zaměstnává více než 25 zaměstnanců,
- malé organizace, tj. právnické nebo fyzické osoby, které zaměstnávají méně než 25 zaměstnanců včetně a vedou si samostatně mzdovou evidenci,⁴³
- *zaměstnanci*,
- *OSVČ*,
- osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění.

Pro vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ na základě zákona o pojistném na sociální zabezpečení je dále vymezen pouze okruh:

- zaměstnanců,
- OSVČ.

⁴² Placením pojistného na sociální zabezpečení jsou zajištěny prostředky pro: (1) důchodové pojištění, které zabezpečuje občana ve stáří, při invaliditě, částečné invaliditě, při ztrátě životního partnera a při ztrátě živitele, (2) nemocenské pojištění, které zabezpečuje občana v době pracovní neschopnosti, při ošetřování nemocného člena rodiny a v mateřství, tj. při mateřské dovolené nebo při převedení na jinou práci z důvodu těhotenství a (3) státní politiku zaměstnanosti, která garantuje občanovi pomoc při ztrátě zaměstnání především ve formě vytváření nových pracovních příležitostí, obstarávání jiného vhodného zaměstnání, včetně pomoci při rekvalifikaci a v případě potřeby i přiměřeného hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání.

⁴³ Důvodem pro rozlišení na malou organizaci a organizaci je mimo jiné administrativní náročnost realizace agendy nemocenského pojištění, kdy pro malé organizace vyplácení dávek nemocenského pojištění provádí Česká správa sociálního zabezpečení, (velká) organizace toto zabezpečuje sama.

Vymezení kategorie zaměstnanců na základě zákona o pojistném na sociální zabezpečení

Kategorie zaměstnanců je blíže určena § 3, odst.1 písm. c) zákona o pojistném na sociální zabezpečení; Do kategorie zaměstnanců patří:

- zaměstnanci v pracovním poměru; jsou to též osoby činné v poměru, který má obsah pracovního poměru, avšak pracovní poměr nevznikl, neboť nebyly splněny všechny podmínky stanovené pracovními předpisy pro jeho vznik; zaměstnancem v pracovním poměru je také zaměstnanec na nepravděpodobnou výpomoc, který vykonává sjednané práce jen občas a nepravidelně podle potřeb zaměstnavatele, nemocensky je pojištěn (tzn. zaměstnavatel za něj odvádí pojistné) v případě, že pracovní poměr trvá alespoň 8 po sobě jdoucích pracovních dnů a započitatelný příjem činí alespoň 400,- Kč,
- zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti,
- členové družstev, jestliže mimo pracovní vztah vykonávají pro družstvo práci, za kterou jsou odměňováni,
- společníci a jednatelé společnosti s ručením omezeným a komandisté komanditní společnosti, jestliže mimo pracovní vztah vykonávají pro ni práci, za kterou jsou touto společností odměňováni,
- soudci,
- poslanci Poslanecké sněmovny a senátoři Senátu Parlamentu ČR, poslanci Evropského parlamentu, zvolení na území České republiky,
- členové zastupitelstev územních samosprávných celků, jestliže jsou jim vypláceny odměny jako členům zastupitelstev územních samosprávných celků, kteří tyto funkce vykonávají jako uvolnění,
- členové vlády, prezident, viceprezident a členové Nejvyššího kontrolního úřadu, členové Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, finanční arbitr, zástupce finančního arbitra, Veřejný ochránce práv a zástupce Veřejného ochránce práv,
- dobrovolní pracovníci pečovatelské služby,
- pěstouni, kteří vykonávají pěstounskou péči ve zvláštních zařízeních,
- osoby zařazené k pravidelnému výkonu prací ve výkonu trestu odnětí svobody nebo ve vazbě, státní zaměstnanci podle služebního zákona,
- pracovníci v pracovním vztahu uzavřeném podle cizích právních předpisů, pokud jsou účastní nemocenského pojištění podle předpisů o nemocenském pojištění

Vymezení kategorie OSVČ na základě zákona o pojistném na sociální zabezpečení

Při vymezení kategorie OSVČ pro účely sociálního pojištění se vychází ze zákona o důchodovém pojištění. Za OSVČ se podle § 9 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění považuje osoba, která:

- vykonává samostatnou výdělečnou činnost,
- spolupracuje při výkonu samostatné výdělečné činnosti, pokud podle zákona o daních z příjmu lze na ni rozdělovat příjmy dosažené výkonem této činnosti a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení.

Výkonem samostatné výdělečné činnosti se rozumí:

- provozování zemědělské výroby, hospodaření v lesích a na vodních plochách,⁴⁴
- provozování živnosti na základě oprávnění provozovat živnost dle zvláštního zákona,⁴⁵
- činnost společníků veřejných obchodních společností,⁴⁶
- činnost komplementářů komanditních společností,⁴⁷

⁴⁴ Pokud je osoba provozující tyto činnosti zapsána do evidence dle zákona č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, ve znění p.p.

⁴⁵ zákon č. 455/1991 Sb., o živnosti ve znění p.p.

⁴⁶ zákon č. 513/1991 Sb., o obchodním zákoníku ve znění p.p.

⁴⁷ zákon č. 513/1991 Sb., o obchodním zákoníku ve znění p.p.

- výkon umělecké nebo jiné tvůrčí činnosti na základě autorskoprávních vztahů, pokud se podle prohlášení osoby konající tuto činnost jedná o soustavný výkon,⁴⁸
- výkon jiné činnosti konané výdělečně na základě oprávnění podle zvláštních předpisů, která není výše uvedena a výkon činnosti mandátáře konané na základě komanditní smlouvy uzavřené podle občanského zákoníku; podmínkou je, že jsou tyto činnosti konány mimo vztah zakládající účast na nemocenském pojištění, a jde-li o činnost mandátáře, též to, že mandátní smlouva nebyla uzavřena v rámci jiné samostatné výdělečné činnosti,
- výkon jiných činností vykonávaných vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení příjmů, pokud se podle prohlášení osoby konající tuto činnost jedná o *soustavný výkon*; za výkon těchto činností se nepovažuje pronájem nemovitostí nebo jejich částí a movitých věcí,
- spolupráce na samostatné výdělečné činnosti.

Z výše uvedeného výčtu samostatné výdělečné činnosti je patrné, že dle českých právních předpisů je kategorie OSVČ definována pozitivním výčtem, který je případně doplněn negativní definicí. Oproti tomu v řadě zemí EU je OSVČ formulována negativně: v zákonech se uvádí, že se jedná o osoby, které nejsou v zaměstnaneckém poměru.

Za samostatnou výdělečnou činnost vykonávanou na území České republiky se považuje i samostatná výdělečná činnost prováděná mimo území České republiky, jestliže je vykonávána na základě oprávnění k výkonu takovéto činnosti vyplývajícího z právního řádu České republiky.⁴⁹

4.1.3 Vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ z hlediska pojistného na zdravotní pojištění

Mezi základní právní normy, které upravují výběr zdrojů pro financování zdravotní péče patří zákon o zdravotním pojištění a zákon o pojistném na zdravotní pojištění.

Dle § 5 písm. b) zákona o zdravotním pojištění je kategorie plátců zdravotního pojištění definována následovně:

Plátcí pojistného na všeobecní zdravotní pojištění:

- pojištěnci,
- zaměstnavatelé,
- stát.

Mezi pojištěnce patří:

- zaměstnanec v pracovním a obdobném poměru, pokud je účasten nemocenského pojištění podle předpisu o nemocenském pojištění,
- OSVČ,
- osoba bez zdanitelných příjmů, pokud má na území ČR trvalý pobyt, není za něj plátcem pojistného stát, i když nemá vlastní příjmy.

Vymezení kategorie zaměstnanců na základě zákona o zdravotním pojištění

Kategorie zaměstnanců pro účely zdravotního pojištění je vymezena v § 5 písm. a) zákona o zdravotním pojištění. Vymezení okruhu zaměstnanců pro účely zdravotního pojištění je obdobné jako vymezení okruhu zaměstnanců pro účely sociálního pojištění: povinnost platit pojistné na zdravotní pojištění vznikne tomu, kdo je účasten nemocenského pojištění podle předpisu o nemocenském pojištění.⁵⁰

⁴⁸ zákon č.121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů ve znění p.p. (autorský zákon)

⁴⁹ http://www.cssz.cz/osvc/pojisteni_osvc.asp#clanek1 (19.4.2005)

⁵⁰ nevznikne-li zaměstnanci v některém měsíci účast na nemocenském pojištění (např. zaměstnání bylo vykonáváno na základě dohody o provedení práce), neodvádí za něj zaměstnavatel pojistné na zdravotní

Vymezení kategorie OSVČ na základě zákona o zdravotním pojištění

Kategorie OSVČ je pro účely zdravotního pojištění vymezena § 5, písm. b) zákona o zdravotním pojištění. Okruh OSVČ pro účely pojistného na zdravotní pojištění je obdobný jako okruh OSVČ z hlediska sociálního zabezpečení, ale je širší i o osoby bez živnostenského listu, které provádí činnost na základě autorského zákona a neprohlásí svoji činnost za soustavnou, a o osoby, které provádí nezávislé povolání, které není živností ani podnikáním na základě oprávnění podle zvláštních předpisů, ale výkon této činnosti vykonávají pod vlastním jménem, na vlastní odpovědnost a za účelem dosažení zisku - i když neprohlásí svoji činnost za soustavnou, jsou tyto osoby povinny platit pojistné na zdravotní pojištění (na rozdíl od pojistného na sociální zabezpečení) a z hlediska zdravotního pojištění patří do okruhu OSVČ.

Shrnutí

Podstata rozdílu mezi kategoriemi zaměstnanců a OSVČ je položena v zákoně o dani z příjmu, ve kterém je specifikována závislá činnost a funkční požitky. Závislá činnost je vymezena jako taková činnost (práce), při jejímž výkonu je poplatník *povinen dbát příkazů plátce*,⁵¹ případně je členem statutárních orgánů a dalších orgánů právnických osob.⁵² Dále však do závislé činnosti patří i taková činnost, při níž poplatník při výkonu práce není povinen dbát příkazů plátce. Jedná se o poplatníky, kteří jsou v pozici společníka nebo jednatele společnosti s ručením omezeným, komandisty komanditní společnosti nebo člena družstva, tj. jsou v takové pozici, kdy za závazky společnosti (družstva) *neručí* svým majetkem. Na rovněž závislé činnosti jsou dány funkční požitky.

Samostatnou výdělečnou činnost je možno vyložit na základě zákona o dani z příjmu jako činnost, při které *nemusí poplatník dbát příkazů plátce*, nebo jedná-li se o činnost vykonávanou pod vlastním jménem, na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku. Samostatnou výdělečnou činnost vykonávají také společníci veřejné obchodní společnosti a komplementáři komanditní společnosti, tj. poplatníci, kteří při výkonu práce nejsou povinni dbát žádných příkazů a jsou v takové pozici, kdy za závazky společnosti *ručí* svým majetkem.

Výše uvedený přístup při vymezení závislé a samostatné výdělečné činnosti se promítá do vymezení kategorie zaměstnanců a OSVČ v zákonech, které upravují placení pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění.

Vymezení okruhu zaměstnanců pro účely sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění je shodné: povinnost platit pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění vznikne tomu, kdo je účasten nemocenského pojištění podle předpisu o nemocenském pojištění.

Vymezení okruhu OSVČ je pro účely sociálního zabezpečení vymezeno zákonem o důchodovém pojištění. Okruh OSVČ z hlediska zdravotního pojištění je stejný, ale je rozšířen o umělce a osoby, které vykonávají nezávislé povolání a i když neprohlásí svoji činnost za soustavnou, patří mezi pojištěnce - OSVČ.

pojištění; pokud nemá zaměstnanec další pracovní činnost, na základě které je účasten nemocenského pojištění a nehradí-li za něj pojistné stát, stává se osobou bez zdanitelných příjmů a pojistné na zdravotní pojištění si hradí sám

⁵¹ § 6, odst. 1a zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

⁵² § 6, odst. 1c zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

4.2 Základ daně z příjmu a vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění u zaměstnanců a OSVČ

Daň z příjmu a pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění snižuje příjmy zaměstnanců a OSVČ a tvoří rozdíl mezi jejich hrubým a čistým příjmem. Schéma pro výpočet čistého příjmu můžeme zapsat následujícím způsobem ve čtyřech krocích:

1. **hrubý příjem - pojistné na sociální zabezpečení - pojistné na zdravotní pojištění = základ daně**
2. **základ daně - odečitatelné položky ze základu daně = zdanitelný základ daně**
3. **daň = zdanitelný základ daně * sazba daně**
4. **čistý příjem = hrubý příjem - pojistné na sociální zabezpečení - pojistné na zdravotní pojištění - daň**

I když výše uvedené schéma je platné jak pro zaměstnance, tak pro OSVČ, ve stanovení zdanitelného základu daně z příjmu a vyměřovacích základů pro pojistné jsou u zaměstnanců a OSVČ značné rozdílnosti, a proto budou dále sledovány rozdíly při stanovení základu daně z příjmu a vyměřovacích základů pro pojistné zvlášť u:

- zaměstnanců,
- OSVČ.

4.2.1 Zaměstnanci

Základ daně z příjmu zaměstnanců

Základem daně z příjmu zaměstnance jsou příjmy, které mu zúčtoval nebo vyplatil zaměstnavatel, snížené o pojistné na sociální zabezpečení a pojistné na zdravotní pojištění a další zákonem stanovené odpočitatelné položky. Za příjmy ze závislé činnosti se nepovažují a předmětem daně z příjmu však např. nejsou:⁵³

- náhrady výdajů, příp. jejich části, které zaměstnanci vzniknou při plnění pracovních úkolů (např. cestovní náhrady), náhrady za opotřebení vlastního nářadí, zařízení a předmětů potřebných pro výkon práce, pokud se používají se souhlasem zaměstnavatele, apod.,
- hodnota (finanční ocenění) poskytnutých nepeněžních plnění, např. hodnota stravovacích poukázek poskytovaných v závislosti na odpracované době, nepeněžní plnění poskytovaná ze sociálního fondu, ze zisku po zdanění ve formě možnosti používat sportovní, rekreační apod. zařízení,
- příspěvky na kulturní pořady a sportovní akce, příjmy poskytnuté zaměstnanci jako sociální výpomoc do výše 10 000,- Kč apod.,
- odstupné a odchodné.

Vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení u zaměstnanců

Vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení u zaměstnanců je zákonem o pojistném na sociální zabezpečení stanoven jako úhrn příjmů zaměstnance, které zaměstnanci zúčtovala organizace nebo malá organizace v souvislosti s výkonem zaměstnání, které zakládá účast na nemocenském pojištění, s výjimkou nezapočitatelných příjmů, jimiž jsou:

- náhrady výdajů, příp. jejich části, které zaměstnanci vzniknou při plnění pracovních úkolů a které nepodléhají dani z příjmu,
- hodnota (finanční ocenění) poskytnutých nepeněžních plnění, která nepodléhají dani z příjmu,

⁵³ blíže viz § 6 odst. 7 a odst. 9 zákona č. 586/1992 Sb., o dani z příjmu ve znění p.p.

- náhrady škody podle § 187 až 206 zákoníku práce, u náhrady škody není rozhodné, zda tento příjem je předmětem daně z příjmu, ale pouze to, zda byla poskytnuta v souladu se zákoníkem práce, jedná se např. o ztrátu výdělku při pracovním úraze po dobu pracovní neschopnosti a po jejím skončení, bolestné, náhradu škody na odložených věcech apod.,
- odměny vyplácené podle zákona o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích (zákon č. 527/1990 Sb. ve znění p.p.).

Vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění zaměstnanců

Rozsah a podmínky zdravotního pojištění jsou upraveny zákonem o zdravotním pojištění, placení pojistného upravuje zákon o pojistném na zdravotním pojištění. Vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění je u zaměstnanců stanoven stejně jako u pojistného na sociální zabezpečení:

- úhrn příjmu zaměstnance, které zaměstnanci zúčtoval zaměstnavatel v souvislosti s výkonem zaměstnání, které zakládá účast na nemocenském pojištění.⁵⁴

Vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění zaměstnanců má oproti pojistnému na sociální zabezpečení zákonem stanovenou *minimální výši*, kterou je *minimální mzda*. Tento minimální vyměřovací základ se vztahuje na zaměstnance, kterému bylo poskytnuto *pracovní volno bez náhrady příjmu* nebo který měl *neomluvenou nepřítomnost v práci*. Je-li *vyměřovací základ zaměstnance nižší než minimální mzda, je zaměstnanec povinen prostřednictvím zaměstnavatele pojistné z rozdílu základu doplatit*. Minimální základ daně se nevztahuje na zaměstnance, který vykonává souběžně samostatnou výdělečnou činnost a z té odvádí minimální pojistné, nebo na zaměstnance, kterému bylo poskytnuto pracovní volno bez náhrady příjmu pro výkon veřejné funkce a doloží, že zaměstnavatel, pro kterého je v té době činný, za něj odvádí pojistné vypočtené alespoň z minimálního vyměřovacího základu, případně se jedná o zaměstnance, za kterou je plátcem pojistného stát, nebo zaměstnance, který pečuje o jedno dítě do 7 let věku nebo nejméně o dvě děti do 15 let věku, nebo zaměstnance s těžkým tělesným, smyslovým nebo mentálním postižením apod.⁵⁵

minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného zaměstnanců na všeobecné zdravotní pojištění
= minimální mzda

Shrnutí

Příjmy, které jsou zákonem o dani z příjmu vymezeny jako zdanitelné příjmy ze závislé činnosti, jsou také příjmy, které zakládají účast na nemocenském pojištění a zahrnují se do vyměřovacích základů pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění s následujícími výjimkami:

- Příjmy, které se zahrnují do zdanitelných příjmů, ale nezahrnují se do vyměřovacích základů pro výpočet pojistného, jsou příjmy, které *nezakládají účast na nemocenském pojištění*. Mezi tyto příjmy patří:
 - o příjmy vyplácené zaměstnanci zaměstnavatelem na základě *dohody o provedení práce*,
 - o příjmy vyplácené na základě pracovního poměru, v jehož rámci vykonává zaměstnanec nepravidelnou výpomoc, tj. vykonává sjednané práce jen občas a nepravidelně podle potřeb zaměstnavatele; nemocensky pojištěn je pouze v případě (tzn. zaměstnavatel je povinen odvádět pojistné), že pracovní poměr trvá alespoň 8 po sobě jdoucích pracovních dnů a započitatelný příjem činí alespoň 400,- Kč,

⁵⁴ Viz § 3 zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění

⁵⁵ Viz § 3 odst. 5 a odst. 8 zákona 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění

- Mezi další drobné výjimky patří např. částka ve výši 1% vstupní ceny motorového vozidla za kalendářní měsíc, které je poskytnuto zaměstnavatelem zaměstnanci k užívání pro služební i soukromé účely. Tato částka je předmětem daně z příjmu, ale nezahrnuje se do vyměřovacích základů pro výpočet pojistného.
- Na druhé straně např. náhrady škody (např. bolestné) se zahrnují do vyměřovacích základů pro výpočet pojistného bez ohledu na to, zda jsou či nejsou předmětem daně z příjmu.

Zákonem o pojistném na zdravotním pojištění je stanoven minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění, který se vztahuje na zaměstnance, kterému bylo po celý kalendářní měsíc poskytnuto pracovní volno bez náhrady příjmu, nebo v němž po celý kalendářní měsíc trvala neomluvená nepřítomnost v práci. Je-li *vyměřovací základ zaměstnance nižší než minimální mzda, je zaměstnanec povinen prostřednictvím zaměstnavatele pojistné z rozdílu základu doplatit*. Minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení ani minimální zdanitelný základ pro výpočet daně z příjmu ze závislé činnosti uplatněn není.

4.2.2 OSVČ

Zdanitelný základ daně z příjmu OSVČ

Základem daně z příjmu OSVČ jsou příjmy, kterých OSVČ dosáhla z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti. Tyto příjmy se snižují o výdaje vynaložené na dosažení, zajištění a udržení příjmů. Neuplatní-li OSVČ výdaje prokazatelně vynaložené, může uplatnit výdaje v paušální výši.⁵⁶ Příjmy ze samostatné výdělečné činnosti a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení se posuzují podle zákona o daních z příjmů.

Na základě právní úpravy platné od 1.1.2004 byl zaveden pro OSVČ minimální základ daně. Základ daně musí činit alespoň 0,5násobku součinu všeobecného vyměřovacího základu a přepočítacího koeficientu podle zákona o důchodovém pojištění (jde o částku, která se stanoví z poloviny aktualizované průměrné mzdy v národním hospodářství za kalendářní rok, který o 2 roky předchází zdaňovacímu období). Minimální základ daně se snižuje o standardní odečitatelné položky.

Minimální základ daně se u poplatníka, který má příjmy z podnikání, uplatňuje, pokud součet všech příjmů poplatníka, tj. součet příjmu z podnikání, ze závislé činnosti, z pronájmu atd. nedosáhne minimálního základu daně podle § 7c zákona o dani z příjmu. U poplatníka, u něhož jsou příjmy z podnikání pouze jedním ze zdrojů příjmu a jehož součet všech zdrojů příjmů je vyšší než minimální základ daně, je povinnost uplatnit minimální základ daně naplněna.

Minimální základ daně se nevztahuje na poplatníka v prvních dvou letech podnikání a poplatníka, který ukončil podnikatelskou činnost, dále na starobní a invalidní důchodce, studenty do 26 let, poplatníka, kterému náleží rodičovský příspěvek, příspěvek při péči o osobu blízkou apod. Od 1.1.2005 se minimální základ daně vztahuje také na spolupracující osoby, ale nevztahuje se na poplatníka, který má nízké příjmy, tj. na ty, jejichž příjmy nepřevyšují 15 000,- Kč ročně.

Vyměřovací základ pojistného na důchodové pojištění a politiku zaměstnanosti a pojistného na zdravotní pojištění OSVČ

Povinnost platit pojistné na důchodové zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (dále jen: „pojistné na důchodové pojištění“) je u OSVČ vázána na podmínky jejich účasti na důchodovém pojištění, které je za podmínek uvedených dále povinné.

Pojistné na nemocenské pojištění jsou OSVČ povinny platit pokud jsou účastny nemocenského pojištění podle předpisů o sociálním zabezpečení uvedených v zákoně č.

⁵⁶ viz § 7, odst. 9 zákona o dani z příjmu

100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení v platném znění.⁵⁷ OSVČ jsou účastny nemocenského pojištění, pokud se k němu dobrovolně přihlásí.

Účast na důchodovém pojištění OSVČ

Do 31.12.2003 byly OSVČ povinně účastny důchodového pojištění, pokud jejich příjem ze samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů na dosažení, zajištění a udržení příjmů přesáhl ročně šestinásobek stanovené částky. Touto částkou byla částka osobního vyměřovacího základu, která se plně započítává pro účely důchodového pojištění (1. redukční hranice pro výpočet důchodu). Částku stanoví vláda každý rok; k 1.1.2003 byla stanovena ve výši 7 400,- Kč. Z toho vyplývá, že OSVČ, která v roce 2003 nedosáhla příjmů alespoň ve výši 44 400 Kč,- (6*7400), nevznikla povinnost přihlásit se k důchodovému pojištění. V sociální praxi pak docházelo k obtížně řešitelným sociálním situacím, kdy vzhledem k neúčasti na pojištění nebylo možno ze systému přiznat zejména invalidní a sirotčí důchody v případě náhlé ztráty příjmu

S účinností od 1.1.2004⁵⁸ došlo u OSVČ k významné změně v oblasti placení pojistného. Samostatná výdělečná činnost byla rozdělena na hlavní a vedlejší. OSVČ, které vykonávají samostatnou výdělečnou činnost jako svoji hlavní činnost, jsou vždy účastny důchodového pojištění a platí pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, bez ohledu na výši dosažených příjmů (i v případě ztráty nebo velmi nízkých příjmů). OSVČ, jejichž samotná výdělečná činnost má povahu vedlejší činnosti vzhledem k příjmům ze zaměstnání nebo vzhledem k trvání stanovených skutečností (pobírání starobního důchodu, invalidního důchodu, studium, apod.), jsou nadále účastny důchodového pojištění v závislosti na dosaženém příjmu. Z toho důvodu se od 1.1.2004 dle § 9, odstavce 6, zákona o důchodovém pojištění samostatná výdělečná činnost rozděluje na hlavní samostatnou výdělečnou činnost a vedlejší samostatnou výdělečnou činnost.

Hlavní samostatná výdělečná činnost

Samostatná výdělečná činnost se považuje za *hlavní samostatnou výdělečnou činnost*, pokud OSVČ v kalendářním roce:

- nemá příjmy plynoucí ze zaměstnání,
- má příjmy plynoucí ze zaměstnání, ale jejichž výše nedosahuje dvanáctinásobku minimální mzdy platné k 1.1. daného roku (v roce 2005 tedy nesmí dosáhnou příjmů ze zaměstnaneckého poměru ve výši 86 220 Kč).

Vedlejší samostatná výdělečná činnost

Samostatná výdělečná činnost se považuje za *vedlejší samostatnou výdělečnou činnost*, pokud OSVČ v kalendářním roce:⁵⁹

- vykonávala zaměstnání a příjem⁶⁰ ze zaměstnání, kterého v tomto roce dosáhla, činí alespoň dvanáctinásobek minimální mzdy platné k 1. lednu kalendářního roku, za který se účast OSVČ na pojištění posuzuje,
- měla nárok na výplatu částečného invalidního nebo plného invalidního důchodu nebo jí byl přiznán starobní důchod,
- měla nárok na rodičovský příspěvek nebo na příspěvek při péči o osobu blízkou nebo jinou osobu,
- vykonávala vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání nebo civilní službu,

⁵⁷ v zákoně č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení ve znění zákona č. 307/1993 Sb. zákona č. 241/1994 Sb., zákona č. 160/1995 Sb.

⁵⁸ zákon č. 425/2003 Sb.

⁵⁹ http://www.cssz.cz/osvc/pojisteni_osvc.asp#clanek1 (19.4.2005)

⁶⁰ Příjmem se rozumí vyměřovací základ pro odvod pojistného zaměstnanců dosažený v kalendářním roce, za který se účast pojištění OSVČ posuzuje a dávky nemocenského pojištění, které byly do tohoto roku zúčtovány.

- byla nezaopatřeným dítětem podle § 20 odst.3 písm. a) zákona 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů,
- byla ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody déle než tři kalendářní měsíce po sobě jdoucí.

Vymezení hlavní a vedlejší samostatné výdělečné činnosti je podkladem pro stanovení povinné účasti OSVČ na důchodovém pojištění. Od 1.1.2004 je OSVČ povinně účastna důchodového pojištění:

- v kalendářním roce po dobu, po kterou vykonávala hlavní samostatnou výdělečnou činnost,
- v kalendářním roce po dobu, po kterou vykonávala vedlejší samostatnou výdělečnou činnost, pokud její příjem z vedlejší samostatné výdělečné činnosti po odpočtu vynaložených výdajů dosáhl v kalendářním roce aspoň rozhodné částky. Rozhodná částka činí 2,4násobek součinu všeobecného vyměřovacího základu a přepočítacího koeficientu podle zákona o důchodovém pojištění (jde o částku, která se stanoví jako aktualizovaná průměrná mzda za kalendářní rok, který o dva roky předchází kalendářnímu roku, za který se účast na důchodovém pojištění posuzuje).

Podmínky účasti OSVČ na důchodovém pojištění viz tab. 1

T a b u l k a 1 Podmínky účasti OSVČ na důchodovém pojištění v letech 2003 - 2005

rok		2003	2004	2005
osobní vyměřovací základ-1. redukční hranice pro výpočet důchodů		7 400		
všeobecný vyměřovací základ pro účely důchodového pojištění			15 711	16 769
přepočítací koeficient pro úpravu vyměřovacího základu			1,0717	1,0665
účast na důchodovém pojištění - hlavní činnost	příjmy - výdaje >	44 400	vždy	vždy
účast na důchodovém pojištění - vedlejší činnost	příjmy - výdaje >	44 400	40 410	42 930

Osobě samostatně výdělečně činné, která provádí samostatnou výdělečnou činnost pouze jako vedlejší činnost a v roce 2004 nedosáhla příjmů alespoň ve výši 40 410 Kč,- ($2,4 \cdot 15711 \cdot 1,0717$) a v roce 2005 nedosáhne příjmů ve výši 42930,- Kč ($2,4 \cdot 16769 \cdot 1,0665$), nevznikne povinnost přihlásit se k důchodovému pojištění.

Stanovení vyměřovacího základu pro pojistné na důchodové pojištění a pojistné na zdravotní pojištění

Vyměřovacím základem OSVČ pro pojistné na důchodové pojištění a zdravotní pojištění je částka, kterou si určí sama, ne však méně než stanovený procentuální podíl příjmu ze samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení, zajištění a udržení. Procentuální podíl byl stanoven v roce 1993, ve kterém byla přijata nová daňová soustava ve výši 35 %. Od roku 2004 se procentuální podíl začal zvyšovat s jeho cílovým navýšením na 50 % v roce 2006, viz tab. 2

T a b u l k a 2 Vyměřovací základ pro výpočet pojistného

rok	1993	2004	2005	2006
procentuální podíl z příjmu po odpočtu výdajů	35 %	40 %	45 %	50 %

Rozhodným obdobím, z něhož se zjišťuje vyměřovací základ, je u OSVČ kalendářní rok, za který se toto pojistné platí.

Vyměřovací základ OSVČ má svoji minimální a maximální hranici. Maximální vyměřovací základ činí nejvýše 486 000 Kč ročně, tj. 40 500,- Kč měsíčně. Roční částka se snižuje za každý měsíc, ve kterém OSVČ nepodnikala. Vyměřovací základ pro pojistné na

nemocenské pojištění, které je u OSVČ dobrovolné, je určen stejnou částkou jako pro pojistné na důchodové pojištění.

Minimální vyměřovací základ OSVČ se u pojistného na důchodové pojištění a zdravotní pojištění stanoví odlišně, proto je popsán odděleně pro důchodové pojištění a zdravotní pojištění.

Minimální vyměřovací základ pojistného na důchodové pojištění a politiku zaměstnanosti

Minimální hranice vyměřovacího základu pojistného na důchodové pojištění byla změněna s platností od 1.1.2004. Do 31.12.2003, tj. do té doby, než došlo k rozdělení samostatné výdělečné činnosti na hlavní a vedlejší, platil pro všechny OSVČ účastné důchodového pojištění minimální vyměřovací základ, který činil trojnásobek částky osobního vyměřovacího základu, který se plně započítává pro účely důchodového pojištění (1. redukční hranice pro výpočet důchodu). Tato částka, kterou stanoví vláda každý rok, byla stanovena k 1.1.2003 ve výši 7 400,- Kč. Roční minimální vyměřovací základ proto v roce 2003 činil 22 200,- Kč, (7 400*3), měsíční 1 850,- Kč. Tato právní úprava minimálního vyměřovacího základu pro OSVČ platná pro rok 2003 znamenala, že z tohoto minimálního ročního vyměřovacího základu byl vypočten důchod ve výši 2 420 Kč, který byl o 1 680 Kč nižší než částka životního minima pro jednotlivce (2 320 + 1 780 Kč) a nezaručoval tím dostačující příjem důchodce.⁶¹

Zákon o důchodovém pojištění⁶² přinesl změny, které znamenaly rozdělení samostatné výdělečné činnosti na hlavní a vedlejší a stanovení minimálního vyměřovacího základu odděleně pro oba výše uvedené druhy samostatné výdělečné činnosti:

- Minimálním měsíčním vyměřovacím základem pro hlavní samostatnou výdělečnou činnost se stal stanovený procentuální podíl z poloviny součinu všeobecného vyměřovacího základu a přepočítacího koeficientu podle zákona o důchodovém pojištění (jde o částku, která se stanoví jako aktualizovaná průměrná mzda za kalendářní rok, který o dva roky předchází kalendářnímu roku, pro který se minimální vyměřovací základ vypočítává).
- Minimálním měsíčním vyměřovacím základem pro vedlejší samostatnou výdělečnou činnost je desetina součinu všeobecného vyměřovacího základu a přepočítacího koeficientu podle zákona o důchodovém pojištění (jde o částku, která se stanoví jako aktualizovaná průměrná mzda za kalendářní rok, který o dva roky předchází kalendářnímu roku, pro který se minimální vyměřovací základ vypočítává). Minimální vyměřovací základ a minimální pojistné pro rok 2004 a 2005 viz tab. 3

⁶¹ Předpokládaný objem budoucích důchodových nároků byl více než 2,5krát vyšší, než si OSVČ s minimálním pojistným „zaplatila“, to znamená, že OSVČ s minimálním pojistným si „zaplatila“ pouze 40 % svých budoucích důchodových nároků. OSVČ s průměrným pojistným si zaplatila 57 %, zatímco zaměstnanec s průměrným pojistným pak 111% svých budoucích důchodových nároků. Pramen: ČSÚ ve spolupráci s Úřadem vlády, MPSV, MF a MPO: Analýza vývoje počtu OSVČ, Praha březen 2005, str. 13

⁶² Zákon č. 155/1995 Sb., ve znění zákona č. 425/2003 Sb., o důchodovém pojištění

Tabulka 3 Minimální měsíční vyměřovací základ hlavní a vedlejší samostatné výdělečné činnosti a minimální pojistné na důchodové pojištění v letech 2004 a 2005

	rok	2004	2005
	všeobecný vyměřovací základ stanoven vládou	15 711	16 769
	přepočítací koeficient	1,0717	1,0665
hlavní činnost	polovina aktualizovaného vyměřovacího základu	8 418 (15711*1,0711*0,5)	8 942 (16769*1,0665*0,5)
	minimální vyměřovací základ	3 368 (40% z 8418,74)	4 024 (45% z 8942)
	minimální pojistné na důchodové pojištění	970	1 192
vedlejší činnost	minimální vyměřovací základ	1 684 (15711*1,0711*0,1)	1789 (16769*1,0665*0,1)
	minimální pojistné na důchodové pojištění	499	530

V případě příliš nízkého nebo záporného vyměřovacího základu stanoveného OSVČ nastupuje minimální vyměřovací základ vypočtený v návaznosti na aktualizovanou průměrnou mzdu v národním hospodářství.

K úpravě vyměřovacího základu došlo proto, že důchody OSVČ byly vysokou měrou dotovány z pojistného zaměstnanců. Tato nevyváženost systému je od roku 2004 korigována. Změna stanovení pojistného ze strany OSVČ tak má za cíl jednak prohloubení vazby mezi zaplaceným pojistným a výší dávek v sociálním systému. Druhým záměrem bylo zvýšení příjmů systému.

Minimální vyměřovací základ pojistného na zdravotní pojištění

Minimální hranicí vyměřovacího základu pojistného na zdravotní pojištění byla až do roku minimální mzda. S účinností od 1.1.2004 je minimálním vyměřovacím základem 0,5násobek průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství za kalendářní rok o dva roky předcházející roku, pro který je vyměřovací základ stanovován. Výši průměrné měsíční mzdy za kalendářní rok vyhledává na základě údajů Českého statistického úřadu Ministerstvo zdravotnictví ve Sbírce zákonů sdělením. Minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění a minimální pojistné viz tab. 4.

Tabulka 4 Minimální měsíční vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění a minimální pojistné na zdravotní pojištění v letech 2004 a 2005

rok	2004	2005
průměrná mzda vyhlášená Ministerstvem zdravotnictví	15 857	16 920
minimální vyměřovací základ	7 929 (15857*0,5)	8 460 (16920*0,5)
minimální pojistné na všeobecné zdravotní pojištění	1 071	1 141

Minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění se nevztahuje na OSVČ, která souběžně vykonává závislou činnost a z té odvádí pojistné vypočtené z minimálního vyměřovacího základu stanoveného pro zaměstnance (tj. z minimální mzdy), dále se nevztahuje na OSVČ, za které je plátcem pojistného stát, nebo OSVČ, který(á) pečuje o jedno dítě do 7 let věku nebo nejméně o dvě děti do 15 let věku nebo je osobou s těžkým tělesným, smyslovým nebo mentálním postižením.⁶³

⁶³ Viz §3 odst. 5 a odst. 8, písm.a) až c) zákona 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění

Shrnutí

Příjmy, které jsou zákonem o dani z příjmu vymezeny jako zdanitelné příjmy z podnikání a jiné samostatné činnosti a jsou po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení, zajištění a udržení základem pro výpočet daně z příjmu, jsou také příjmy, z nichž se odvozuje vyměřovací základ pro výpočet pojistného na důchodové a zdravotní pojištění. Vyměřovacím základem osoby samostatně výdělečně činné pro pojistné na důchodové pojištění a zdravotní pojištění je částka, kterou si určí sama, ne však méně než stanovený procentuální podíl příjmu ze samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení, zajištění a udržení. Procentuální podíl byl stanoven v roce 1993, ve kterém byla přijata nová daňová soustava ve výši 35 %. Od roku 2004 se procentuální podíl začal zvyšovat s jeho cílovým navýšením na 50 % v roce 2006.

Základ daně z příjmu a vyměřovací základy pro pojistné mají své hranice. Základ daně z příjmu z podnikání má pouze minimální hranici, vyměřovací základy pro výpočet pojistného mají jak minimální, tak maximální hranici.

Od 1.1.2004 došlo u stanovení minimálních vyměřovacích základů k následujícím změnám:

- Zavedení minimálního základu daně s cílem snížit daňové úniky vyplývající často z tzv. daňové optimalizace, kterou poplatníci daně z příjmu z podnikání dosahují především pomocí výdajů účelově zaměřených na snížení základu daně. Je však třeba zdůraznit, že minimální základ daně se vztahuje pouze na ty poplatníky, u nichž součet všech příjmů nedosáhne stanovenou minimální hranici základu daně. Z toho vyplývá, že i když samostatná výdělečná činnost není z hlediska stanovení daně z příjmu výslovně rozdělena na hlavní a vedlejší, tak přesto poplatníci, kteří vykonávají samostatnou výdělečnou činnost k získání vedlejšího zdroje příjmu a nikoliv jako hlavního zdroje příjmu a u nichž součet všech příjmů dosáhne hranice minimálního základu daně, tím naplní povinnost uplatnit minimální základ při výpočtu daně.
- Zvýšení minimálního vyměřovacího základu pro výpočet pojistného na důchodové pojištění. Samostatná výdělečná činnost byla rozdělena na činnost hlavní a vedlejší a u činnosti hlavní došlo k výraznému navýšení minimálního vyměřovacího základu z důvodu snížení rozdílu mezi platbami zaměstnanců a OSVČ do důchodového systému. Minimální hranice vyměřovacího základu je stanovena i pro činnost vedlejší.
- Zvýšení minimálního vyměřovacího základu pro výpočet pojistného na zdravotní pojištění. Z hlediska placení pojistného na zdravotní pojištění není samostatná výdělečná činnost výslovně rozdělena na hlavní a vedlejší. Minimální vyměřovací základ se nevztahuje na ty OSVČ, které souběžně vykonávají závislou činnost a z té odvádí pojistné, přičemž minimálním vyměřovacím základem stanoveným pro zaměstnance je minimální mzda.

Minimální vyměřovací základ se od 1.1.2004 ve všech výše uvedených případech odvozuje od průměrné mzdy v národním hospodářství, kterou zjišťuje Český statistický úřad. Minimální základ daně a minimální vyměřovací základ na důchodové pojištění se odvíjí od všeobecného vyměřovacího základu podle zákona o důchodovém pojištění, který vyhláší vláda; představuje průměrnou mzdu za kalendářní rok, který o 2 roky předchází sledovanému období. Minimální vyměřovací základ pro účely zdravotního pojištění se odvíjí rovněž od průměrné mzdy v národním hospodářství, kterou však vyhláší na základě údajů Českého statistického úřadu ministerstvo zdravotnictví ve Sbírce zákonů sdělením. V obou případech se jedná o různé hodnoty. Vývoj měsíčních minimálních a maximálních základů daně z příjmů a vyměřovacích základů pro výpočet pojistného viz tab. 5

T a b u l k a 5 Vývoj měsíčních minimálních a maximálních základů daně z příjmů a vyměřovacích základů pro výpočet pojistného v letech 2003 - 2006

		2003	2004	2005
daň z příjmu	minimální základ daně	X	101 000	107 000
	maximální základ daně	X	x	x
důchodové pojištění -hlavní činnost	účast na důchodovém pojištění	P-V> 44 400	vždy	vždy
	minimální vyměřovací základ	1 850	3 368	4 024
	minimální pojistné	548	997	1 192
	maximální vyměřovací základ	40 500	40 500	40 500
	maximální pojistné	11 988	11 988	11 988
důchodové pojištění - vedlejší činnost	účast na důchodovém pojištění	P-V> 44 400	P-V > 40 410	P-V > 40 410
	minimální vyměřovací základ	1 850	1 684	1 789
	minimální pojistné	548	499	530
	maximální vyměřovací základ	40 500	40 500	40 500
	maximální pojistné	11 988	11 988	11 988
zdravotní pojištění	minimální vyměřovací základ	6 200	7 929	8 460
	minimální pojistné	837	1 071	1 143
	maximální vyměřovací základ	40 500	40 500	40 500
	maximální pojistné	11 988	11 988	11 988

Vysvětlivky: P...příjmy

V...výdaje

4.3 Sazby daně z příjmu, pojistného na sociální zabezpečení a pojistného na zdravotní pojištění

Výše daně z příjmu je stanovena procentní sazbou ze zdanitelného základu daně z příjmu, výše pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění je stanovena procentní sazbou z vyměřovacího základu za rozhodné období. Zatímco stanovení zdanitelného základu daně a vyměřovacích základů má pro zaměstnance a pro OSVČ svá specifika (viz kap. 2), sazby daně z příjmu a pojistného jsou pro obě sledované kategorie shodné.

4.3.1 Sazba daně z příjmu a odečitatelné položky ze základu daně

Základem pro výpočet daně z příjmu je zdanitelný základ daně, který se stanoví jako rozdíl základu daně sníženého o pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění a odečitatelných položek ze základu daně. Funkcí odečitatelných položek je postihnout sociální situaci poplatníka zvýhodněním poplatníků, kteří vyživují další osoby (manželku - manžela, nezaopatřené děti) nebo poplatníků, kteří studují nebo patří mezi osoby se zdravotním postižením. Přehled odečitatelných položek viz tab. 6

T a b u l k a 6 Odčitatelné položky na poplatníka

částka za rok	druh odčitatelné položky
38 040 Kč	základní nezdanitelná částka na poplatníka
25 560 Kč*)	na vyživované dítě žijící ve společné domácnosti
51 120 Kč	dítě je držitelem průkazu ZTP/P
21 720 Kč	na manželku (manžela), která nemá vlastní příjmy vyšší než 38 040 Kč
43 440 Kč	manželka (manžel) je držitelem průkazu ZTP/P
7 140 Kč	částečně invalidní důchodce
14 280 Kč	plně invalidní důchodce
50 040 Kč	držitel průkazu ZTP/P
11 400 Kč	kdo se připravuje soustavně na budoucí povolání studiem nebo předepsaným výcvikem

*) Od 1.1.2005 došlo ke změně výše odečitatelných položek na jedno vyživované dítě ve výši 6 000 Kč ročně, tedy 500 Kč měsíčně. Maximální výše odečitatelných položek za všechny děti může být pouze 30 000 Kč. Odečitatelná položka na dítě se nově neodečítá při výpočtu základu daně, ale snižuje se o ni vypočtená záloha na daň. Pokud je záloha na daň menší než odečitatelné položky na děti, doplatí stát poplatníkovi tento rozdíl.

Základ daně může poplatník dále snížit o následující odečitatelné položky:⁶⁴

- platby na penzijní připojištění ve výši maximálně 12 000 Kč,
- zaplacené členské příspěvky poplatníka, který je členem odborové organizace maximálně ve výši 3 000 Kč,
- hodnotu daru poskytnutého obcím, krajům..., úhrnná hodnota daru musí být mezi 2 a 10 % základu daně nebo musí činit minimálně 1 000 Kč,
- 2 000 Kč za jeden odběr krve,
- úroky zaplacené z úvěru ze stavebního spoření nebo z hypotečního úvěru, přičemž odečitatelná částka nesmí překročit 300 000 Kč za všechny poplatníky v téže domácnosti.

Od zavedení platné daňové soustavy se odečitatelné položky vyvíjely, došlo k jejich postupnému navyšování. Vývoj odečitatelných položek v letech 1993 - 2005 viz tab. 7

T a b u l k a 7 Vývoj roční výše odčitatelných položek v letech 1993-2005⁶⁵

druh odečitatelné položky	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999-2000	2001-2003	2004	2005
na poplatníka	20 400	21 600	24 000	26 400	28 800	32 040	34 920	38 040	38 040	38 040
na vyživované dítě v domácnosti	9 000	10 800	12 000	13 200	14 400	18 000	21 600	23 520	23 560	⁶⁶
na manželku ve společné dom. s příjmy nižšími než (⁶⁷ Kč)	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000	18 240	19 884	21 720	21 720	21 720
pro poplatníka - poživatele částeč. invalidního důchodu	6 000	6 000	6 000	6 000	6 000	6 000	6 540	7 140	7 140	7 140
pro poplatníka - poživatele plného invalidního důchodu	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000	13 080	14 280	14 280	14 280
pro poplatníka, je-li držitelem průkazu ZTP-P	36 000	36 000	36 000	36 000	42 000	42 000	45 780	50 040	50 040	50 040
pro poplatníka do 26 let, soustavně se připravujícího na povolání studiem		6 000	6 000	6 000	9 600	9 600	10 464	11 400	11 400	11 400

Daň z příjmu je stanovena procentní sazbou ze zdanitelného základu daně. Sazba daně z příjmu je progresivní, viz tab. 8

T a b u l k a 8 Sazba daně z příjmu dle vyměřovacího základu - roční daň

základ daně		daň	daň ze základu přesahujícího
od Kč	do Kč		
0	109 200	15 %	
109 200	218 400	16 038 Kč + 20 %	109 200 Kč
218 400	331 200	38 220 Kč + 25 %	218 400 Kč
331 200	a více	66 420 Kč + 32 %	331 200 Kč

Zaměstnanci odvádí měsíčně zálohu na daň z příjmu, sazby měsíčních záloh na daň z příjmu viz tab. 9

⁶⁴ Zdroj: www.finance.cz/home/dane_a_audit/mzda, staženo 9.7.2005

⁶⁵ Zdroj: VÚPSV - Bulletin No 20 - Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990-2004, str.32

⁶⁶ namísto odečitatelné položky z daňového základu přímý odpočet z daně ve výši 6.000 Kč na dítě, maximálně 30.000 Kč na všechny děti

⁶⁷ Pokud měla manželka příjmy nižší než: v letech 1993-1994 21 600 Kč, 1995 24 000 Kč, 1996 26 400 Kč, 1997 28 800 Kč, 1998 32 040 Kč, 1999-2000 34 920 Kč a 2001-2005 38 040 Kč

Tabulka 9 Sazba daně dle vyměřovacího základu - měsíční zálohy na daň

základ daně		daň	daň ze základu přesahujícího
od Kč	do Kč		
0	9 100	15 %	
9 100	18 200	1 365 Kč + 20 %	9 100 Kč
18 200	27 600	3 185 Kč + 25 %	18 200 Kč
27 600	a více	5 535 Kč + 32 %	27 600 Kč

Od zavedení platné daňové soustavy se sazby daně z příjmu vyvíjely. V roce 1993, tj. v roce zavedení daňové soustavy, bylo zavedeno celkem pět daňových pásem, u nejvyššího pásma byla zavedena sazba daně ve výši 47 %. Tato sazba se postupně snižovala na 43 %, od roku 1996 bylo toto daňové pásmo zrušeno. Vývoj sazeb daně v letech 1993 - 2005 viz tab. 10.

Tabulka 10 Vývoj sazeb pro výpočet daně z příjmu z vyměřovacího základu a maximální výše daně v letech 1993 - 2005⁶⁸

sazba daně v % podle pásem v tisících Kč														
	1993-1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001-2005	
	pásmo od-do		pásmo od-do		pásmo od-do		pásmo od-do		pásmo od-do		pásmo od-do		pásmo od-do	
15%	0	60	0	84	0	84	0	91,4	0	102	0	102	0	109
20%	60	120	84	144	84	168	91,4	183	102	204	102	204	109	218,4
25%	120	180	144	204	168	252	183	274	204	312	204	312	218,4	331,2
32%	180	540	204	564	252	756	274	822	312	1 104	312	a více	331,2	a více
40%	540	1 080	564	a více	756	a více	822	a více	1 104	a více				
47-43 %⁶⁹	1 080	a více												
maximální výše daně při dané sazbě v daném roce podle jednotlivých pásem														
	1993-1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001-2005	
15%	9 000		12 600		12 600		13 716		15 300		15 300		16 380	
20%	21 000		24 600		29 400		32 028		35 700		35 700		38 220	
25%	36 000		39 600		50 400		54 828		62 700		62 700		66 420	
32%	151 200		154 800		211 680		230 316		316 140		nad 62 700		nad 66 420	
40%	367 200		nad 154 800		nad 211 680		nad 230 316		nad 316 140					
47-43%	nad 367 200													

4.3.2 Sazby pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění

Sazby pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění jsou pro zaměstnance a OSVČ shodné s tím rozdílem, že pojistné zaměstnanců je placeno společně zaměstnanci a zaměstnavateli, proto jsou sazby pojistného rozděleny zvlášť pro zaměstnance a pro zaměstnavatele. Sazby pojistného viz tab. 11

⁶⁸ Zdroj: VÚPSV - Bulletin No 20 - Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990-2004, str. 32

⁶⁹ 1993-47%, 1994-44%, 1995-43%

T a b u l k a 11 Sazby pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění zaměstnanců a OSVČ

		sazby pojistného zaměstnanců			sazby pojistného OSVČ
		placeno zaměstnancem	placeno zaměstnavatelem	celkem	
SZ	- důchodové pojištění	6,5	21,5	28	28
	- nemocenské pojištění	1,1	3,3	4,4	4,4 ⁷⁰
	- příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	0,4	1,2	1,6	1,6
	CELKEM - sociální zabezpečení	8,0	26,0	34,0	34,0
ZP	- zdravotní pojištění	4,5	9,0	13,5	13,5
SZ+ZP	CELKEM	12,5	35,0	47,5	47,5

Spolu se zavedením platné daňové soustavy v roce 1993 byly zavedeny také zákony upravující výběr pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Od roku 1993 se sazby pojistného nepatrně snížily, viz tab. 12 a 13.

T a b u l k a 12 Vývoj sazeb pojistného u zaměstnanců 1993-2005⁷¹

		zaměstnanec				zaměstnavatel				celkem			
		1993	1994-1995	1996-2003	od 2004	1993	1994-1995	1996-2003	od 2004	1993	1994-1995	1996-2003	od 2004
SZ	na důchodové pojištění	6,8	6,8	6,5	6,5	20,4	20,4	19,5	21,5	27,2	27,2	26,0	28,0
	na nemocenské pojištění	1,2	1,2	1,1	1,1	3,6	3,6	3,3	3,3	4,8	4,8	4,4	4,4
	příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	1,0	0,75	0,4	0,4	3,0	2,25	3,2	1,2	4,0	3,0	3,6	1,6
ZP	na zdravotní pojištění	4,5	4,5	4,5	4,5	9,0	9,0	9,0	9,0	13,5	13,5	13,5	13,5
	CELKEM	13,5	13,25	12,5	12,5	36	35,25	35,0	35,0	49,5	48,5	47,5	47,5

T a b u l k a 13 Vývoj sazeb pojistného pro OSVČ v letech 1993-2005⁷²

		OSVČ			
		1993	1994-1995	1996-2003	od 2004
SZ	na důchodové pojištění	27,2	27,2	26	28
	na nemocenské pojištění	4,8	4,8	4,4	4,4
	příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	4,0	3,0	3,6	1,6
ZP	na zdravotní pojištění	13,5	13,5	13,5	13,5
	CELKEM bez nemocenského pojištění ⁷³		43,7	43,1	43,1
	CELKEM s nemocenským pojištění	49,5	48,5	47,5	47,5

⁷⁰ OSVČ nemusí platit nemocenské pojištění, pokud nemocenské neplatí, nemá v době pracovní neschopnosti nárok na dávky nemocenského a nárok na peněžité dávky v mateřství

⁷¹ **Zdroj:** VÚPSV - Bulletin No 20 - Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990-2004, str. 31

⁷² **Zdroj:** VÚPSV - Bulletin No 20 - Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990-2004, str. 31

⁷³ Nemocenské pojištění je pro OSVČ od 1.1.1994 nepovinné

Shrnutí

Sazby daně z příjmu a pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění jsou jak pro zaměstnance, tak pro OSVČ shodné. Daň z příjmu je závislá jak na výši základu daně z příjmu, tak na uplatnitelných odečitatelných položkách ze základu daně, které postihují sociální situaci poplatníka daně z příjmu. Část odečitatelných položek je motivací poplatníka k cílenému chování, např. odečet ze základu daně, prokáže-li poplatník, že si přispívá na důchodové připojištění, že je dárce krve apod.

Sazby pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění jsou opět shodné. U zaměstnanců je sazba pojistného rozdělena na dvě části, neboť pojistné je placeno společně zaměstnancem a zaměstnavatelem a ta část pojistného, která je placena zaměstnavatelem, zatěžuje náklady práce, jak bude prokázáno v další kapitole.

Sazby daně z příjmu i sazby pojistného se od zavedení platné daňové soustavy vyvíjely, u sazby daně z příjmu byly postupně zrušeny nejvyšší sazby ve výši 47 % a 40 %. Sazby pojistného na sociální pojištění mírně poklesly, sazba pojistného na zdravotní pojištění zůstala beze změny.

4.4 Modelové výpočty zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ

4.4.1 Zatížení mezd zaměstnanců

Pracovně právní vztahy

Vztah mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem je právně určen na základě pracovní smlouvy, případně na základě dohody o pracovní činnosti nebo dohody o provedení práce. Zaměstnancem se může stát jakákoliv osoba starší 15 let, která ukončila povinnou školní docházku a je způsobilá vykonávat práva a povinnosti v pracovněprávních vztazích.

*Pracovní poměr*⁷⁴

Pracovní poměr je vztah mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, který se zakládá pracovní smlouvou. Pracovní smlouva je dvoustranný právní akt, vzájemně adresovaný a obsahově shodný projev vůle. Musí být uzavřena především písemně, výjimku tvoří pracovní poměry uzavřené na dobu kratší než jeden měsíc, kdy může být pracovní smlouva uzavřena i ústně.

Povinné náležitosti pracovní smlouvy:

- druh práce, na který je zaměstnanec přijímán,
- místo výkonu práce,
- den nástupu do práce.

*Dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr*⁷⁵

Zaměstnavatel může výjimečně zajišťovat plnění svých úkolů i na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr, a to pokud jde o práci, jejíž pravidelný výkon nemůže zaměstnavatel zabezpečit úsporně a hospodárně.

*Dohoda o pracovní činnosti*⁷⁶

Dohoda o pracovní činnosti se sjednává na opakující se dlouhodobější činnost, a to jen písemnou formou. V dohodě musí být uveden druh sjednané práce, sjednaná odměna, doba, na kterou se uzavírá, a sjednaný rozsah pracovní doby nesmí přesáhnout v průměru polovinu stanovené týdenní pracovní doby (nejvýše 20 hodin týdně). Odměna za vykonanou práci je splatná ve výplatních termínech určených u zaměstnavatele pro výplatu mzdy.

⁷⁴ Zpracováno na základě zákona č.65 /1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů, § 27-71

⁷⁵ Zpracováno na základě zákona 65/1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů, § 232-239

⁷⁶ Zpracováno na základě zákona 65/1965 Sb., § 237-239

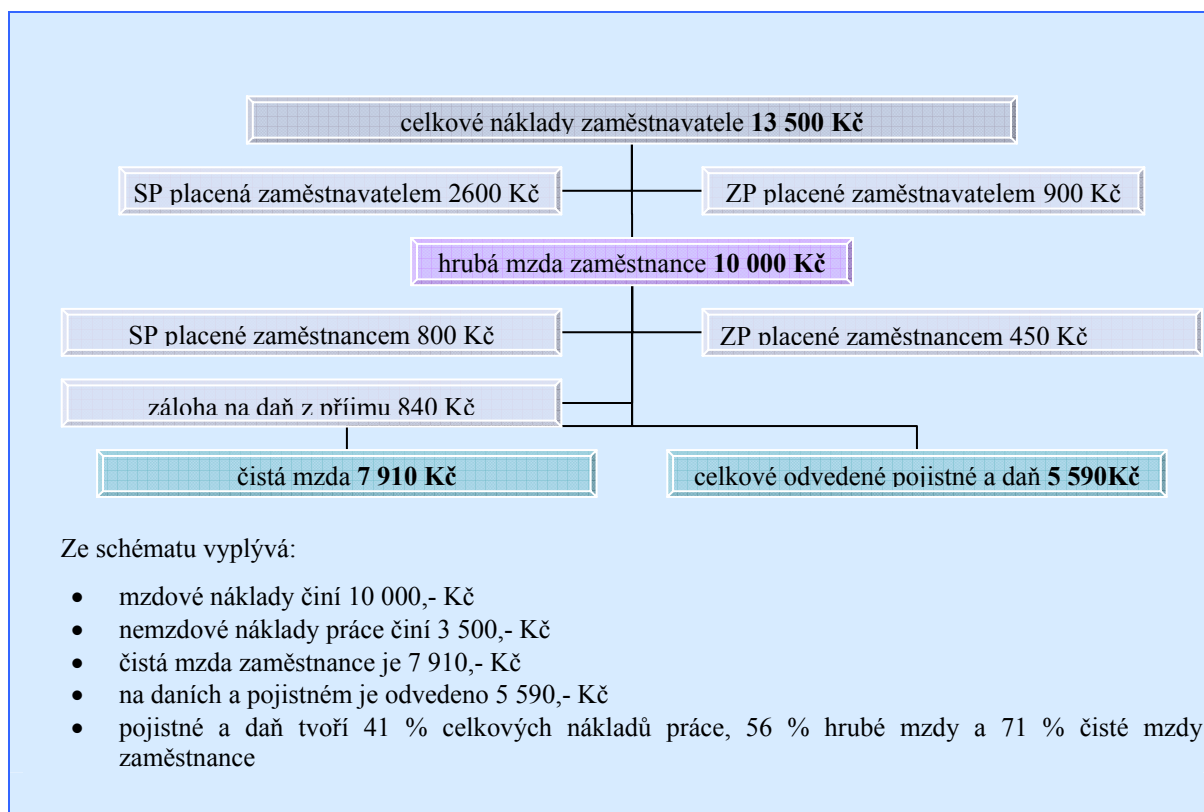
Z dohody o pracovní činnosti nevzniká nárok na dovolenou, náhradu mzdy při překážkách v práci, na náhradu cestovních výdajů, ale je možno je výslovně v dohodě upravit, nikoliv však výhodněji, než by vyplývaly z pracovního poměru.

*Dohoda o provedení práce*⁷⁷

Rozsah práce na základě dohody o práci nesmí přesáhnout 100 hodin v kalendářním roce (do uvedeného rozsahu se započítávají i práce vykonané zaměstnancem pro téhož zaměstnavatele na základě jiné dohody o práci v tomtéž kalendářním roce). V dohodě o práci musí být uveden rozsah vykonávané práce, sjednaná odměna za vykonanou práci a doba, na kterou se uzavírá. Zaměstnavatel není povinen rozvrhnout zaměstnanci pracovní dobu. Není-li stanoveno jinak, vztahují se na práci konanou na základě dohody o práci podmínky pro výkon práce v pracovním poměru s výjimkou odstupného, pracovní doby a doby odpočinku, dovolené a překážek v práci. Dohoda o provedení práce nezakládá účast na nemocenském pojištění.

Velkou zátěží mzdových nákladů je pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Tímto pojistným jsou zatíženy mzdy, které jsou vypláceny za vykonanou práci na základě sjednaného pracovního poměru nebo na základě dohody o pracovní činnosti. Obrázek č. 1 zachycuje zatížení mzdových nákladů při mzdě 10 tis. Kč.

O b r á z e k 1 Z a t í ž e n í m z d o v ý c h n á k l a d ů z a m ě s t n a n c e, m z d a 1 0 t i s. K ě

Obrázek 1 obsahuje výpočet zatížení mzdy zaměstnance, při kterém je mzda zaměstnance zdaněna nejnižší sazbou daně z příjmu. Při vyšší mzdě je míra zdanění vyšší, neboť mzda podléhá vyšší sazbě daně, viz tab. 14.

⁷⁷ Zpracováno na základě zákona 65/1965 Sb., § 236

T a b u l k a 14 Porovnání míry zdanění mezd zaměstnanců v jednotlivých pásmech zdanění (pracovní poměr a dohoda o pracovní činnosti)

pásma zdanění ⁷⁸	1.	2.	3.	4.
úplné náklady práce zaměstnavatele	13 500	27 000	40 500	54 000
odvod na SP a ZP zaměstnavatelem	3 500	7 000	10 500	14 000
hrubý příjem pracovníka	10 000	20 000	30 000	40 000
vyměřovací základ pro výpočet ZP a SP	10 000	20 000	30 000	40 000
SP	800	1 600	2 400	3 200
ZP	450	900	1 350	1 800
SP a ZP celkem	1 250	2 500	3 750	5 000
měsíční odečitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	5 580	14 330	23 080	31 830
zaokrouhlení ZZDP	5 600	14 400	23 100	31 900
záloha na daň z příjmu	840	2 425	4 410	6 911
čistý příjem	7 910	15 075	21 840	28 089
celkové zatížení mzdových nákladů	5 590	11 925	18 660	25 911
procentuální míra zatížení ceny práce jednoho zaměstnance				
z celkových mzdových nákladů zaměstnavatele	41 %	44 %	46 %	48 %
z hrubé mzdy zaměstnance	56 %	60 %	62 %	65 %
z čisté mzdy zaměstnance	71 %	79 %	85 %	92 %

Pracuje-li zaměstnanec na základě dohody o provedení práce, je zatížení mzdových nákladů nižší, neboť dohoda o provedení práce nezakládá účast na nemocenském pojištění a mzda není zatížena pojistným na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění, viz tab. 15

T a b u l k a 15 Porovnání míry zdanění mezd zaměstnanců v jednotlivých pásmech zdanění při dohodě o provedení práce

pásma zdanění	1.	2.	3.	4.
celkové mzdové náklady zaměstnavatele	10 000	20 000	30 000	40 000
hrubý příjem pracovníka	10 000	20 000	30 000	40 000
měsíční odečitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	6 830	16 830	26 830	36 830
zaokrouhlený ZZDP	6 900	16 900	26 900	36 900
záloha na daň z příjmu	1 035	3 380	6 725	11 808
čistý příjem	8 965	16 620	23 275	28 192
celkové zatížení mzdových nákladů	1 035	3 380	6 725	11 808
procentuální míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance				
z celkových mzdových nákladů zaměstnavatele	10 %	17 %	22,4 %	29,5 %
z hrubé mzdy zaměstnance	10 %	17 %	22,4 %	29,5 %
z čisté mzdy zaměstnance	11,5 %	20 %	29 %	42 %

Krátkodobé zaměstnání je velmi často prováděno na základě dohody o provedení práce, neboť mzda není zatížena pojistným na sociální zabezpečení a pojistným na zdravotní pojištění - k úsporám dochází především na straně zaměstnavatele. Obdobný postup je možno

⁷⁸ Pásma zdanění:

1. 15 %
2. 1 365 Kč + 20 % z částky nad 9 100 Kč
3. 3 185 Kč + 25 % z částky nad 18 200 Kč
4. 5 535 Kč + 32 % z částky nad 27 600 Kč

využít, pokud k zaměstnání dojde na základě dohody o pracovní činnosti za podmínky, že práce bude vykonávána po dobu maximálně 7 dnů a příjem nepřekročí 400,- Kč denně.

Vysoké zatížení mzdových nákladů pojistným na sociální a zdravotní pojištění motivuje zaměstnavatele k minimalizaci pojistného, čehož dosahují tím, že mzdu vyplácí legálně pouze zčásti, zpravidla pouze ve výši minimální mzdy a příjem zaměstnanci „dovrňávají“ výplátou další části mzdy, která je již vyplácena nelegálně. Zaměstnanec obdrží dohodnutý čistý příjem a zaměstnavatel sníží nemzdové náklady práce. Zároveň se sníží zatížení mzdy zaměstnance pojistným na sociální a zdravotní pojištění a daní z příjmu. Rozdílné zatížení mzdy ve výši 15 tis. Kč, která je vyplácena legálně celá a legálně pouze do výše minimální mzdy viz tab. 16.

T a b u l k a 16 Porovnání zatížení mezd zaměstnanců při legálním vyplácení mzdy a při částečném legálním vyplácení mzdy

	1. zaměstnanec	2. zaměstnanec
celkové legální mzdové náklady zaměstnavatele	20 250	9 700
nelegální část mzdy	0	7 815
celkové legální a nelegální mzdové náklady zaměstnavatele	20 250	17 515
odvod na SP a ZP zaměstnavatelem	5 250	2 515
smluvená mzda (mzda / minimální mzda + doplatek do smluvené výše)	15 000	15 000
hrubá mzda zaměstnance	15 000	7 185
základ pro výpočet ZP a SP	15 000	7 185
SP	1 200	575
ZP	675	323
pojistné na SP a ZP	1 875	898
měsíční odpočitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	9 955	3 117
zaokrouhlený ZZDP	10 000	3 200
záloha na daň z příjmu	1 545	480
legální čistý příjem	11 580	5 807
skutečný čistý příjem	11 580	13 622
celkové zatížení mzdy	8 670	3 890
procentuální míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance		
z celkových mzdových nákladů zaměstnavatele	42,8 %	22,2 %
ze smluvené mzdy pracovníka	57,8 %	57,8 %
z čisté mzdy	74,8 %	28,6 %

4.4.2 Zatížení příjmů OSVČ

Zatížení příjmu OSVČ má svoje specifická pravidla: vyměřovacím základem pro pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění je stanovená *procentuální část* příjmu po odpočtu výdajů na dosažení, zajištění a udržení příjmů, přičemž vyměřovací základ pro pojistné na sociální zabezpečení, pojistné na zdravotní pojištění a základ pro výpočet daně z příjmu má svoje minimální hranice.

Minimální hranice vyměřovacích základů pro výpočet pojistného a minimální základ daně z příjmu zatěžují nízké příjmy OSVČ. Výpočty, které zachycují zatížení příjmů OSVČ, jsou uvedeny v následujících tabulkách, a to pro samostatnou výdělečnou činnost, která je prováděna jako hlavní činnost, viz tab. 17 a pro samostatnou výdělečnou činnost, která je prováděna jako vedlejší činnost, viz tab. 18. V obou případech jsou uplatněny výdaje na dosažení, zajištění a udržení příjmů v paušální výši 25 %.

T a b u l k a 17 Zatížení příjmů OSVČ při samostatné činnosti, která je vykonávána jako hlavní činnost

	OSVČ - hlavní činnost		
příjem OSVČ	7 185	21 600	67 500
příjem snížený o paušální výdaje	5 389	16 200	50 625
vyměřovací základ pro výpočet SP	4024	7 290	22 781
vyměřovací základ pro výpočet ZP	8460	8 460	22 781
SP	1 192	2 158	6 743
ZP	1 143	1 143	3 075
odvod na SP a ZP	2 335	3 301	9 819
měsíční odečitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	8 916	9 729	54 511
zaokrouhlený ZZDP	8 900	9 700	54 500
daň	1 335	1 485	14 143
čistý příjem	1 719	16 814	43 538
celkové zatížení příjmu	3 670	4 786	23 962
procentuální míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance			
z celkového příjmu	51,0%	22,2%	35,5%
z příjmu sníženého o paušální výdaje	68,1%	29,5%	47,3%
z čisté mzdy	213,5%	28,5%	55,0%

T a b u l k a 18 Zatížení příjmů OSVČ při samostatné činnosti, která je vykonávána jako vedlejší činnost

	OSVČ - vedlejší činnost		
příjem OSVČ	7 185	21 600	67 500
příjem snížený o paušální výdaje	5 389	16 200	50 625
vyměřovací základ pro výpočet SP	1789	7 290	22 781
vyměřovací základ pro výpočet ZP	8 460	8 460	22 781
SP	530	2 158	6 743
ZP	1 143	1 143	3 075
odvod na SP a ZP	1 673	3 301	9 819
měsíční odečitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	546	9 729	54 511
zaokrouhlený ZZDP	540	9 700	54 500
daň	81	1 485	14 143
čistý příjem	2 381	16 814	43 538
celkové zatížení příjmu	1754	4 786	23 962
procentuální míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance			
z celkového příjmu	24,4%	23,2%	35,5%
z příjmu sníženého o paušální výdaje	32,5%	29,5%	47,3%
z čisté mzdy	73,7%	28,5%	55,0%

* minimální základ daně není uplatněn, předpoklad: samostatná výdělečná činnost je vykonávána pro získání dodatečného příjmu a součet všech příjmů poplatníka dosahuje nebo převyšuje stanovený minimální základ daně

4.4.3 Porovnání zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ

Porovnáme-li zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ za předpokladu, že snížíme příjem OSVČ o výdaje v paušální výši 25 %, pak u nízkých příjmů je zatížení příjmů OSVČ vysoké, a to zvláště pokud je samostatná výdělečná činnost vykonávána jako činnost hlavní. V tomto případě musí být uplatněn minimální základ daně z příjmů a příjmy jsou zatíženy minimální výši pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Pokud je vykonávána samostatná výdělečná činnost jako činnost vedlejší, jsou příjmy sice zatíženy minimálním pojistným, ale minimální pojistné na sociální pojištění je nižší, než je-li vykonávána samostatná výdělečná činnost jako činnost hlavní. Rovněž povinnost uplatnit minimální

základ daně je naplněna, pokud OSVČ má příjmy z podnikání pouze jako vedlejší zdroj příjmů a součet všech příjmů je ve výši alespoň minimálního základu daně. Pokud však vezmeme v úvahu hledisko zaměstnavatele, který se uchýlí k „zaměstnání podnikatele“, pak nákup práce od OSVČ je výhodný, neboť zaměstnavatel šetří nemzdové náklady práce. Porovnání zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ při příjmu na úrovni minimální mzdy viz tab. 19.

Tabulka 19 Porovnání zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ při příjmu na úrovni minimální mzdy

	zaměstnanec	OSVČ	
		hlavní činnost	vedlejší činnost
celkové náklady zaměstnavatele	9 700	7 185	7 185
odvod na SP a ZP zaměstnavatelem	2 515	0	0
hrubý příjem pracovníka	7 185	5 389	5 389
vyměřovací základ pro výpočet SP	7 185	4024	1789
vyměřovací základ pro výpočet ZP	7185	8460	8 460
SP	575	1 192	530
ZP	323	1 143	1 143
odvod na SP a ZP	898	2 335	1 673
měsíční odečitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	3 117	8 916	546
zaokrouhlený ZZDP	3 200	8 900	540
daň	480	1 335	81
čistý příjem	5 807	1 719	2 381
celkové zatížení příjmů	3 893	3 670	1754
procentuální míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance			
z celkových mzdových nákladů (příjmu)	40,1 %	51,0 %	24,4 %
z hrubého příjmu/ z příjmu sníženého o paušální výdaje	54,9 %	68,1 %	32,5 %
z čisté mzdy	67,0 %	213,5 %	73,7 %

Porovnání zatížení mzdy na úrovni průměrné mzdy však již prokazuje, že zatížení příjmů OSVČ je nižší, neboť se neuplatňuje minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a minimální základ daně (u pojistného na zdravotní pojištění je vyměřovací základ stále nižší než minimální vyměřovací základ). Zároveň však vyměřovací základ pro výpočet pojistného tvoří pouze stanovená procentuální část příjmů, která je snížena o paušální výdaje. Porovnání zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ při příjmu na úrovni průměrné mzdy viz tab. 20.

Tabulka 20 Porovnání zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ při příjmu na úrovni průměrné mzdy

	zaměstnanec	OSVČ	
		hlavní činnost	vedlejší činnost
celkové mzdové náklady zaměstnavatele	21 600	21 600	21 600
odvod na SP a ZP zaměstnavatelem	5 600	0	0
hrubý příjem pracovníka (příjem-25%příjmů)	16 000	16 200	16 200
základ pro výpočet SP	16 000	7 290	7 290
základ pro výpočet ZP	16 000	8 460*)	8 460
SP	1 280	2 158	2 158
ZP	720	1 143	1 143
odvod na SP a ZP	2 000	3 301	3 301
měsíční odpočitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	10 830	9 729	9 729
zaokrouhlený ZZDP	10 900	9 700	9 700
daň	1 635	1 485	1 485
čistý příjem	12 365	16 814	16 814
celkové zatížení příjmu	9 235	4 786	4 786
procentuelní míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance			
z celkových mzdových nákladů (příjmu)	42,8%	22,6%	22,6%
z hrubého příjmu/ z příjmu sníženého o paušální výdaje	57,7%	29,5%	29,5%
z čisté mzdy	74,7%	28,5%	28,5%

Porovnání zatížení mzdy na úrovni vysoké mzdy ve výši 50 tis. Kč prokazuje, že zatížení příjmů OSVČ vzrostlo v obou případech, neboť příjem byl zatížen nejvyšší sazbou daně z příjmů, přičemž rozdílné zatížení je obdobné jako u příjmu na úrovni průměrné mzdy. Porovnání zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ při příjmu na úrovni průměrné mzdy viz tab. 21.

T a b u l k a 21 Porovnání zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ při příjmu na úrovni mzdy ve výši 50 tis. Kč

	zaměstnanec	živnostník	živnostník
		hlavní činnost	vedlejší činnost
celkové mzdové náklady zaměstnavatele	67 500	67 500	67 500
odvod na SP a ZP zaměstnavatelem	17 500	0	0
hrubý příjem pracovníka (příjem-25%příjmů)	50 000	50 625	50 625
základ pro výpočet SP	50 000	22 781	22 781
základ pro výpočet ZP	50 000	22 781	22 781
SP	4 000	6 743	6 743
ZP	2 250	3 075	3 075
odvod na SP a ZP	6 250	9 819	9 819
měsíční odpočitatelná položka na poplatníka	3 170	3 170	3 170
zdanitelný základ daně z příjmu (ZZDP)	40 580	37 636	54 511
zaokrouhlený ZZDP	40 600	37 600	54 500
daň	9 695	8735	8735
čistý příjem	34 055	32 071	32 071
celkové zatížení příjmu	33 445	18 554	18 554
procentuelní míra zdanění ceny práce jednoho zaměstnance			
z celkových mzdových nákladů (příjmu)	49.5%	27,5	27,5
z hrubého příjmu/ z příjmu sníženého o paušální výdaje	66,9%	36,6	36,6
z čisté mzdy	98.2%	57,9	57,9

Shrnutí

Zatížení mezd zaměstnanců je vysoké především v důsledku vysokého vyměřovacího základu, kterým je celá hrubá mzda, a vysoké sazby pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění, které jsou lineární a u vysokých mezd nemá svoji maximální hranici. Vysoké mzdy jsou navíc zatíženy vysokou daní z příjmu, neboť sazba daně z příjmu je progresivní. Vysoké zatížení mezd motivuje zaměstnavatele ke snaze minimalizovat nemzdové náklady práce, a proto u krátkodobých pracovních poměrů využívají možnosti nákupu práce na základě dohody o provedení práce, která nezakládá účast na nemocenském pojištění, a zaměstnavatel nepodléhá povinnosti odvádět z vyplacených mezd za práci konanou na základě dohody o provedení práce pojistné na sociální a zdravotní pojištění. Z hlediska zaměstnance je však podstatné, že nepracuje-li na základě žádného jiného pracovního - právního poměru nebo nepatří-li mezi „státní pojištěnce“ (důchodce, student, rodič pečující o dítě do 4 let věku apod.), pak je z hlediska pojistného na zdravotní pojištění osobou bez vlastních příjmů a je povinen si platit pojistné na zdravotní pojištění sám.

Snaha o minimalizaci pojistného na sociální a zdravotní pojištění vede zaměstnavatele často k tomu, že se v některých případech uchylují k částečnému nelegálnímu vyplácení mezd, což je výhodné i pro zaměstnance. Kromě toho může zaměstnanec při nízkém legálním příjmu čerpat sociální dávky ze systému sociálního zabezpečení, především ze státní sociální podpory (příspěvek na bydlení, podle složení domácnosti také přídavek na dítě, případně sociální příplatek apod.), a při větším počtu dětí i dávku sociální péče z důvodu sociální potřeby. Avšak v případě uplatňování nároků na dávky ze sociálního pojištění, při jejichž výpočtu se používá předcházející příjem jako vyměřovací základ pro stanovení výše dávky (podpora v nezaměstnanosti, peněžité dávky v nemoci, peněžité dávky v mateřství apod.), je nelegální vyplácení části mzdy nevýhodné, neboť dávka se bude počítat pouze z nízké legální části mzdy.

Zatížení příjmů OSVČ je vysoké u nízkých příjmů, u kterých je povinnost uplatnit minimální vyměřovací základ pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění a minimální základ daně, a to zvláště v případě, je-li samostatná výdělečná činnost vykonávána jako *činnost hlavní*, neboť v tomto případě musí být uplatněn minimální základ daně z příjmů a příjmy jsou zatíženy minimální výši pojistného na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Pokud je vykonávána samostatná výdělečná činnost jako *činnost vedlejší*, jsou příjmy sice zatíženy minimálním pojistným, ale minimální pojistné na sociální pojištění je nižší, než je-li vykonávána samostatná výdělečná činnost jako činnost hlavní a dále povinnost uplatnit minimální základ daně je naplněna, pokud OSVČ má příjmy z podnikání pouze jako vedlejší zdroj příjmů a součet všech příjmů je ve výši alespoň minimálního základu daně. Zatížení příjmů OSVČ, které jsou na úrovni mzdy průměrné a vyšší, klesá ve srovnání se zatížením nízkých příjmů, což je dáno způsobem výpočtu vyměřovacích základů pro výpočet pojistného, který je stanoven jako procentuální podíl z příjmu sníženého o výdaje na dosažení, zajištění a udržení příjmů.

Porovnáme-li zatížení příjmů zaměstnanců a OSVČ (s možností snížit příjem OSVČ o výdaje v paušální výši 25 %), pak u nízkých příjmů je zatížení příjmů OSVČ vyšší než zatížení mezd. Porovnáme-li zatížení příjmů zaměstnance a OSVČ na úrovni příjmu ve výši průměrné mzdy a vyšší, pak zatížení příjmů OSVČ je nižší, neboť vyměřovacím základem pro výpočet pojistného je u zaměstnanců celá hrubá mzda, zatímco u OSVČ je vyměřovacím základem pro výpočet pojistného stanovený procentuální podíl z příjmu sníženého o výdaje na dosažení, zajištění a udržení příjmů. Vezmeme-li v úvahu hledisko zaměstnavatele, který k minimalizaci úplných nákladů práce využije tzv. „zaměstnání podnikatelů“, pak nákup práce od OSVČ je výhodný, neboť zaměstnavatel šetří nemzdové náklady práce.

Příloha

Výklad pojmů

Veřejná obchodní společnost

Právní úprava veřejné obchodní společnosti vychází z obchodního zákoníku. Obchodní zákoník definuje společný základ pro všechny obchodní společnosti v § 56 a paragrafech následujících. Veřejná obchodní společnost je vymezena v § 76 a následujících. Veřejnou obchodní společností se rozumí společnost, ve které alespoň dvě osoby podnikají pod společnou firmou a ručí za závazky společnosti společně a nerozdílně celým svým majetkem.⁷⁹

Společník veřejné obchodní společnosti

Společníkem veřejné obchodní společnosti může být pouze ta fyzická osoba, která splňuje všeobecné podmínky provozování živnosti dle zvláštního právního předpisu a u níž není dána žádná překážka provozování živnosti. Tyto překážky jsou stanoveny zvláštním právním předpisem.⁸⁰

Komanditní společnost

Právní úprava komanditní společnosti vychází z obchodního zákoníku, který definuje společný základ pro všechny obchodní společnosti v § 56 a paragrafech následujících. Konkrétní úprava komanditní společnosti je vymezena v § 93 a paragrafech následujících.

Komanditní společnost je společnost, v níž jeden nebo více společníků ručí za závazky společnosti do výše svého nesplaceného vkladu zapsaného v obchodním rejstříku (komanditisté) a jeden nebo více společníků celým svým majetkem (komplementáři).⁸¹

Komplementář komanditní společnosti

Komplementář je společník komanditní společnosti, který ručí za závazky společnosti celým svým majetkem. Komplementářem může být ta fyzická osoba, která splňuje všeobecné podmínky provozování živnosti dle zvláštního právního předpisu a u níž není dána překážka provozování živnosti stanovená zvláštním právním předpisem bez ohledu na předmět podnikání společnosti.⁸² Je-li komplementářem právnická osoba, vykonává práva a povinnosti spojené s účastí v komanditní společnosti její statutární orgán, popřípadě jím pověřený zástupce, který splňuje podmínky provozování živnosti dle zvláštního právního předpisu a u něhož není dána překážka provozování živnosti stanovená zvláštním právním předpisem bez ohledu na předmět podnikání společnosti.

Pouze komplementáři jsou oprávněni k obchodnímu vedení společnosti

Komandista komanditní společnosti

Komandista je společník komanditní společnosti, který ručí za závazky společnosti do výše svého nesplaceného vkladu zapsaného v obchodním rejstříku. Komandista je povinen vložit do základního kapitálu společnosti vklad ve výši určené společenskou smlouvou, minimálně ve výši 5 000,- Kč.

Komandista je oprávněn nahlížet do účetních knih a účetních dokladů společnosti a kontrolovat tam údaje nebo k tomu zmocnit auditora.

⁷⁹ Obchodní zákoník, § 76, odstavec 1, v platném znění

⁸⁰ Obchodní zákoník, § 76, odstavec 2, v platném znění

⁸¹ Obchodní zákoník, § 93, odstavec 1, v platném znění

⁸² Obchodní zákoník, § 93, odstavec 2, v platném znění

Mandátní smlouva

Mandátní smlouvou se zavazuje mandatář, že pro mandanta na jeho účet zařídí za úplatu určitou obchodní záležitost uskutečněním právních úkonů jménem mandanta nebo uskutečněním jiné činnosti, a mandant se zavazuje zaplatit mu za to úplatu.

Mandatář je ten, kdo v rámci mandátní smlouvy zařídí pro mandanta na jeho účet za úplatu určitou obchodní záležitost uskutečněním právních úkonů jménem mandanta nebo uskutečněním jiné činnosti.

Literatura

1. ANALÝZA VÝVOJE počtu osob samostatně výdělečně činných, zpracoval Úřad vlády z podkladů Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva financí
2. CAZES, S., NEŠPOROVÁ, A.: Transformace trhů práce střední a východní Evropy, MPSV, 2003
3. BROŽOVÁ, D.: Společenské souvislosti trhu práce, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, s. 89 - 95
4. Sbírka zákonů, ročníky 1970 - 2004
5. VÚPSV: Bulletin No.20 - Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990 - 2004
6. ILO: Promotion of Self-employment, ILO, Geneva 1990
7. Internetové stránky České správy sociálního zabezpečení www.ossz.cz
8. Internetové stránky www.finance.cz - sekce mzdy
9. Internetové stránky Českého statistického úřadu www.czsu.cz
10. Internetové stránky JEL Classification: <http://econwpa.wustl.edu/explajelfine.html>
11. ČSÚ: Trh práce v ČR za roky 1993 - 2004, Praha, 2005
12. ČSÚ: Statistické ročenky ČR 2000 - 2004
13. ČSÚ: Registr ekonomických subjektů
14. ČSÚ: Cizinci v České republice (Foreigners in the Czech Republic), Praha, 2003, 2004
15. VÚPSV: Zpráva o lidském rozvoji v ČR za rok 1999, Praha, 2000
16. EUROSTAT: Employment in Europe, Luxemburg, 2005
17. Interní materiály MPSV, ČSSZ
18. PRŮCHA, P.: Veřejná správa a samospráva, VŠAP 2004
19. BĚLINA, M. a kol.: Pracovní právo, C.H. Beck 2001